



SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

**YOZGAT ARAPDEDE VE NAKİPZADE
CAMİLERİ KALEMİŞLERİ**

Nurcan DEMİRDİŞER

Yüksek Lisans Tezi

Sivas

Ağustos 2024

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı**

**YOZGAT ARAPDEDE VE NAKİPZADE
CAMİLERİ KALEMİŞLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Nurcan DEMİRDİŞER

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Erdal ESER

Sivas

Ağustos 2024

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;

2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;

3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;

4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

...../...../2024

Nurcan YARICI DEMİRDİŞER

ÖNSÖZ

Yozgat merkezde yer alan, tescilli kültür varlıklarından Arapdede (Tekke) ve Nakipzade (Hoşyar Kadın) Camilerinin 2018-2020 yılları restorasyonu ile ortaya çıkarılan, sıva/boya altındaki kalemişi süslemelerinin kayıt altına alınması amacıyla hazırlanan bu tez, bundan sonra yapılacak çalışmalar için kaynak niteliğinde olacaktır.

Eğitim dönemi ve tez çalışmamız boyunca kendisinden çok şey öğrendiğim ve mesleki bakışıma boyut kazandıran tez danışmanım Prof. Dr. Erdal Eser'e, kıymetli hocalarım Doç. Dr. Meryem Acara'ya ve Dr. Ebru Bilget Fataha'ya teşekkürlerimi sunarım.

Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Şube Müdürlüğündeki mesai arkadaşlarıma ve yöneticilerime bu süreçteki destek ve anlayışları için teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisansa başlamam için beni cesaretlendiren, her zaman bilgi ve deneyimi ile yol gösterici olan Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğünde görevli Şube Müdürü/Sanat Tarihçisi Sedat Siracoğluna, her daim yanımda olduğu, karamsarlığa kapıldığımda beni tekrar ümitlendirdiği ve eksik desen çizimlerinde yardımcı olduğu için Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğünde görevli sevgili arkadaşım Y.Mimar Özge Yüksel Ayvaz'a, vakfiye çevirilerinde emeğini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi S. Bera Temür'e ve eşim Fatih Demirdişer'e sonsuz teşekkürler.

Nurcan YARICI DEMİRDİŞER

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
ÇİZİM LİSTESİ.....	vii
FOTOĞRAF LİSTESİ	xi
ÖZET.....	xxi
ABSTRACT	xxiii
1. GİRİŞ	1
A. Tez Konusu.....	1
B. Çalışmanın Amacı Kapsamı ve Yöntemi	1
C. Tarihte Kısaca Yozgat	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. BATILILAŞMA DÖNEMİ VE KALEMİŞİ	5
1.1. Batılılaşmanın Osmanlı Mimarisine Etkisi	5
1.2. Kalemîşi ve Duvar Resimleri	9
1.3. Yozgat'taki Batılılaşma Dönemine Ait Kalemîşi ve Duvar Resimleri Örnekleri	15
1.3.1. Nizamoğlu Konağı (Yozgat Müzesi).....	16
1.3.2. Başçavuşoğlu (Başçavuşzade) Cami	19
1.3.3. Kayyumzade (Ali Efendi, Demircilik) Cami.....	23
1.3.4. Tekkeyenicesi Köyü (Eski) Cami	25
1.3.5. Tokmak Hasan Paşa Cami	27
İKİNCİ BÖLÜM	31
2. ARAPDEDE (TEKKE) VE NAKİPZADE (HOŞYAR KADIN) CAMİLERİ	31
2.1. ARAPDEDE (TEKKE) CAMİ	31

2.1.1. Caminin Yeri ve Künyesi.....	31
2.1.2. Caminin Kitabe ve Vakfiyesi.....	32
2.1.3. Arşiv Belgeleri ve Yapının Geçirdiği Onarımlar.....	34
2.1.3.1. 2008 Yılı Onaylı Restorasyon Projesi Müdahale Kararları	36
2.1.3.2. 2018-2020 Yılları Restorasyonunda Yapılan Araştırma Rastaları ve Sonuçları	39
2.1.3.3. 2018-2020 Yılları Restorasyonunda Raspa Sonrası Ortaya Çıkan Kalemışinin Projelendirilmesi ve Müdahale Kararları	43
2.1.4. Yapı Tanıtımı	46
2.1.4.1. Plan Tanımı	46
2.1.4.2. Dış Tasvir.....	46
2.1.4.3. İç Tasvir	50
2.1.4.4. Malzeme ve Teknik.....	54
2.1.4.5. Süslemeler.....	55
2.1.4.5.1. Sıva Üstü Süslemeler	56
2.1.4.5.2. Ahşap Üstü Süslemeler	65
2.1.4.5.3. Katalog	69
2.2. Nakipzade (Hoşyar Kadın) Cami	110
2.2.1. Caminin Yeri ve Künyesi.....	110
2.2.2. Caminin Kitabe ve Vakfiyesi.....	111
2.2.3. Arşiv Belgeleri ve Yapının Geçirdiği Onarımlar.....	113
2.2.3.1. 2008 Yılı Onaylı Restorasyon Projesi Müdahale Kararları	116
2.2.3.2. 2018-2020 Yılları Restorasyonunda Yapılan Araştırma Rastaları ve Sonuçları	119
2.2.3.3. 2018-2020 Yılları Restorasyonunda Raspa Sonrası Ortaya Çıkan Kalemışinin Projelendirilmesi ve Müdahale Kararları.....	124
2.2.4. Yapı Tanıtımı	127

2.2.4.1. Plan Tanımı.....	127
2.2.4.2. Dış Tasvir.....	128
2.2.4.3. İç Tasvir	133
2.2.4.4. Malzeme ve Teknik.....	138
2.2.4.5. Süsleme	139
2.2.4.5.1. Hatlar.....	140
2.2.4.5.2. Desenler	143
2.2.4.5.3. Katalog.....	145
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	185
3. KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME	185
3.1. Yapıların Kendi İçerisinde Değerlendirmesi.....	185
3.1.1. Arapdede (Tekke) Cami.....	185
3.1.1.1. Plan	185
3.1.1.2. Malzeme ve Teknik.....	186
3.1.1.3. Süsleme	187
3.1.2. Nakipzade (Hoşyar Kadın) Cami.....	190
3.1.2.1. Plan	191
3.1.2.2. Malzeme ve Teknik.....	191
3.1.2.3. Süsleme	192
3.2. Arapdede (Tekke) Cami ve Nakipzade (Hoşyar Kadın) Cami Karşılaştırma	194
3.3. Yakın Çevre Yapılarıyla Karşılaştırma	204
3.4. Anadolu Örnekleri İle Karşılaştırma	213
SONUÇ.....	217
KAYNAKÇA	221

EKLER.....	225
Ek 1. Arapdede Cami Tescil Kararı.....	225
Ek 2. Arapdede Cami Vakfiye ve Çevirisi	226
Ek 3. Arapdede Cami Tescil Fişi.....	229
Ek 4. Vakıf Eski Eserler Bilgi Fişi	230
Ek 5. Arapdede Cami Kalemîşi Projeleri Kurul Onay Kararı	231
Ek 6. Kitabe Araştırması İçin Kurul Onaylı Rapor	232
Ek 7. Kitabe Araştırma Sonrası Raporu	235
Ek 8. Nakipzade Cami Vakfiye ve Çevirileri.....	237
Ek 9. Nakipzade Eski Eser Fişi (1952).....	244
Ek 10. Nakipzade Eski Eserler Bilgi Fişi (1983)	245
ÖZ GEÇMİŞ.....	247

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Ad geçen tez
bkz.	: Bakınız
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakóltesi
s.	: sayfa
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SCÜ	: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
SVBMA	: Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi
vb.	: ve benzer(ler)i
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
yy.	: Yüzyıl



ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1. Başçavuşzade Cami, Batı Duvar, Bağdadi, Ayrıntı, 2019 (SVBMA).	21
Çizim 2. Başçavuşzade Cami, Batı Duvar Mahfil Uzantısı, Ayrıntı, 2019 (SVBMA).	22
Çizim 3. Başçavuşzade Cami, Tavan, 2019 (SVBMA).	22
Çizim 4. Başçavuşzade Cami Mahfil Altı, Kalemişi Orta Bölüm, 2019 (SVBMA). 23	
Çizim 5. Arapdede Cami, Zemin Kat Plan, 1948 (VGMA).	34
Çizim 6. Arapdede Cami, Restorasyon Projesi B-B Kesiti, 2008 (SVBMA / Emre Kürklü).	39
Çizim 7. Arapdede Cami, Kalemişi Müdahale Paftası A-A Kesiti. 2019 (SVBMA / Çağ Restorasyon).	45
Çizim 8. Arapdede Cami, Vaziyet Planı, Ölçek 1/100, 2008 (SVBMA).	46
Çizim 9. Arapdede Cami, Zemin Kat Planı, Ölçek 1/50, 2008 (SVBMA).	46
Çizim 10. Arapdede Cami, Kalemişi Referans Çizimi, Kuzey Cephe 2019 (SVBMA).	69
Çizim 11. Arapdede Cami, Kalemişi Referans Çizimi, A-A Kesiti 2019 (SVBMA)	70
Çizim 12. Arapdede Cami, Kalemişi Referans Çizimi, B-B Kesiti 2019 (SVBMA)	71
Çizim 13. Arapdede Cami, Kalemişi Referans Çizimi, C-C Kesiti 2019 (SVBMA)	71
Çizim 14. Arapdede Cami, Kalemişi Referans Çizimi, D-D Kesiti 2019 (SVBMA)	72
Çizim 15. Arapdede Cami, Kalemişi Referans Çizimi, Tavan Planı 2019 (SVBMA)	72
Çizim 16. Arapdede Cami S1 Nolu Desen (SVBMA).	73
Çizim 17. Arapdede Cami S2 Nolu Desen (SVBMA).	74
Çizim 18. Arapdede Cami S3 Nolu Desen (SVBMA).	75
Çizim 19. Arapdede Cami S4 Nolu Desen (SVBMA).	76
Çizim 20. Arapdede Cami S5 Nolu Desen (Özge Yüksel Ayvaz).	77
Çizim 21-22. Arapdede Cami S6-S17 Nolu Desen (Özge Yüksel Ayvaz).	78

Çizim 23-24. Arapdede Cami S7-S12 Nolu Desen (Özge Yüksel Ayvaz).....	80
Çizim 25. Arapdede Cami S8 Nolu Desen (SVBMA).....	82
Çizim 26. Arapdede Cami S9 Nolu Desen (Özge Yüksel Ayvaz).....	84
Çizim 27. Arapdede Cami S10 Nolu Desen (Özge Yüksel Ayvaz).....	86
Çizim 28-29 Arapdede Cami S11-S15 Nolu Desen (Özge Yüksel Ayvaz).....	87
Çizim 30-31. Arapdede Cami S12-S16 Nolu Desen (Özge Yüksel Ayvaz).....	89
Çizim 32. Arapdede Cami S13 Nolu Desen (SVBMA).....	91
Çizim 33 Arapdede Cami S14 Nolu Desen (SVBMA).....	92
Çizim 34. Arapdede Cami S19 Nolu Desen (SVBMA).....	94
Çizim 35 Arapdede Cami S20 Nolu Desen (Özge Yüksel Ayvaz).....	95
Çizim 36. Arapdede Cami S21 Nolu Desen (Özge Yüksel Ayvaz).....	96
Çizim 37. Arapdede Cami A1 Nolu Desen (SVBMA)	97
Çizim 38. Arapdede Cami A2-A Nolu Desen (SVBMA).....	98
Çizim 39. Arapdede Cami A2-B Nolu Desen (SVBMA)	100
Çizim 40. Arapdede Cami A2-C Nolu Desen (SVBMA)	101
Çizim 41. Arapdede Cami A2-D Nolu Desen (SVBMA).....	103
Çizim 42. Arapdede Cami A2-E Nolu Desen (SVBMA)	105
Çizim 43. Arapdede Cami A3 Nolu Desen (SVBMA)	107
Çizim 44. Nakipzade Cami, Plan, 1948 (VGMA)	114
Çizim 45. Nakipzade Cami, Restorasyon Projesi A-A Kesiti, 2008 (SVBMA / Emre Kürklü).	119
Çizim 46. Nakipzade Cami, Kalemişi Müdahale Paftası C-C Kesiti, 2019 (SVBMA / Çağ Restorasyon)	127
Çizim 47. Nakipzade Cami, Vaziyet Planı, Ölçek 1/100, 2019 (SVBMA)	128
Çizim 48. Nakipzade Cami, Kat Planı, Ölçek 1/50, 2019 (SVBMA).....	128
Çizim 49. Nakipzade Cami, Kalemişi Referans Çizimi, D-D Kesiti, 2019 (SVBMA)	145

Çizim 50. Nakipzade Cami, Kalemîşi Referans Çizimi, B-B Kesiti, 2019 (SVBMA)	146
Çizim 51. Nakipzade Cami, Kalemîşi Referans Çizimi, C-C Kesiti, 2019 (SVBMA)	147
Çizim 52. Nakipzade Cami, Kalemîşi Referans Çizimi, A-A Kesiti, 2019 (SVBMA)	148
Çizim 53. Nakipzade Cami D1 Nolu Desen (SVBMA)	149
Çizim 54. Nakipzade Cami H1 Nolu Desen (SVBMA)	151
Çizim 55. Nakipzade Cami H2 Nolu Desen (SVBMA)	152
Çizim 56. Nakipzade Cami H3 Nolu Desen (SVBMA)	154
Çizim 57. Nakipzade Cami H4 Nolu Desen (SVBMA)	155
Çizim 58. Nakipzade Cami H5 Nolu Desen (SVBMA)	156
Çizim 59. Nakipzade Cami H6 Nolu Desen (SVBMA)	158
Çizim 60. Nakipzade Cami D2 Nolu Desen(SVBMA)	159
Çizim 61. Nakipzade Cami H7 Nolu Desen (SVBMA)	161
Çizim 62. Nakipzade Cami H8 Nolu Desen (SVBMA)	162
Çizim 63. Nakipzade Cami D3 Nolu Desen (SVBMA)	163
Çizim 64. Nakipzade Cami H9 Nolu Desen (SVBMA)	165
Çizim 65. Nakipzade Cami H10 Nolu Desen (SVBMA)	166
Çizim 66. Nakipzade Cami D4 Nolu Desen (SVBMA)	167
Çizim 67. Nakipzade Cami D5 Nolu Desen (SVBMA)	169
Çizim 68. Nakipzade Cami H11 Nolu Desen (SVBMA)	171
Çizim 69. Nakipzade Cami D6 Nolu Desen (SVBMA)	172
Çizim 70. Nakipzade Cami H12 Nolu Desen (SVBMA)	173
Çizim 71. Nakipzade Cami H13 Nolu Desen (SVBMA)	174
Çizim 72. Nakipzade Cami H14 Nolu Desen (SVBMA)	175
Çizim 73. Nakipzade Cami H15 Nolu Desen (SVBMA)	176

Çizim 74. Nakipzade Cami H16 Nolu Desen (SVBMA).....	177
Çizim 75. Nakipzade Cami H17 Nolu Desen (SVBMA).....	178
Çizim 76. Nakipzade Cami H18 Nolu Desen (SVBMA).....	179
Çizim 77. Nakipzade Cami H19 Nolu Desen (SVBMA).....	180
Çizim 78. Nakipzade Cami H20 Nolu Desen (SVBMA).....	182
Çizim 79. Nakipzade Cami H21 Nolu Desen (SVBMA).....	183



FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1. Nizamoğlu Konağı Üst Kat Güneybatı Oda (1 No'lu Baş Oda), 2022 (SVBMA).....	17
Fotoğraf 2. Nizamoğlu Konağı, Üst Kat Güneydoğu Oda (2 No'lu Baş Oda), 2022 (SVBMA).....	17
Fotoğraf 3. Nizamoğlu Konağı, Üst Kat, Güneybatı Oda, Tevrat' tan Süleyman'ın Adaleti Sahnesi, 2022 (SVBMA).....	17
Fotoğraf 4. Nizamoğlu Konağı, Üst Kat, Güneybatı Oda, Figürlü Manzara Tasviri, 2022 (SVBMA).....	18
Fotoğraf 5. Nizamoğlu Konağı, Üst Kat, Güneybatı Oda, Savaş Tasviri, 2022 (SVBMA).....	18
Fotoğraf 6. Nizamoğlu Konağı, Üst Kat Güneydoğu Oda Yangın Sahnesi, 2022 (SVBMA).....	18
Fotoğraf 7. Nizamoğlu Konağı, Üst Kat Güneydoğu Oda Avlanma Sahnesi ve Çift Başlı Kartal, 2022 (SVBMA).....	19
Fotoğraf 8. Başçavuşzade Cami, Kuzeybatı Yönünden Genel Görüm, 2019 (SVBMA).....	20
Fotoğraf 9. Başçavuşzade Cami, Doğu Duvar Detayları, 2019 (SVBMA).	20
Fotoğraf 10. Başçavuşzade Cami, Batı Duvar Mahfil Kat Uzantısı Altında Bulunan Bağdadi Yüzeyindeki Manzara Resimleri, 2019 (SVBMA).....	21
Fotoğraf 11. Başçavuşzade Cami, Batı Duvar, Ayrıntı, 2019 (SVBMA).....	21
Fotoğraf 12. Başçavuşzade Cami, Batı Duvar Mahfil Uzantısı Ayrıntı 2019	
Fotoğraf 13. Başçavuşzade Cami, Tavan, Genel Görünüm, 2019 (SVBMA).	22
Fotoğraf 14. Başçavuşzade Cami Mahfil Altı Tavan Desenleri, 2019 (SVBMA).....	23
Fotoğraf 15. Kayyumzade Cami, Harim, Genel Görünüm, 2022.	24
Fotoğraf 16. Kayyumzade Cami, Doğu Duvar, Genel Görünüm 2022.	24
Fotoğraf 17. Kayyumzade Cami, Son Cemaat, Genel Görünüm 2022.....	24

Fotoğraf 18-19. Kayyumzade Cami, Harim, Giriş Kapısı Detayı ve Mihrap Ayrıntıları, 2022.	25
Fotoğraf 20-21. Tekkeyenicesi Köyü cami, Harim, Güney Yönü ve Kuzey Yönüne Genel Bakış, 2019 (SVBMA).	26
Fotoğraf 22. Tekkeyenicesi Köyü Cami, Batı Duvar, Birinci ve İkinci Dönem Bezemeleri, 2019 (SVBMA).	27
Fotoğraf 23. Tekkeyenicesi Köyü Cami, Doğu Duvar, Birinci ve İkinci Dönem Bezemeleri, 2019 (SVBMA).	27
Fotoğraf 24-25-26. Tekkeyenicesi Köyü Cami, Harim Duvar, Ayrıntılar, 2019 (SVBMA).	27
Fotoğraf 27-28-29. Tokmak Hasan Paşa Cami, Tavan, Doğu- Orta - Batı Bölümleri, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).	28
Fotoğraf 30. Tokmak Hasan Paşa Cami, Minber, 2022 (SVBMA).	29
Fotoğraf 31. Tokmak Hasan Paşa Cami, Onarım Kitabesi, 2022 (SVBMA).	29
Fotoğraf 32. Tokmak Hasan Paşa Cami, Yağlı Boya Tasvirler, 2022 (SVBMA).	29
Fotoğraf 33-34. Arapdede Cami, Kuzey Duvar, Kitabeler, 2022 (SVBMA).	32
Fotoğraf 35. Arapdede Cami, Kuzey Cephe Genel Görünüm, 1952 Yılı Öncesi Fotoğraf (VGMA).	34
Fotoğraf 36-37. Arapdede Cami, Güneybatı ve Kuzeybatı'ya Bakış, Tarihi Tam Bilinmeyen 1952 Yılı Öncesine Ait Olduğu Düşünülen Fotoğraflar (VGMA).	35
Fotoğraf 38. Arapdede Cami, Kuzey Cephe, Üst Bölüm, Ayrıntı, 2007 (SVBMA).	40
Fotoğraf 39. Arapdede Cami, Kuzey Cephe, Üst Bölüm, Raspa Sonrası, 2019 (SVBMA).	40
Fotoğraf 40-41. Arapdede Cami, Harim Giriş Kapısı ve Pencere Tavanları, Raspa Sonrası, 2018 (SVBMA).	40
Fotoğraf 42. Arapdede Cami, Harim Kuzeye Bakış, Genel Görünüm, 2007 (SVBMA).	41

Fotoğraf 43. Arapdede Cami, Harim Kuzeye Bakış, Raspa Sonrası, 2018 (SVBMA).	41
Fotoğraf 44. Arapdede Cami Harim, Güneye Bakış, Genel Görünüm, 2007 (SVBMA).	42
Fotoğraf 45. Arapdede Cami, Harim Güneye Bakış, Raspa Sonrası, 2018 (SVBMA).	42
Fotoğraf 46-47. Arapdede Cami, Minber Raspa Öncesi ve Sonrası, 2007-2018 (SVBMA).	43
Fotoğraf 48. Arapdede Cami, Kuzeydoğu'dan, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).	47
Fotoğraf 49. Arapdede Cami, Kuzey Cephe, Giriş, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).	48
Fotoğraf 50. Arapdede Cami, Doğu Cephe, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer). 48	
Fotoğraf 51. Arapdede Cami, Güney Cephe, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).	49
Fotoğraf 52. Arapdede Cami, Batı Cephe, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer). ..	49
Fotoğraf 53. Arapdede Cami, Harim, Güneye Bakış, Genel Görünüm, 2022).	50
Fotoğraf 54. Arapdede Cami, Harim, Kuzeye Bakış, Genel Görünüm, 2022	51
Fotoğraf 55. Arapdede Cami, Harim, Doğu Duvar, Genel Görünüm, 2022	51
Fotoğraf 56. Arapdede Cami, Harim, Güney Duvar, Genel Görünüm, 2022	52
Fotoğraf 57. Arapdede Cami, Harim, Batı Duvar, Genel Görünüm, 2022.	52
Fotoğraf 58. Arapdede Cami, Minber, Yan Yüz, Genel Görünüş, 2022	53
Fotoğraf 59. Arapdede Cami, Mahfil, Doğu'ya Bakış Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).	54
Fotoğraf 60. Arapdede Cami, Tavan, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).	54
Fotoğraf 61. Arapdede Cami, Güney Duvar, Raspa Sonrası, SVBMA 2019.	55
Fotoğraf 62. Arapdede Cami, Dış Cephe, Kuzey Duvar, Kalemîşi Kitabeleri, 2022 (Coşkun Özer).	57

Fotoğraf 63. Arapdede Cami, Harim Giriş Kapısı Tavanı, 2022 (SVBMA).	57
Fotoğraf 64. Arapdede Cami, Kuzey Duvar Bezemeleri, 2022 (Coşkun Özer).....	58
Fotoğraf 65. Arapdede Cami, Kuzey Duvar Doğu Yönü Pencere Tavanı, Desen, 2022 (Fatma Kiraz).	59
Fotoğraf 66. Arapdede Cami, Kuzey Duvar Batı Yönü Pencere Tavanı Desen, 2022 (Fatma Kiraz).	59
Fotoğraf 67. Arapdede Cami, Güney Duvar, Genel Görünüm, 2022	60
Fotoğraf 68. Arapdede Cami, Güney Duvar Doğu Yönü Pencere Tavan Deseni, 2022 (Fatma Kiraz).	61
Fotoğraf 69. Arapdede Cami, Güney Duvar Batı Yönü Pencere Tavan Deseni, 2022 (Fatma Kiraz).	61
Fotoğraf 70. Arapdede Cami, Güneybatı'ya Bakış, Süsleme,Ayrıntı, 2020	62
Fotoğraf 71. Arapdede Cami Batı'ya Bakış, Süsleme, Ayrıntı, 2022	62
Fotoğraf 72. Arapdede Cami, Mahfil Kat, Doğu'ya Bakış, 2022 (Coşkun Özer).	63
Fotoğraf 73. Arapdede Cami, Mahfil Kat, Batı'ya Bakış, 2022 (Coşkun Özer).....	63
Fotoğraf 74. Arapdede Cami, Mahfil Kat, Üst Seviye Bordürü, 1.Dönem Deseni, 2022 (Coşkun Özer).	64
Fotoğraf 75. Arapdede Cami, Mahfil Kat, Üst Seviye Bordürü, 2. Dönem Deseni, 2022 (Coşkun Özer).	64
Fotoğraf 76. Arapdede Cami, Minber	65
Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).	65
Fotoğraf 77. Arapdede Cami, Minber Yan Yüz Bölümleri, 2022 (Coşkun Özer).....	65
Fotoğraf 78. Arapdede Cami, Minber, Merdiven Korkuluğu, Ayrıntı, 2022.....	66
Fotoğraf 79. Arapdede Cami, Minber Köşk Korkuluğu, 2022 (Coşkun Özer).....	67
Fotoğraf 80. Arapdede Cami, Minber Giriş, Alınlık, Ayrıntı, 2022 (Coşkun Özer)..	67
Fotoğraf 81. Arapdede Cami, Mahfil Balkon Alın Tahtası, Ayrıntı, 2022.	68
Fotoğraf 82. Arapdede Cami, Tavan Göbeği, 2020 (SVBMA).	68
Fotoğraf 83. Arapdede Cami, Tavan Göbeği, Ayrıntı 2019 (SVBMA).....	68

Fotoğraf 84. Arapdede Cami S1 Nolu Desen (SVBMA).....	73
Fotoğraf 85. Arapdede Cami S2 Nolu Desen (SVBMA).....	74
Fotoğraf 86. Arapdede Cami S3 Nolu Desen (Fatma Kiraz).....	75
Fotoğraf 91-92. Arapdede Cami S7-S12 Nolu Desen (Fatma Kiraz)	80
Fotoğraf 93. Arapdede Cami S8 Nolu Desen (Coşkun Özer).....	82
Fotoğraf 94. Arapdede Cami S9 Nolu Desen (Coşkun Özer).....	84
Fotoğraf 95. Arapdede Cami S10 Nolu Desen (Coşkun Özer).....	86
Fotoğraf 96-97. Arapdede Cami S11-S15 Nolu Desen (Coşkun Özer)	87
Fotoğraf 98-99. Arapdede Cami S12-S16 Nolu Desen (Fatma Kiraz)	89
Fotoğraf 100. Arapdede Cami S13 Nolu Desen (Coşkun Özer).....	91
Fotoğraf 101 Arapdede Cami S14 Nolu Desen (Coşkun Özer).....	92
Fotoğraf 102. Arapdede Cami S19 Nolu Desen (Coşkun Özer).....	94
Fotoğraf 103. Arapdede Cami S20 Nolu Desen (SVBMA).....	95
Fotoğraf 104 Arapdede Cami S21 Nolu Desen (Coşkun Özer).....	96
Fotoğraf 105. Arapdede Cami A1 Nolu Desen (Coşkun Özer)	97
Fotoğraf 106. Arapdede Cami A2-A Nolu Desen (Coşkun Özer)	98
Fotoğraf 107. Arapdede Cami A2-B Nolu Desen (Coşkun Özer)	100
Fotoğraf 108. Arapdede Cami A2-C Nolu Desen (Coşkun Özer)	101
Fotoğraf 109. Arapdede Cami A2-D Nolu Desen (Coşkun Özer)	103
Fotoğraf 110. Arapdede Cami A2-E Nolu Desen (Coşkun Özer)	105
Fotoğraf 111. Arapdede Cami A3 Nolu Desen (SVBMA)	107
Fotoğraf 112. Nakipzade Cami, Medrese Kitabesi, 2022 (SVBMA).	111
Fotoğraf 113. Nakipzade Cami, Kuzey Cephe Genel Görünüm 1952 Yılı Öncesi Fotoğraf (VGMA)	114
Fotoğraf 114-115. Nakipzade Cami, Güneydoğu ve Kuzeybatı'ya Bakış,Tarihi Tam Bilinmeyen 1952 Yılı Öncesine Ait Olduğu Düşünülen Fotoğraflar (VGMA).....	115

Fotoğraf 116. Nakipzade Cami, Harim, Kuzeye Bakış Genel Görünüm, 2017 (SVBMA).	120
Fotoğraf 117. Nakipzade Cami, Harim, Kuzeye Bakış, Raspa Sonrası, 2018 (SVBMA).	120
Fotoğraf 118. Nakipzade Cami, Harim Doğuya Bakış, Genel Görünüm, 2017 (SVBMA).	120
Fotoğraf 119-120. Nakipzade Cami, Harim Doğuya Bakış, Raspa Sonrası, Genel Görünüm ve Detay, 2018 (SVBMA).	121
Fotoğraf 121. Nakipzade Cami, Harim Güneye Bakış, Genel Görünüm, 2017 (SVBMA).	122
Fotoğraf 122. Nakipzade Cami, Harim Güneye Bakış, Raspa Sonrası, Genel Görünüm, 2018 (SVBMA).	122
Fotoğraf 123. Nakipzade Cami, Mihrap, Raspa Sonrası, Detay, 2018 (SVBMA).	123
Fotoğraf 124. Nakipzade Cami, Harim, Batıya Bakış Genel Görünüm, 2017 (SVBMA).	123
Fotoğraf 125. Nakipzade Cami, Harim Güneye Bakış, Raspa Sonrası, Genel Görünüm, 2018 (SVBMA).	124
Fotoğraf 126. Nakipzade Cami, Kuzeydoğu'dan, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).	129
Fotoğraf 127. Nakipzade Cami, Kuzey Cephe, Genel Görünüm, 2022, (SVBMA).	130
Fotoğraf 128. Nakipzade Cami, Doğu Cephe, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).	131
Fotoğraf 129. Nakipzade Cami, Güney Cephe, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).	132
Fotoğraf 130. Nakipzade Cami, Batı Cephe, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).	132
Fotoğraf 131. Nakipzade Cami, Harim, Güneydoğuya Bakış, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).	133
Fotoğraf 132. Nakipzade Cami, Harim, Kuzeye Bakış, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).	134
Fotoğraf 133. Nakipzade Cami, Harim, Doğu Duvar, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).	135

Fotoğraf 134. Nakipzade Cami, Harim, Güney Duvar, Genel Görünüm,2022 (SVBMA).....	136
Fotoğraf 135. Nakipzade Cami, Mihrap, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).....	136
Fotoğraf 136. Nakipzade Cami Minber, Yan yüz, Genel Görünüm 2022 (SVBMA).	136
Fotoğraf 137. Nakipzade Cami, Harim, Batı Duvar, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).....	137
Fotoğraf 138. Nakipzade Cami, Mahfil, Batı'ya Bakış Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).....	138
Fotoğraf 139. Nakipzade Cami, Tavan, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).	138
Fotoğraf 140. Nakipzade Cami, Mihrap Üst Kısım Süsleme, Tarih Detayı, 2019 (SVBMA).....	140
Fotoğraf 141. Nakipzade Cami, Harim, Güneydoğuya Bakış, Genel Görünüm 2022 (SVBMA).....	141
Fotoğraf 142. Nakipzade Cami, Güney Duvar, Mihrap Üstü Besmele Hattı, 2022 (SVBMA).....	142
Fotoğraf 143. Nakipzade Cami, Harim, Batı Duvar, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).....	142
Fotoğraf 144. Nakipzade Cami, Harim, Güneye Bakış, Genel Görünüm,2022 (SVBMA).....	143
Fotoğraf 145. Nakipzade Cami, Güney Duvar, Doğu Yönü Alt Seviye Pencere İçi Süsleme, 2019 (SVBMA).	144
Fotoğraf 146. Nakipzade Cami D1 Nolu Desen (SVBMA)	149
Fotoğraf 147. Nakipzade Cami H1 Nolu Desen (SVBMA)	151
Fotoğraf 148. Nakipzade Cami H2 Nolu Desen (SVBMA)	152
Fotoğraf 149. Nakipzade Cami H3 Nolu Desen (SVBMA)	154
Fotoğraf 150. Nakipzade Cami H4 Nolu Desen (SVBMA)	155
Fotoğraf 151. Nakipzade Cami H5 Nolu Desen (SVBMA)	156

Fotoğraf 152. Nakipzade Cami H6 Nolu Desen (SVBMA).....	158
Fotoğraf 153. Nakipzade Cami D2 Nolu Desen (SVBMA).....	159
Fotoğraf 154. Nakipzade Cami H7 Nolu Desen (SVBMA).....	161
Fotoğraf 155. Nakipzade Cami H8 Nolu Desen (SVBMA).....	162
Fotoğraf 156. Nakipzade Cami D3 Nolu Desen (SVBMA).....	163
Fotoğraf 157. Nakipzade Cami H9 Nolu Desen (SVBMA).....	165
Fotoğraf 158. Nakipzade Cami H10 Nolu Desen (SVBMA).....	166
Fotoğraf 159. Nakipzade Cami D4 Nolu Desen (SVBMA).....	167
Fotoğraf 160. Nakipzade Cami D5 Nolu Desen (SVBMA).....	169
Fotoğraf 261. Nakipzade Cami H11 Nolu Desen (SVBMA).....	171
Fotoğraf 163. Nakipzade Cami H12 Nolu Desen (SVBMA).....	173
Fotoğraf 164. Nakipzade Cami H13 Nolu Desen (SVBMA).....	174
Fotoğraf 165. Nakipzade Cami H14 Nolu Desen (SVBMA).....	175
Fotoğraf 166. Nakipzade Cami H15 Nolu Desen (SVBMA).....	176
Fotoğraf 167. Nakipzade Cami H16 Nolu Desen (SVBMA).....	177
Fotoğraf 168. Nakipzade Cami H17 Nolu Desen (SVBMA).....	178
Fotoğraf 169. Nakipzade Cami H18 Nolu Desen (SVBMA).....	179
Fotoğraf 170. Nakipzade Cami H19 Nolu Desen (SVBMA).....	180
Fotoğraf 171. Nakipzade Cami H20 Nolu Desen (SVBMA).....	182
Fotoğraf 172. Nakipzade Cami H21 Nolu Desen (SVBMA).....	183
Fotoğraf 173. Arapdede Cami, Genel Görünüm 2022 (SVBMA).	195
Fotoğraf 174. Nakipzade Cami, Genel Görünüm 2022 (SVBMA).....	195
Fotoğraf 175. Arapdede Cami, Harim, Güneybatıya Bakış, 2022 (SVBMA).	196
Fotoğraf 176. Nakipzade Cami, Harim, Güneye Bakış, 2022 (SVBMA).....	196
Fotoğraf 177. Arapdede Cami, Mihrap, 2022 (SVBMA).	196
Fotoğraf 178. Nakipzade Cami, Mihrap, 2022 (SVBMA).....	196

Fotoğraf 179. Arapdede Cami, Minber, 2022 (SVBMA).	197
Fotoğraf 180. Nakipzade Cami, Minber, 2022 (SVBMA).	197
Fotoğraf 181. Arapdede Cami, Tavan, 2022 (SVBMA).	197
Fotoğraf 182. Nakipzade Cami, Tavan, 2022 (SVBMA).	197
Fotoğraf 183. Arapdede Cami, Üzüm Deseni, 2022 (SVBMA).	198
Fotoğraf 184. Arapdede Cami, Karpuz Deseni, 2022 (SVBMA).	198
Fotoğraf 185. Nakipzade Cami, Pencere Tavanı, Rumi Desen, 2019 (SVBMA).	198
Fotoğraf 186, 187, 188. Arapdede Cami, Geometrik Desenler, 2022 (SVBMA).	199
Fotoğraf 189, 190. Nakipzade Cami, Geometrik Desenler, 2022 (SVBMA).	199
Fotoğraf 191. Arapdede Cami, Hatlar, 2022 (SVBMA).	200
Fotoğraf 192. Nakipzade Cami, Hatlar, 2022 (SVBMA).	200
Fotoğraf 193. Arapdede Cami, Sütun Deseni, 2022 (SVBMA).	200
Fotoğraf 194. Nakipzade Cami, Sütun Deseni, 2022 (SVBMA).	200
Fotoğraf 195-196. Arapdede Cami, Mermer Taklidi Desenleri, 2022	201
Fotoğraf 197. Nakipzade Cami, Mermer Taklidi Desen, 2022 (SVBMA).	201
Fotoğraf 198-199. Arapdede Cami, Güneş ve Yıldız Anımsatan Semboller, 2022 (Fatma Kiraz)	201
Fotoğraf 200. Arapdede Cami. Ay-Yıldız Sembolleri, 2022 (SVBMA).	202
Fotoğraf 201. Nakipzade Cami, Beş Kollu Yıldız Sembolü, 2022 (SVBMA).	202
Fotoğraf 202. Başçavuşoğlu Cami, 2019 (SVBMA)	205
Fotoğraf 203. Cevheri Ali Efendi Cami, 2016 (SVBMA)	205
Fotoğraf 204. Kayyumzade Cami, 2020 (SVBMA).	205
Fotoğraf 205. Musa Ağa Cami, 2011 (SVBMA).	205
Fotoğraf 206. Namazgah Cami, Kuzey Cephe, Genel Görünüm, 2011 (SVBMA).	206
Fotoğraf 207-208. Şefaati Kazlıuşağı Köyü Cami, Güneybatı Cephe ve Vaaz Köşkü, 2017 (SVBMA).	206
Fotoğraf 209. Başçavuşoğlu Cami, Mermer Taklidi Desenler, 2019 (SVBMA).	207

Fotoğraf 210. Tekkeyenicesi Köyü Cami, Mermer Taklidi Panolar, 2019 (SVBMA).	208
Fotoğraf 211. Başçavuşoğlu Cami, Kıvrımlı Bahar Dalı Deseni, 2019 (SVBMA).	208
Fotoğraf 212-213. Kayyumzade Cami, Sütun Deseni, 2022.....	209
Fotoğraf 214. Karalar Köyü Cami, Bordür, 2018 (SVBMA).	209
Fotoğraf 215. Tokmak Hasan Paşa Cami, Doğu Sahın Tavanı, 2022 (SVBMA)....	210
Fotoğraf 216-217. Tokmak Hasan Paşa Cami, Tavan ve Minber Detay Desenleri, 2022 (SVBMA).	210
Fotoğraf 218-220. Tekkeyenicesi Köyü Cami, Vazoda Çiçek Desenleri, 2019 (SVBMA).	211
Fotoğraf 221. Arapdede (Tekke) Cami, Minber, Natüralist Çiçek Öbekleri, 2022 (Coşkun Özer)	211
Fotoğraf 222. Başçavuşoğlu Cami, Mahfil Tavanı, Natüralist Çiçek Öbekleri, 2019 (SVBMA).	211
Fotoğraf 223. Tekkeyenicesi Köyü Cami, Hatlar, 2019 (SVBMA).....	212
Fotoğraf 224. Divanlı Köyü Cami, Hatlar, Tarihi Bilinmeyen Foto. (SVBMA).	212
Fotoğraf 225. Divanlı Köyü Cami, Hat Detayı, Tarihi Bilinmeyen Foto. (SVBMA).	212
Fotoğraf 226. Damatlı Köyü Cami, Son Cemaat Süslemeleri, Detay, 2018(VGMA).	214
Fotoğraf 227. Damatlı Köyü Cami, Mihrabiye Süslemeleri, 2018 (VGMA)	214
Fotoğraf 228. Yazır Köyü Cami, Harim Süslemeleri, Detay, 2010 (VGMA)	215
Fotoğraf 229. Yazır Köyü Cami, Harim Süslemeleri, Detay, 2010 (VGMA)	215
Fotoğraf 230. Ahmed Ağa Cami, Harim Güneye Bakış 2020 (SVBMA)	216
Fotoğraf 231. Alacahan Cami, Mihrap 2018 (SVBMA).....	216

ÖZET

İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Yozgat'ın Türkleşme süreci, tüm Anadolu'da olduğu gibi 1071 Malazgirt Zaferi'ne dayanır. 1522 yılında Yavuz Sultan Selim'in Dulkadiroğulları'nı hakimiyetine alması ile Yozgat'ın Osmanlı Devleti hakimiyetine kesin olarak girmesi süreci başlamıştır.

Bozok Sancağına bağlı yirmi hanelik bir köy iken 18. Yüzyılda Çapanoğlu ailesinin buraya yerleşerek bölgedeki imar faaliyetleri ile çevre yerleşimlerden buraya göçlerin yaşanmasını sağlamıştır.

Yozgat'ta 18. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında Çapanoğulları ve şehrin ileri gelenleri tarafından çok sayıda cami inşa edilmiştir. Bu camiler genellikle tek mekanlı, üç yönden kapalı son cemaat bölümü olan, plan şemasına sahiptir. Dışarıdan oldukça sade olan dönem camileri, içeride duvar resimleri/kalemişi süslemeler ve hatlar ile bezelidir.

Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğüne 2018-2020 yılları arasında Yozgat'ta Arapdede (Tekke) ve Nakipzade (Hoşyar Kadın) Camilerinde restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalar esnasında yapılan araştırma raporu sonucu iki camide de, yaklaşık 70 yıldır sıva/boya altında olan kalemişi süsleme olduğu tespit edilmiş ve ilgili koruma kurulu onayları alındıktan sonra gün yüzüne çıkarılarak restorasyonu yapılmıştır. Restorasyon öncesine kadar yazılı kaynaklarda kalemişi süslemeye dair herhangi bir kayıt yer almazken, 1952 öncesine ait olduğu tahmin edilen fotoğraflarda Nakipzade (Hoşyar Kadın) Cami'nin süslemeleri görülür. Ancak 1952 yılına ait Eski Eser Fişlerinde iki caminin de süslemesinden bahsedilmemekte olması bu tarihten önce sıva/boya ile kapatıldıklarını düşündürmektedir.

Arapdede Camisinde kuru sıva ve ahşap üzerine süsleme yapılırken Nakipzade Camisinde sadece kuru sıva üzerine uygulanmıştır. Bu camilerde bitkisel, geometrik, mimari öge, rumi, hat ve sembol desenler gözlemlenir. Hatlar klasik tarzda yazılırken, diğer desenlerde ışık/gölge tekniği kullanılmıştır.

Arapdede Camisinde, kuzey dış cephesinde, harim güney ve kuzey duvarda, mahfil kat ile tavan göbeğinde süsleme yoğunluğu görülür. Çoğunlukla bitkisel motifler, vazoda çiçekler ve hat yazılar görülürken, tavan ve minber gibi ahşap öğelerde daha çok sarmal şekilde devam eden çiçekler, meyveler ve vazoda çiçek

motifleri görülür. Geniş renk skalasına sahip desenlerde canlı ve sıcak renkler daha yoğun kullanılmıştır.

Nakipzade Camisinin harim bölümünün tüm duvarlarında ve mahfil katta yer alan süslemeler, hatlar ve desenler olarak iki grupta değerlendirilmiştir. Hatlar nesih yazı ile işlenirken, bitkisel, geometrik, mimari öge gibi desenler ışıık / gölge tekniğinde işlenmiştir. Hatlarda tek renk siyah kullanılırken, “S”/”C” kıvrımlı motiflerden oluşturulan mihrap çevresi ve vaaz balkonu üzeri süslemelerde, mihrap iki yanındaki sütun deseninde ve mihrap nişi alt kısım ile mahfil kattaki mermer taklidi desenlerde, güneyde mihrap doğusundaki pencere tavanı ve yanlarında yer alan rumi desende çeşitli renkler kullanılmıştır.

Arapdede (Tekke) ve Nakipzade (Hoşyar Kadın) Camileri mimari özellikleri ve bünyesinde barındırdığı yakın zamanda ortaya çıkarılan süslemeleri ile geç dönem Osmanlı camilerinin Anadolu’ daki örneklerindendir. Bu çalışma ile Arapdede (Tekke) ve Nakipzade (Hoşyar Kadın) Camilerinin restorasyonunda ortaya çıkarılan kalemişi süslemelerinin ve kısmen restorasyon sürecinin kayıt altına alınması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yozgat, Arapdede Cami, Nakipzade Cami, Kalemişi Süsleme

ABSTRACT

The Turkification process of Yozgat, which is located in the Central Anatolia Region, is based on the 1071 Malazgirt Victory as in all of Anatolia. In 1522, when Yavuz Sultan Selim took the Dulkadiroğulları under his sovereignty, the process of Yozgat's definitive entry into the Ottoman Empire began.

While it was a village of twenty households connected to Bozok Sanjak, in the 18th century, the Çapanoğlu family settled here and ensured the migration of migrants from the surrounding settlements with the construction activities in the region.

Many mosques were built in Yozgat between the 18th and 20th centuries by Çapanoğulları and the city's notables. These mosques generally have a plan scheme with a single space, with a last congregation section closed on three sides. The mosques of the period, which are quite simple from the outside, are decorated with wall paintings / hand-drawn and calligraphy inside.

Sivas Foundations Regional Directorate carried out restoration works in Arapdede (Tekke) and Nakipzade (Hoşyar Kadın) Mosques in Yozgat between 2018-2020. As a result of the research rasp carried out during the works, it was determined that both mosques had hand-drawn that had been under plaster / paint for about 70 years, and after the relevant conservation board approvals were obtained, they were unearthed and restored. While there is no record of hand-drawn in written sources until before the restoration, the decorations of Nakipzade (Hoşyar Kadın) Mosque can be seen in photographs presumed to be from before 1952. However, the fact that there is no mention of the decorations of either mosque in the Antiquities Fiche of 1952 suggests that they were covered with plaster/paint before this date.

In Arapdede Mosque, ornamentation was applied on dry plaster and wood, while in Nakipzade Mosque it was applied only on dry plaster. In these mosques, floral, geometric, architectural elements, rumi, calligraphy and symbol patterns are observed. While the calligraphy is executed in naskh script, light/shadow technique is used in other patterns.

In Arapdede Mosque, there is an intensity of ornamentation on the northern facade, the southern and northern walls of the harim, the mahfil floor and the ceiling

core. Mostly floral motifs, flowers in vases and calligraphy are seen, while wooden elements such as the ceiling and minbar are mostly decorated with spiralling flowers, fruits and flower motifs in vases. Vivid and warm colours are used more intensively in patterns with a wide colour scale.

The ornaments on all walls of the harim section of the Nakipzade Mosque and on the mahfil floor are analysed in two groups: lines and patterns. While the calligraphy is executed in nesih script, patterns such as floral, geometric and architectural elements are executed in light/shadow technique. While a single colour black was used for the lines, various colours were used in the ornaments around the mihrab and on the sermon balcony formed by ‘S’/‘C’ curved motifs, in the column pattern on both sides of the mihrab, in the marble imitation patterns on the lower part of the mihrab niche and on the cellar floor, and in the rumi pattern on the window ceiling to the east of the mihrab in the south and on its sides.

Arapdede (Tekke) and Naipzade (Hoşyar Kadın) Mosques are examples of late Ottoman mosques in Anatolia with their architectural features and recently unearthed decorations. The aim of this study is to record the hand-drawn and partially the restoration process of Arapdede (Tekke) and Naipzade (Hoşyar Kadın) Mosques.

Keywords: Yozgat, Arapdede Mosque, Nakipzade Mosque, Hand-drawn

1. GİRİŞ

A. Tez Konusu

Osmanlılarda çok geniş bir uygulama alanı bulmuş olan kalemişi tezyinatı, Batılılaşma döneminde, Batılı bezeme unsurlarının etkisiyle şekil değiştirmiş ve mimari bezemede daha önemli bir öge haline gelmiştir. Özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı sanatını etkisi altına alan barok, rokoko, ampir ve eklektik gibi Batılı üslupların, bu dönem camilerindeki kalem işi bezemeleri etkilediği görülmektedir. Yozgat merkezde bulunan Arapdede (Tekke) ve Nakipzade (Hoşyar Kadın) Camilerinin 2018-2020 yılları restorasyonunda, sıva/boyanın raspa edilmesiyle ortaya çıkarılan ve döneminin izlerini taşıyan kalemişi bezemeler çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda restorasyon süreci de kısmen konuya dahil edilmiştir.

B. Çalışmanın Amacı Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmamıza konu olan camilerin, harim duvarlarında 2018-2020 yıllarında yapılan onarıma kadar varlığı bilinmeyen kalemişi bezemeler ile ilgili ilk tespit, onarıma başlarken yapılan sıva/boya araştırma rıspası sonucu elde edilmiştir. Araştırma rıspasında görülen kalemişi bezemeler hakkında, arşiv araştırması yapılmaya başlanılmış ve çekim tarihi tam olarak bilinmese de 1952 yılı öncesine ait oldukları tahmin edilen, siyah-beyaz fotoğraflarda bu bezemelerin görüldüğü tespit edilmiştir. Bu çalışmada, yapılan sıva/boya rıspası ve rıspa sonrası uygulamanın şekillenmesi ile ilgili devam eden süreç ile birlikte, ortaya çıkarılmış bulunan hat yazılar ve kalemişi bezemeler hakkındaki bilgilerin akademik olarak kayıt altına alınması hedeflenmiştir.

Bu yapılarıdaki, kalemişi bezemeler ve hatlarla ilgili olarak yapılan literatür incelemelerinde, uzun süredir sıva/boya altında kalmış olması nedeniyle olsa gerek herhangi bir kaynağı ulaşamamış olmasından dolayı, sadece kalemişi bezemelerin özelliklerinden bahsetmek yerine ortaya çıkarılması ve onarımına yönelik yapılan müdahale ve koruma sürecinin de konuya dahil edilmesi fikri benimsenmiştir.

Çalışmaya öncelikle literatür incelemesi yapılarak başlanılmıştır; XVIII. ve XIX yüzyıllarda Osmanlıda Batılılaşma etkisi konusunda yayımlanmış kaynaklar

taranmıştır. Batılılaşma dönemi resim sanatıyla ilgili temel kaynaklardan biri olan Günsel Renda'nın, "Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı"¹ kitabı, klasik üsluptan Batı tarzı resim sanatına geçişte önemli bir yere sahip olan, XIX. yüzyıl duvar resimlerini, kompozisyon, teknik, anlayış ve gelişimi bakımından inceleyen önemli bir eserdir. Ayrıca, "Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat"² makalesi ile yazarın XIX. yüzyıl kalemişi bezeme ve duvar resimleri hakkındaki "19. Yüzyılda Kalem İşi Nakış-Duvar Resmi"³ adlı makalesi Batı sanatının etkisiyle ortaya çıkan yeniliklere dikkat çeken önemli bir kaynaklardır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde Anadolu'da Batılılaşma etkisi ile inşa edilmiş mimari yapılar ve özellikle de ibadet mekanları araştırılmıştır. Yine aynı dönemde Yozgat ilinde inşa edilen dini mekanlardan bezemeli ve duvar resmi bulunan mekanlarla ilgili kaynaklar incelenmiştir. Rüçhan Arık'ın, "Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı"⁴ adlı kitabında, Batılılaşma döneminde, Anadolu'daki cami ve konaklarda yapılmış duvar resimleri detaylıca incelenmiştir. Yozgat ilinde bulunan döneme ait süslemeleri ile başkent üslubunu yansıtan, sayılı yapılar arasında gösterilen Başçavuşoğlu Cami ve Cevahir Ali Efendi Camisinin süsleme programının anlatıldığı Rüçhan Arık'a ait, "Batılılaşma Dönemi Türk Mimarîsi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Cami"⁵ adlı kitap önemli kaynaklardandır. Yozgat ve çevresi hakkında birçok yayını bulunan Hakkı ACUN'un "Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları"⁶ ile "Bozok Sancağı'nda (Yozgat İli) Türk Mimarîsi"⁷ çalışmaları tezin temel kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca konu hakkında basılı kaynaklar dışında dijital ortamda bulunan tez ve makalelerde taranmıştır.

Arşiv araştırmaları için Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığından araştırma konusu olan camilerin Vakfiye kayıtları incelenmiş, bu konuda ve Yozgat ilinde bulunan Vakıf Camileri hakkında daha önce araştırma yapmış olan Dr. Ali Şakir ERGİN ile hem birebir görüşme yapılmış hem de "Vakıflar ve Yozgat'ta Tarihi Vakıf Camileri"⁸ adlı kitabından faydalanılmıştır. Yine

¹ Gülsen Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850*, Ankara 1977.

² Gülsen Renda, "Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat", *Türkler*, C. 15, Ankara 2002, s. 265-283.

³ Gülsen Renda, "19. Yüzyılda Kalem İşi Nakış-Duvar Resmi", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul, 1985, s. 1530-1534.

⁴ Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara 1988.

⁵ Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi Türk Mimarîsi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Cami*, Ankara 1973.

⁶ Hakkı Acun, "Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları", *Vakıflar Dergisi*, S. 13, Ankara 1983.

⁷ Hakkı Acun, *Bozok Sancağı'nda (Yozgat İli) Türk Mimarîsi*, Ankara 2005.

⁸ Ali Şakir Ergin, *Vakıflar ve Yozgat'ta Tarihi Vakıf Camileri*, Ankara 2014.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Sanat Eserleri ve Yapı İşleri Daire Başkanlığından yapılar hakkında bilgi alınmıştır. Yapıların günümüz maliki olan, Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinden bilgi ve belgelerle birlikte, kalemişi projeleri ve restorasyon uygulama işi denetiminde kısmen görev almış olduğum 2018-2020 yılları restorasyonlarının proje, rapor ve onarım fotoğrafları temin edilmiştir.

Çalışma, “1.Batılılaşma Dönemi ve Kalemişi”, “2.Arapdede (Tekke) ve Nakipzade (Hoşyar Kadın) Camileri” ve “3. Karşılaştırmalı Değerlendirme” bölümlerinden oluşmaktadır.

Faydalanılan kaynaklar dipnotlarda belirtilmiş, yayınlar yazarların soyadlarına göre alfabetik “Kaynakça” listelenmiştir.

Kullanılan çizim, fotoğraf ve haritalar metin içerisine yerleştirilerek aktarılmıştır.

C. Tarihte Kısaca Yozgat

İç Anadolu Bölgesinde yer alan Yozgat, doğusunda Sivas, batısında Kırıkkale ve Kırşehir, güneyinde Kayseri ve Nevşehir, kuzeyinde Çorum, Amasya ve Tokat illeri ile çevrilidir. Coğrafi konumu nedeniyle doğu ve batı kültürünün birlikte yoğrulduğu bir bölge olmuştur. Doğu ve Batı Anadolu ile beraber Akdeniz ve Karadeniz bölgelerini birbirine bağlayan geçiş yolları bu durumun oluşmasını sağlamıştır.

Bozok Platosu üzerinde kurulmuş olan Yozgat İli, ilk çağlardan beri önemli yerleşme merkezlerinden biri olmuştur. Alishar, Kuşhisar, Kazankaya, Çengeltepe ve Mercimektepe gibi Hitit yerleşim alanlarından başka; Büyük Nefes Köyündeki Tavium harabeleri ve Küçük Nefes Köyündeki, Galat ile Sarıkaya'daki Roma yerleşme yerleri de vardır. Bizans döneminde Bozok Bölgesinin Charsianon eyaletine dahil olduğu bilinmektedir.⁹

1071 Malazgirt zaferi sonrasında bu bölge, yavaş yavaş Türkleşmeye ve Türk hâkimiyetine girmeye başlamıştır. Selçuklular, 1243 yılında mağlup eden Moğollar 1256 yılı itibarıyla, fiilen Anadolu'da işgal kuvvetleri bulundurmuşlardır. Moğol

⁹ Faruk Sümer, “Bozok Tarihine Dair Araştırmalar”, *Cumhuriyetin 50. Yıl Anma Kitabı*, D.T.C.F. Yayınları, Ankara 1974, s. 311.

işgal kuvvetlerinden bir topluluk ise Özler Bölgesi adı verilen Yozgat çevresini yurt edinmişlerdir.¹⁰

Timur'un 1402 Ankara savaşında galip gelmesiyle, Bozok kısa bir süre Timur'un hâkimiyet sahasına girmiştir. Ancak Timur'un Anadolu'dan ayrılmasından sonra, Bozok ve çevresi Dulkadiroğulları Beyliği'nin sınırları içerisine girmiş fakat, bu beyliğinde 1522'de yıkılmasıyla Osmanlı Devleti egemenliğine geçmiştir. Belirli bir merkezi bulunmayan Yozgat ve çevresinin, XVI. yüzyılda Bozok Sancağına bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Lakin XVIII. yüzyılın başında Yozgat'a önemli yerleşmeler olmuş ve bu yüzyılın ilk yarısına kadar, Bozok'a bağlı küçük bir köy iken bu yüzyılın ortalarında Çapanoğullarının buraya yerleşmesiyle büyük bir şehir haline gelmiştir. XIX. yüzyılın ortalarında büyüyerek geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Bozok Eyaletinin, Ankara, Kayseri ve Bozok sancakları bulunmaktadır. XX. yüzyılın başlarında, Cumhuriyet'in ilanından sonra Yozgat, Bozok olarak anılan bölgenin merkezi olmuş ve Yozgat milletvekili Sırrı İçöz'ün önerisiyle adı Yozgat olarak değiştirilmiştir.¹¹

¹⁰ Hakkı Acun, "Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları", *Vakıflar Dergisi*, S. 13, Ankara 1983, s. 636.

¹¹ Ayşe Daşcı, *Yozgat Mihrapları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010, s.24

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BATILILAŞMA DÖNEMİ VE KALEMİŞİ

1.1. Batılılaşmanın Osmanlı Mimarisine Etkisi

Batılılaşmanın gerçek manada Lale Devri'nde başladığı düşüncesi tarihçiler arasında kabul görmektedir. Bu kapsamda Osmanlı mimarisi açısından 18. Yüzyıl tam anlamıyla Batılılaşma dönemi olmasa dahi, Batılılaşmayı zorunlu kılan bir geçiş ve hazırlık dönemidir.¹²

Osmanlı Devleti, yükselme döneminde Batıdan kültürel alanda alıntılar yapmakta sakinmemişler, faydalı gördükleri teknolojileri Avrupa'dan alıp kullanmışlardır. Osmanlılar genellikle, başarılarını, güçlerini arttıracak yenilikleri kullanmaktan çekinmemişlerdir.¹³ Batı ile ilk kez kültür alışverişinde bulunan Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed, sarayında Rum ve İtalyan bilim adamları ile sanatkarları himaye etmiş, eski Yunan ve Latin klasik eserlerinden bir saray kütüphanesi kurdurmuştur. Fatih'in kütüphanesinde, bilim kitapları ile birlikte, İtalyan sanatçılara ait mitolojik ve dini temalı gravürler de yer almıştır. Ünlü İtalyan ressamlardan Gentile Bellini, Osmanlı sarayını ziyaret etmiş ve yeni sarayın duvarlarını Rönesans üslubu fresklerle süslemiştir. Fatih döneminde yaşamış ve dönemi kaleme almış olan tarihçi Tursun Bey, sanatta rumi ve hatayi üsluplarıyla birlikte tavr-i frengi adı altında o dönemdeki İtalyan etkisine dikkat çekmiştir. Bu dönemde İtalyan tüccarlar, Osmanlı Devletinden kumaş ve halı gibi dokuma ürünleri İtalya'ya ithal etmenin yanı sıra, ayrıca bazı İtalyan şehirlerinde bunlara benzer dokumalar üretilmesini sağlamışlardır.¹⁴

Başlangıçta Avrupa ile Osmanlı Devleti arasında karşılıklı olarak yapılan kültür öğeleri değişimi 17. ve 18. yüzyıllarda Batı'daki Aydınlanma Çağı ile Sanayi Devrimi gibi teknolojik ve ekonomik gelişmelerden sonra, bu ilişkilerin tek yönlü bir hal aldığı görülür. Artık, Osmanlı Devleti'nin tek taraflı olarak Batı'dan kültür öğelerini temin ettiği bir süreç başlamıştır. 18. yüzyılda Osmanlıların batılılaşma

¹² Ayda Arel, *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul, 1975, s. 106.

¹³ Halil İnalcık, "Siyaset, Ticaret, Kültür Etkileşim", *Osmanlı Uygarlığı 2*, Ankara 2004, s. 1049

¹⁴ Oktay Hatipoğlu, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İşi Tezyinatı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2007, s.126.

etkisine girmesinin temelinde, Osmanlı ordusunun ilk defa bu yüzyıl başlarında Batı karşısında yenilgiye uğraması olmuştur. Bu durum, bazı fikir ve devlet adamlarınca Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında geride kalmış olmasına bağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde, Batılılaşmanın olması gerektiği kanaatinin devlet büyüklerince de kabul görmesiyle bu yönde strateji geliştirilmeye başlanılmıştır.¹⁵ 1720 yılında Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, Damat İbrahim Paşa Sadaretinde, Paris'e elçi olarak gönderilmiştir. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa gezisi, bu bağlamda Batı'ya açılan ilk pencere ve Osmanlı Devleti'nin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmiştir.¹⁶

Sultan 3. Ahmet döneminde (1703/1730), 80 kişiden oluşan bir elçi heyetiyle birlikte Paris'e gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, orada kayda değer bir biçimde karşılanmışlardır. Heyetin görevi, Fransa'da Batı medeniyetini ve saray geleneklerini araştırmaktır.¹⁷ Çelebi Mehmed, Fransa'da sosyal ve kültürel etkinliklere katılmakla birlikte, askerlik ve teknoloji alanlarında incelemeler yapmıştır. Bu gözlemlerini ve deneyimlerini anlatan bir sefaretname de yazmıştır. Yine 3. Ahmed Dönemi'nde İstanbul'da bulunan Fransız elçisi Marquis de Bonnac vasıtasıyla saraya saatler, mobilyalar, kumaşlar getirtilmiştir.¹⁸

Çelebi Mehmed, Paris'te yaşadığı süre içinde, Fransız sanatından, Versailles, Marly, Fontainebleau gibi görkemli saraylardan, bu sarayların göz alıcı bahçelerinden ve zenginliklerinden çok etkilenmiştir. Paris dönüşü yanında mimari çizimler, yapı planları ve çeşitli bilim kitapları getirmiş olan Çelebi Mehmed, İstanbul'da da bu sarayların benzerlerinin yaptırılmasını istemiştir. Padişah ve sadrazamın emriyle, Haliç ve Boğaz'da Avrupa tarzında köşkler ve saraylar yaptırılması, yeni bir moda akımının başlamasına öncülük etmiştir.¹⁹

Boğaz'da ve Haliç'te kasırlar yaptırılmış, şehir meydanları sebil ve çeşmelerle süslenmiştir. Henüz 1722 yılında bile 3. Ahmed Haliç'te Sadabad kasırlarını yaptırırken 14. Louis'in saraylarıyla karşılaştırılabilecek planlar hazırlatmış ve sarayları Fransa'dakiler gibi çiçekli bahçeler ve fiskiyeli havuzlarla süsletmiştir. Bu dönemde İstanbul'a gelen gezginler Sadabad Kasrı'nın Fransa'daki

¹⁵ Kemaleddin Taş, "Tanzimat ve Batılılaşma Hareketlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, Elâzığ 2002, ss. 87-94.

¹⁶ Hatipoğlu, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İşi Tezyinatı*, 2007, s.130.

¹⁷ Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimari*, İstanbul 2004, s. 432.

¹⁸ Renda, "Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat", 2002, s. 265-283.

¹⁹ Hatipoğlu, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İşi Tezyinatı*, 2007, s.130.

Fontainebleau veya Marly Çatolarına benzediğini yazmışlardır. 17. yüzyıl yapılarından olan Aynalıkavak Kasrı da 3. Ahmed'in isteğiyle Venedik'ten gelen aynalarla bezenmiştir. Kısa sürede Haliç'in Kağıthane civarı, yüksek tabakanın mesire yeri haline gelmiştir. Lale Devri'nin bütün yapılarında Avrupa'nın barok ve rokoko üsluplarının etkileri hissedilir.²⁰ Lale Devri çeşmeleri ile başlayan Barok stili başlarda sadece dekorasyonda veya klasik yapı öğeleriyle beraber kullanıldığı halde, 1730'dan sonra bütün yapısal öğelerde kullanılmış ve zamanla cephelere hâkim olmuştur. Deniz kabuğu motifi, S ve C kıvrımları, korint ve kompozit başlıklar, çift sütunlar, sadeleşen pilastrlar, konstrüksiyonun cephelerde öne çıkması, iç bükey ve dış bükey yüzeyler, profillendirilmiş silmeler ve kartuşlar, çeşme ile sebillerin bu dönemde en çok kullanılan süsleme öğeleridir. Çeşmelerde görülen süsleme elemanları, iç hacimlerde tavan ve duvarlarda hayali resimlerle birleşmiştir. Pencere, nitelik ve nicelik itibarıyla değişerek, duvar alanına olan oranları artmış, büyüyen ölçülerle hacimlerdeki iç ve dış bağlantısı sağlanmasıyla, dışa dönük sosyal yaşama farklı bir boyut kazandırılmıştır. Klasik Türk evinin içe dönük yapısal özellikleri de yabancı etkiler ile değişim göstermektedir. İç avluya bakan sofa, hayat ve eyvan gibi alanlar planlamada orta bölüme alınarak orta sofaya dönüşmekte, divanhane gibi stratejik mekanlar ise manzaraya bakmaktadır. Bu değişimler Avrupa Baroku'nda sokak cephesinin önemsenmesi ve ön cephelerin mümkün olduğunca bir meydana ya da manzaraya bakması ilkesiyle uyumaktadır.²¹

Bu kapsamda dini mimaride ciddi anlamda değişikliklerden bahsetmek mümkün değildir. Cami planlarında pek fazla değişim görülmez. Ancak, yarım daire şeklinde ve şadırvansız avlusuyla yapısal yenilik gösteren tek cami Nur-u Osmaniye Cami'dir. Yapımına 1748'de 1. Mahmut döneminde başlanılıp, 1755'te 3. Osman döneminde tamamlanan ve bu nedenle 1. Mahmud'un değil, 3. Osman'ın adını taşıyan Nur-u Osmaniye Cami; anıtsal giriş merdivenleri, çokgen mihrap çıkıntısı, yüksek kabartmalı giriş kapıları, kıvrılan kornişleri, dilimli kemerleri ile Fransa'da 16. Louis Dönemi üslubunun izlerini taşımaktadır. Batı etkileri daha çok dış cephelerde kapı ve pencerelerde, iç mekanlarda ise minber ve mihrap süslemelerinde görülmektedir. Barok-rokoko karışımı kartuşlar, deniz kabukları, kıvrımlı palmetler yepyeni motifler olmakla birlikte birçok sanat tarihçisinin 'Osmanlı Baroğu' diye

²⁰ Renda, "Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat", *Türkler*, 2002, s. 265-283.

²¹ Betül Bakır, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Sivil Mimarinin Etkinliği", *Türkler*, C. 15, Ankara 2002, s. 311-333.

tanımladığı bu yeni üslup aslında tam manasıyla bir İtalyan veya Fransız Baroğu değildir. Avrupa mimarisinden hem barok hem de rokoko öğeleri alan Osmanlı mimarları, bu unsurları geleneksel Osmanlı mimarlık anlayışı ile harmanlamışlardır.²² Sanatçıların bu dönemde sütun başlıklarını, kemer biçimlerini, mukarnasları, yapısal oranları ve geleneksel tasarımları değiştirmeyi tercih ettikleri gözlemlenir. Bu yeni bezeme tarzını her türlü yapıda kullanmaya başlamışlardır. Anadolu’da 18. yüzyıl itibariyle görülen değişimlerin kaynağı Avrupa Barok’u ve Rokokosu olmakla birlikte, üsluplar klasik gelenek içerisinde belirli bir yoruma tabi tutulmuşlardır.²³

Osmanlı’da barok üslubunun uygulanmaya başlandığı dönemde, Avrupa’da Ampir üslup dikkat çekmeye başlamıştır.²⁴ Ampir üslup, Osmanlı Devleti’nde özellikle birçok yenilikleri devlet sistemine oturtmaya çalışan Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminde başlamıştır.²⁵ Ampir üsluba örnek olarak yapımı 1826’da tamamlanan Nusretiye Cami gösterilebilir. Barok ve rokoko üsluplarda olduğu gibi, ampir üslubda Türk İslam sanat anlayışı çerçevesinde yorumlanmış ve Avrupa’daki uygulamalardan farklı biçimde yansıtılmıştır.²⁶ Ampir üslubu, genellikle mimari ve mimari bezemede kullanılmış, tezhip gibi süsleme sanatlarında, Türk Barok-Rokoko üslubunda eserlerin yapılmasına devam edilmiştir. Ampir üslubun yerini 19. yüzyılın sonlarında eklektik (karma) üslub almıştır. Eklektik üslup, çeşitli sanat üsluplarından alınan uygulamaların, başka bir anlayış ve tasarımla yeni bir eserde kullanılması ile ortaya çıkmış olan üsluba verilen isimdir.²⁷ 1871’de yapılan Aksaray Valide Cami, eklektik üslubun önemli örneklerindendir. Bu üslubun özelliği, klasik Türk-İslam sanatlarında görülen bazı motif ve yapısal elemanların, Batı sanatlarından alınan üsluplarla harmanlanarak tek bir yapıda uygulanmış olmasıdır. Özellikle 19. yüzyılda, İstanbul’da bulunan yabancı mimarlar ile Levanten mimarlar, bildikleri ve sevdikleri Batı üsluplarına ait biçimleri, Türk sanatına ait unsurlar ile birleştirerek, değişik karakterde çeşitli yapılar oluşturmuşlardır.²⁸ Zamanla eklektik (karma) üslup,

²² Renda, “Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat”, 2002, s. 265-283.

²³ Doğan Kuban, “Osmanlı Mimarisinde Barok ve Rokoko”, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul 2010, s. 109.

²⁴ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 2011, s. 281.

²⁵ Semavi Eyice, “XVIII. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-Klasik Üslubu”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. IX-X, İstanbul 1981, s. 169.

²⁶ Aslanapa, *Türk Sanatı*, 2011, s. 281.

²⁷ Hatipoğlu, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İşi Tezyinatı*, 2007, s. 139-140.

²⁸ Eyice, “XVIII. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-Klasik Üslubu”, 1981, s. 175.

yeni yetişen bazı Türk mimarların tepkisi ile karşılaşmıştır. Bu durum Türk sanatına dönüş çabasındaki Türk Neo-Klasîği (1. Milli Mimari Akımı) adı verilen yeni bir anlayışın doğmasına sebep olmuş ve 19. yüzyılın sonlarından itibaren, öncelikle İstanbul’da olmak üzere, Anadolu’da da bu anlayışta eserler meydana getirilmiştir.²⁹

Fransız Devrimi ve Aydınlanma Dönemi, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Batılılaşma sürecini en çok etkileyen olaylardan olmuştur.³⁰

Osmanlılarda yabancı mimarlara bina yaptırılması ilk olarak 18. Yüzyılın sonlarında Sultan III. Selim döneminde başlamıştır. Ressam mimar Melling, Hatice Sultan’ın Ortaköy-Defterdar Burnu’nda yaptırdığı sarayın projesini çizmiş, ayrıca süsleme ve dekorasyonunda yardımcı olmuştur. Yine sarayın olduğu yere bir de köşk yapan Melling’in bu çalışmaları Sultan III. Selim, tarafından beğeniyle karşılanarak onu kendi sarayının mimarı yapmasını sağlamıştır.³¹ 19. Yüzyıl ortalarında, İtalyan mimar Gaspare Fossati tasarımlarında, sivil mimari ve resmi binalarda Yunan ve Rönesans mimarisinin etkileri görülür. Batılılaşma döneminde Balyan ailesinin Osmanlı mimarisinde beş kuşak boyunca devam eden bir etkisi olmuştur. Ermeni asıllı Balyan ailesi tarafından tasarlanan yapılar, Osmanlı geleneği ve Batılı unsurları ilişkilendirerek diğer yabancı mimarlardan farklı bir tarz sergilemiştir.³²

1.2. Kalemîşi ve Duvar Resimleri

Osmanlı’da resim sanatından söz etmek, 18. yüzyıla kadar kitap resmini akla getirmektedir. Kitap resimlerinde Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) döneminde canlanmanın başladığı söylenilebilir. Klasik Osmanlı resimlerinin yanı sıra, Matrakçı Nasuh’un öncülerinden olduğu gözleme dayanan yeni bir anlayışın da kabul gördüğü dikkati çeker. II. Selim (1566-1574) ve III. Murad (1574- 1595) Dönemlerinde ise kitap resimleri klasik devrine ulaşmıştır. Genellikle, tarihi konu alan kitaplarda padişah portreleri, dönemin önemli olayları, av sahneleri gibi resimlere yer verilmiştir. Nakkaşlar İslam resim sanatının genel özelliklerini devam ettirmekle birlikte, olayları en doğru biçimiyle belgelemeyi amaçlamışlardır. Resimlerde önem

²⁹ Aslanapa, *Türk Sanatı*, 2011, s. 283.

³⁰ Nur Urfalıoğlu, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Aydınlanma Döneminin Yansımaları”, *Türkler*, C. 15, Ankara 2002, s. 344-349.

³¹ Hatipoğlu, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İşi Tezyinatı*, 2007, s.159-160.

³² Serhat Anıktar, “19. Yüzyıl Batılılaşma Hareketlerinin Osmanlı Mimari Biçimlenişine Etkisi: Vallauri Yapıları Örneği”, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı V*, İstanbul 2013, s. 1206.

sırasına göre kişi boyutlandırmaları, öykücü yaklaşım, topografik detaylara önem veren doğa anlayışı bu dönemin başlıca özellikleri arasındadır. Bu anlayışla 16. Yüzyılın ikinci yarısında başlayıp, 17. Yüzyılın ikinci yarısına kadar süren el yazması eser üretiminin, 17. Yüzyılın ikinci yarısında siyasal olayların etkisiyle durakladığı tahmin edilmektedir. Avrupa ile 17. yüzyılın sonlarında gelişmeye başlayan ilişkilerle birlikte, Batı kaynaklı resimli kitaplarının, zamanla Osmanlı kitap resimlerini etkilemeye başladığı görülmektedir. Kompozisyonlarda sadeliğe yönelim ile, tek yaprak halinde resimlerde çiçek, portre, kıyafet gibi resimler dikkat çekmeye başlamıştır. Ayrıca bu dönemde üçüncü boyut denemeleri kendini hissettirmektedir.³³

1726 yılında İbrahim Müteferrika matbaayı kurarak Türkçe kitapların basımına başlamıştır. Kitapların matbaada basılmasının kolaylığı nedeniyle, el yazması kitaplara ilgi azalmıştır. Dolayısıyla el yazması kitaplar için yapılan minyatürlere de talebin azalmış olması³⁴ kitap resmi geleneğinin de zamanla yok olmaya başlamasına neden olmuştur. Ayrıca bu durum minyatür sanatçıların farklı meslek arayışlarına yöneltmiştir. Lakin, sultanların portrelerini yaptırma geleneğinin XIX. yüzyılda hala devam etmekte olduğu görülmektedir. Osmanlı dönemi camilerinde kubbe mimarisinin gelişmesi ile, kalemîşi tezyinatı da farklı bir anlayışla gelişmeye başlamış ve ilerleyen dönemlerde Osmanlı mimarisinde önemli bir yer edinmiştir. Klasik dönem olarak bilinen XVI. yüzyıl kalemîşi bezemelerde sıkça görülen motiflerden; rumi, bulut, hatayi, penç, gonca, yaprak gibi desenlerin, devrinin tezhip anlayışında ve kalitesinde uygulandığı görülür. Ayrıca bu yüzyılda, Osmanlı tezyinatının özgün üslubu saz yolu diğer tezyini sanatlarında olduğu gibi, kalem işi süslemelerde de kullanılmıştır. Bu dönemde yoğun olarak, sıva üstü ve ahşap üstü kalem işi bezemeleri ile malakari tekniği kullanılmıştır. Bunlardan başka, deri-bez üstü, taş-mermer üstü kalem işi tekniklerinin kullanıldığı da görülür.³⁵

XVII ve XVIII yy.'da Avrupa'da sıkça kullanılmaya başlanılan Barok ve Rokoko üslubu XVIII yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'ya giriş yapmış ve özellikle iç mimariyi etkilemiştir. Bu üslupla birlikte “Duvar Resmi” olarak tanımlayabileceğimiz yeni bir resim çeşidi gelişmiştir.³⁶ Duvar resimleri genellikle kuru sıva üzerine tutkal ya da su ile karıştırılmış kök ve toprak boyalarla yapılmıştır.

³³ Pelin Şahin Tekinalp, “Batılılaşma Dönemi Duvar Resmi”, *Türkler*, C. 15, Ankara 2002, s. 440-448.

³⁴ Günsel Renda - Turan Erol, *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, İstanbul 1989, s. 50.

³⁵ Hatipoğlu, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İş Tezyinatı*, 2007, s.161.

³⁶ Renda ve Erol, *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, 1989, s. 50.

Sıva üzerine farklı teknikler uygulanarak; bu boyalar ile manzara tasvirleri, çiçek kompozisyonları, natürmortlar, “S” ve “C” kıvrımlarından oluşan kompozisyonlar yapılmıştır. Bu uygulama kalemişi tekniği ile benzerlik gösterir. Matbaanın gelmesi ile yeni bir meslek arayışına giren Nakkaşlarda böylece XVIII. yy.’ın ikinci yarısından sonra duvar resmine yönelmişlerdir. Öncelikle İstanbul saraylarında, siparişler üzerine duvar resmi yapılmaya başlanmıştır. XVIII yy.’ın ortalarında Topkapı Sarayı’nda görülen bu tarz resimlerde; figürsüz manzara tasvirleri, natürmortlar, sepette veya vazoda yer alan bitki/çiçek kompozisyonları işlenmiştir. Başlarda tavan eteklerini dar şeritler içinde çevreleyen, iki renkli manzara tasvirleri uygulanırken, sonraki dönemlerde dar şeritler genişleyerek bu alanlara çok renkli manzara tasvirleri yapılmıştır. Yine bu dönemde yapılan pano resimleri ise duvarlarda yer alan nişler veya duvar ile tavanın arasında geçişi sağlayan yapısal öğelere, Barok ve Rokoko üslubunda tasvirler arasına yerleştirilen manzara resimleri şeklinde uygulanmıştır. Panolarda kullanılan mimari unsurlar arasında; köşkler, çeşmeler, kubbeli yapılar, köprüler, kemerleri kalmış yıkık yapılar, gemiler yer almaktadır.³⁷

Batılı bezeme unsurlarının Osmanlı sanatında etkisini artırmasıyla, XIX. yüzyılda barok, rokoko, ampir gibi batı sanat üsluplarının etkilediği kalem işi bezemesinde, klasik motiflerin yerini, plastik etki bırakacak şekilde, taş bezemede de görülen C, S kıvrımları, istiridye motifleri, akant yaprakları ve barok kartuşlar almıştır. Bu motiflere, renklerle verilen hacimlendirme, taş bezemeye oranla daha etkileyicidir. Bezemelerde ampir üslubun, 19. yüzyılda görülen barok-rokoko karışımı üsluba eklenmesiyle, kullanılan desen ve motiflerin hangi üsluba ait olduğunu seçmek oldukça zorlaşmıştır.

Batı kaynaklı desenlerin çoğu, Osmanlı sanatkarlarının süzgecinden geçerek, klasik sanatların etkisinde yeni bir kimlik oluşturmuştur. Zencerek, gonca, hatayi, bulut gibi klasik motifler, batı sanatı tesiriyle tamamen yok olmuş, barok, rokoko ve ampir üsluplarının etkisindeki XIX. yüzyıl kalem işi süslemelerinde kullanılmamıştır. Bazı klasik motifler ise batı sanatıyla harmanlanarak yeni bir biçimde kullanılmıştır: Klasik üsluba ait rumi motifi esnek ve kıvrımlı hatlara sahip bir motif olması sebebiyle, Batı kaynaklı bezeme unsurları olan C ve S kıvrımlarına ve barok kartuşlara dönüşmüştür. Penç motifi hacimlendirilmiş ve bazı biçimsel

³⁷ Renda ve Turan, *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, 1989, s. 54.

değişimler yapılarak akant yaprağı gibi Batı tarzında bir motif haline gelmiştir. Klasik üslupta görülen, çoğunlukla saz yolunda kullanılan hançer yaprak motifi, XIX. yüzyıl barok, rokoko ve ampir üsluplarına ait kalem işi bezemelerinde, hacimlendirilmiş ve gölgelendirilmiş biçimde, Batılı bir bezeme unsuru gibi kullanılmıştır.³⁸

Türk sanatkarlarının bu şekilde klasik motifleri, Batılı bezeme anlayışı ile yorumlamaları sonucunda, Türk Barok'u, Türk Rokoko'su ve Türk Ampir'i denilen, Batı'dan farklı bir bezeme anlayışı meydana gelmiştir. Topkapı Sarayı III. Ahmed Yemiş Odası, barok-rokoko üslubunda motiflerin bulunduğu en erken tarihli kalem işi örneğidir. Nur-u Osmaniye Cami ise, dini yapılarda Batı tarzında kalem işi bezemelerin uygulanmış ilk örneklerdendir. Natüralist üslupta ise, yine Topkapı Sarayı, III. Ahmed Yemiş Odası duvarlarında görülen çiçek bezemeleri, bu üslubun ilk örneklerinden olmakla beraber, XVII. yüzyıldan beri benimsenmiş bir bezeme geleneğinin devamı niteliğindedir. Ancak burada, öncekilerden farklı olarak motifler Batı üslubu resim tekniğinde uygulanmış, gölgelendirilmiş ve hacimlendirilmiştir. İstanbul'da Sadabad (1862) ve Altunizade (1866) Camilerinde, natüralist üslupta çiçek tasvirleri, vazolar içinde veya kurdeleyle bağlanarak buket haline getirilmiş biçimde, kuru sıva ve ahşap üzerinde uygulanmışlardır. Kalem işi süslemelerinde ara ara serpiştirilmiş olduğu natüralist üslupta meyve motifleri, bazen çiçeklerle beraber, bazen de sadece meyvelerden meydana gelen bir kompozisyon içinde uygulanmıştır. Bu tarza örnek olarak Acıpayam Yazır Beldesindeki (1802) Cami gösterilebilir.

19. yüzyılın başından itibaren, perde motifi, barok-rokoko ve ampir karakterli bezeme unsurlarıyla beraber uygulanmaya başlanılmıştır. Ortaköy Cami, diğer adıyla Büyük Mecidiye Cami'nin (1854) kubbe ve pendentiflerinde, kemerli pencere açıklığı tasvirinin üstünden, kenarlarına doğru sarkmış olarak tasvir edilmiş yeşil renkli perde motifi, iki kenarından iple bağlanmış halde işlenmiştir. Bu dönemde inşa edilen camilerin kalem işi bezemeleri ile duvar resimlerinde, pencere kemerleri, sütunlar, antik sütun başlıkları gibi mimari öğeler bir bezeme unsuru olarak yer almıştır. Bu öğelerde gölgelendirme ve hacimlendirme yapılarak, rölyef kabartma görüntüsü oluşturulmuştur. Bu tekniğin kullanıldığı, Muğla Kurşunlu Cami

³⁸ Şule Aksoy, "Kitap Süslemelerinde Türk-Barok-Rokoko Üslûbu", *Sanat*, S. 6, İstanbul 1977, s. 132.

kubbesinde başlıklı sütunlar ve sütun başlıkları, kubbe eteğinde parmaklıklar³⁹ yer aldığı görülmektedir.

Duvar resimlerinde sıklıkla işlenen konuların başında manzara tasvirleri gelmektedir. Bu tasvirler bazen hayali olabileceği gibi, bazen de belirli bir yerin ya da yapının tasviri şeklinde olabilmektedir. Örneğin Soma Hızır Bey Cami'nin (1791-92) son cemaat yerinde Mekke ve Medine tasvirleri ile mahfil balkonu eteğinde gemi motifinin yer aldığı görülmektedir. Gemi motifinin bir portre gibi tek kullanıldığı örneklerle birlikte denizin ortasında ya da deniz kıyısında manzara ile tasvir edildiği örneklerde bulunur. Yozgat Başçavuşoğlu Cami (1800-1801)'de ise mahfil uzantısı altında bulunan bağdadilerde, araştırmacılar tarafından genellikle hayali olarak ifade edilen, ancak son zamanlarda dönemin Yozgat ilinde bulunan yapılara ait tasvirler olabileceği ihtimali üzerinde de durulan, mimari örnekleri içinde barındıran manzara tasvirleri görülmektedir. Muğla Şeyh Cami (1830-1831)'de ise hayali tasvirlerin tavan eteklerine bezendiği görülür.

Avrupa'daki yeni akım mimari uygulamalar, İstanbul'u etkisi altına almış, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, batıdaki mimari anlayış ile klasik mimarinin sentezi niteliğinde gelişen Türk üslupları ile Dolmabahçe Sarayı (1856), Beylerbeyi Sarayı (1864-65) ve Yıldız Kompleksi içindeki köşkler (Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamid Dönemleri) inşa edilmiştir. Bu sarayların önemli özelliklerinden biri ise, yeni duvar resmi ve bezeme anlayışının çok yoğun olarak uygulanmış ve gelişmiş olmasıdır. Bu örnekler, Batı tekniklerinin yaygınlaştığına da dikkat çekmektedir. Ayrıca bu dönemde, geleneksel kalemî süsleme tekniklerinde kullanılan, toprak ve kök boya yerini yağlı boya almaya başlamıştır. Doğrudan kuru sıva ya da ahşap üzerine yapılan tasvirlerin yanı sıra, çoğu kez ahşap tavan veya duvarların kaplama tahtaları üzerine deri ya da keten bezi gerilerek bir çeşit tuval oluşturulmuş ve bezeme bu tuval üzerine yapılmıştır. Resimlerin genellikle madalyon ve kartuşlar içerisine işlendiği görülür.⁴⁰ XIX. yüzyılın ikinci yarısında betimlenen konulardan olan av sahnelerinde, avcı ve hayvan figürlerinin yer alması, figür kullanımının duvar resmine girdiğini göstermektedir.

Bu dönemde İstanbul'a çok sayıda Avrupalı mimar geldiği gibi ressamalar da gelmiştir. Bu ressamaların, dönemin nitelikli yapılarında çalışmış olabilecekleri

³⁹ Hatipoğlu, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İşi Tezyinatı*, 2007, s. 163-170.

⁴⁰ Şahin Tekinalp, "Batılılaşma Dönemi Duvar Resmi", 2002, s. 440-448.

tahmin edilmektedir. Süslemeli Avrupa tipi yapıların, Arap-İslam mimarisinin izlerini taşıyan motiflere sahip olması bu fikri desteklemektedir.⁴¹ Ancak bu sanatçıların hangi yapılarda çalışmış olabileceği ile ilgili pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Arşivlerde mimar, kalfa, döşemeci gibi isimler bulunduğu halde sanatçı isimlerine pek yer verilmemesi dikkat çekicidir. Yalnız, Dolmabahçe Sarayı için Paris Operası'nın ünlü dekoratörü Charles Sechan ile Mason isimleri anılmakla beraber, bezemelerin arasında Sultan Reşad Dönemi'ndeki onarımları gösteren Ali Haydar, Yorgo, Georgios Georgiades, Teodos Bafalos ve Vincenzo gibi sanatçı isimlerine ve 1909 tarihine rastlanılmıştır.⁴²

Lale Devrinin ünlü nakkaşlarından Levni ve Abdullah Buhari gibi sanatçılar manzara betimlemelerinde üçüncü boyutun etkisini yansıtarak Batı tarzı resim sanatına öncülük etmiş, ilerleyen zamanlarda ise, XIX. yüzyılda Galata'da yaşayan yabancı ressamalar, Türk ressamalar, Avrupa ülkelerinden gelen gezgin sanatçılar, oryantalistler, minyatür ustaları bir arada çalışarak İstanbul'da kozmopolit bir sanat ortamı oluşturmuşlardır.⁴³

Anadolu'da ise, III. Selim döneminde iyice güçlenen ayanlar, başkente özenerek imar faaliyetlerine başlamışlar ve yeni sanat akımlarını kendi kentlerine taşımaya çalışmışlardır. Ayanlar kendi merkezlerinde inşa ettirdikleri yapıların bezemelerinin de bu yeni anlayışla uygulanması için başkentten sanatçılar getirmişlerdir. Başkentten gelen sanatçılar sayesinde yerel ustalar da bu yeni sanat anlayışı ile tanışmış olmalıdırlar. Yerel ustaların, kişisel yetenekleri olan, usta-çırak ilişkisi ile kendini geliştirmiş, dönemlerinin etkin sanat anlayışı ve beğenisi doğrultusunda, Avrupa kaynaklı resimli kitaplar ve kartpostallar gibi örneklerden esinlenerek eserlerini meydana getirdikleri düşünülmektedir.⁴⁴ 18. ve 19. yüzyılda, bilhassa 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Anadolu'da yapılan duvar resimlerinin minyatür sanatından izler taşıdığı bilinir⁴⁵, Zileli Emin'de minyatür geleneğini duvar resimlerine aktaran bir sanatkardır. 19. Yüzyılın sonlarında Amasya, Merzifon ve Tokat'ta mimari bezeme uygulamaları yapmıştır. Bu eserlerden, en dikkat çeken çalışması olan, Merzifon Kara Mustafa Paşa Camii (1840-1851) şadırvan kubbesine

⁴¹ Renda - Turan, *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, 1989, s. 60-63.

⁴² Şahin Tekinalp, "Batılılaşma Dönemi Duvar Resmi", 2002, s.440-448.

⁴³ Tuğçe Yurtsal, *Aydın ve Denizli Camilerinde Duvar Resimleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009, s.13.

⁴⁴ Hatipoğlu, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İşi Tezyinatı*, 2007, s.173-174.

⁴⁵ Tarkan Okçuoğlu, *18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Duvar Resimlerinde Betimleme Anlayışı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 60.

yapmış olduğu kalemişi bezeme Zileli Emin'in imzasını taşır. Ali Miralaygil'de, diğer halk sanatçıları gibi, Batı tarzı resim anlayışının izlerini taşıyan duvar resimleri yapmıştır.⁴⁶ Elazığ- Harput- Ulukent (Hüseyinik) Köyünde yapım tarihi tam olarak bilinmeyen Havuzbaşı Köşkü'nün duvar resimlerinde “Ali Miralaygil 1861” yazısı bulunmaktadır.⁴⁷ Yine Manisa-Kula Emre Köy Camisinde bulunan kalemişi bezeme ve duvar resimlerinde Şeyhzâde Abdurrahman Efendi adı geçmektedir.⁴⁸ Duvar resimli eserlerin çokça görüldüğü Yozgat ilinde, bir köyde bulunan konakta başka bir Anadolu sanatçısının ismine rastlanılmaktadır. Lök Köyü Karacabey Konağı'nın XIX. yüzyılın ortalarında yapıldığı tahmin edilmekte olup, konakta bulunan duvar resminde “Mucurlu Nakkaş Hacı Ahi, 1325 sene” yazısı okunmaktadır. (H.1325/M.1907) Ayrıca, Yozgat merkezde bulunan Nizamoğlu Konağı (1871)'ndaki figürlü duvar resimleri özellikle de Tevrat'tan sahneler gibi kompozisyonların varlığı araştırmacılar tarafından yabancı sanatçıları Anadolu'da çalışmış olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁹

Batılılaşma Dönemine ait yapılara; başkent üslubuna yakınlığıyla dikkat çeken 1800/1801 tarihli Yozgat Başçavuşoğlu Cami başta olmak üzere, 1791/92 tarihli Soma Hızırbey Cami, 1791 veya 1801 tarihli Datça Mehmet Ali Ağa Konağı, 1853 tarihli Muğla Kurşunlu Cami, 1834/1835 tarihli Aydın Koçarlı Cihanoğlu Cami ve 1803 tarihli Acıpayam Yazır Camileri örnek gösterilebilir.

Hat sanatının, Batı sanatından etkilenmemesinin nedeni, batıda bu sanatın muadilinin bulunmayışı olmalıdır.⁵⁰

1.3. Yozgat'taki Batılılaşma Dönemine Ait Kalemişi ve Duvar Resimleri Örnekleri

XVIII. yüzyıl öncesine kadar küçük bir köy olan Yozgat, 18. Yüzyılın ortalarında Çapanoğullarının buraya yerleşmesiyle büyük bir şehir haline dönüşmüştür. Dönüşümün yaşandığı dönemin tesiriyle yapılarda Batı sanatı etkisi

⁴⁶ Hatipoğlu, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İşi Tezyinatı*, 2007, s.173-174.

⁴⁷ Dilek Şener, *XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Anadolu Duvar Resimleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2011, s. 501.

⁴⁸ Rüstem Bozer, “Kula'nın Emre Köyündeki Türk Eserleri”, *X. Türk Tarih Kongresi - Kongreye Sunulan Bildiriler-V*, Ankara 1986, s. 2452.

⁴⁹ Şener, Dilek, *a.g.t.*, s. 498,505.

⁵⁰ Kasım İnce, “Osmanlı Sanatının 1789-1839 Dönemine Bir Bakış” *Türkler*, C. 15, Ankara 2002, s. 310-319.

görülmektedir. Yozgat'la ilgili vakıf, salname, seyahatname vb. yazılı kayıtlara göre XVIII. ve XIX. yüzyıl arasında 20'ye yakın cami, tamamı yıkılmış 10'dan fazla han ile yine tamamı yıkılmış 20 civarında medrese bulunmaktadır.⁵¹ Günümüzde ise sadece Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetine kayıtlı olan ve XIX. yüzyıl sonuna kadar tarihlendirilebilen tescilli 18 adet cami varlığını sürdürmektedir.⁵² Yine Yozgat'ta bu dönemden günümüze ulaşan, mimarlık tarihi açısından önem arz eden, yerel mimari anlayış ve dönem özelliklerini yansıtan çok sayıda konak bulunmaktadır.

1.3.1. Nizamoğlu Konağı (Yozgat Müzesi)

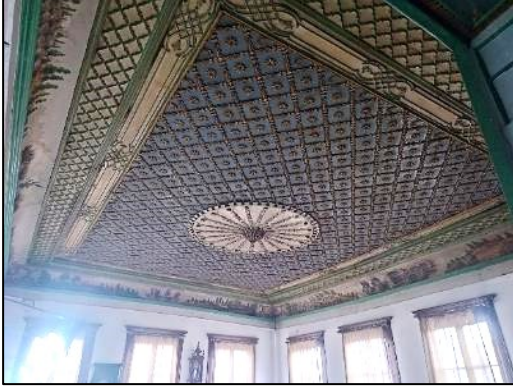
Yozgat'ta yaşamış Hristiyan ailelerden birine ait olduğu düşünülen, biri olan Nizamoğlu Konağı'nda (Keşişin Evi), üst kat güney batı ve güney doğu odaların tavan eteğinde kuru sıva üzerine yapılmış resimler dikkati çeker. Merkez ilçe, İstanbulluoğlu Mahallesi, Emniyet Caddesi, Emniyet Sokak 21 numarada bulunan Nizamoğlu Konağı, Yozgat tapu sicil muhafızlığı tapu kayıtlarına göre 1871 yılında yapılmıştır. Ayrıca güneybatı odasında bulunan tavan eteği resimleri arasında 1871 tarihi okunmaktadır. Vasilaki ve İoannaki adlı kişilerden hazineye kalmış ve H. 1292/M. 1875'te Abdullah Kızı Fatma Hanım'a; Fatma Hanım'dan sonra da Ali Efendi'ye geçmiştir.⁵³

Günümüzde Yozgat müzesi olarak hizmet vermekte olan konağın üst katında güney doğu ve güney batıda yer alan odaların tavan eteğini dört yönden kuşatan şerit halindeki hafif içbükey yüzeylerde çeşitli kompozisyonlar bulunmaktadır (Fotoğraf 1,2).

⁵¹ Hakkı Acun, *Bozok Sancağı'nda (Yozgat İli) Türk Mimarisi*, Ankara 2005, s. 10.

⁵² Vakıflar Genel Müdürlüğü Evos (Taşınmaz Kültür Varlığı Envanter Sistemi) sisteminden alınan bilgidir.

⁵³ İlkgül Kaya Zenbilci, "Nizamoğlu Konağı Tavan Eteği Resimlerinde Rus Çarı II. Aleksandr ve Kırım Savaşı Tasvirleri", 2. *Uluslararası 19 Mayıs Yenilikçi Bilimsel Yaklaşımlar Kongresi - Bildiriler Kitabı*, Samsun 2019, s. 525-552.



Fotoğraf 1. Nizamoğlu Konağı Üst Kat Güneybatı Oda (1 No'lu Baş Oda), 2022 (SVBMA).



Fotoğraf 2. Nizamoğlu Konağı, Üst Kat Güneydoğu Oda (2 No'lu Baş Oda), 2022 (SVBMA).

Kuru sıva üzerinde krem, gri ve beyaz; zemine kahverengi, sarı, yeşil, kırmızı, lacivert, pembe, mavi ve siyah renklerden oluşan resimler görülür. Resimlerin önce taslak olarak çizilip sonradan boyandığını gösteren izler mevcuttur. Resimlerde Tevrat'tan sahneler (Fotoğraf 3), savaş tasvirleri (Fotoğraf 5), Yozgat'ta çıkan bir yangın sahnesi⁵⁴ (Fotoğraf 6) gibi betimlemelerle beraber, manzara tasvirleri, figürlü-konulu tasvirler (Fotoğraf 4,7), natürmortlar, bitkisel bezemeler yer alır.



Fotoğraf 3. Nizamoğlu Konağı, Üst Kat, Güneybatı Oda, Tevrat' tan Süleyman'ın Adaleti Sahnesi, 2022 (SVBMA).

⁵⁴ Yangın konusu hakkında bkz. Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, 1988, s.60.



Fotoğraf 4. Nizamoğlu Konağı, Üst Kat, Güneybatı Oda, Figürlü Manzara Tasviri, 2022 (SVBMA).

Manzara tasvirlerinin aralarına yerleştirilen bitkisel süslemeli madalyonların barok üslubu yansıttığı dikkati çeker. Figürlü-konulu tasvirler de barok karakterli panolar içinde yer alırlar.



Fotoğraf 5. Nizamoğlu Konağı, Üst Kat, Güneybatı Oda, Savaş Tasviri, 2022 (SVBMA).

Manzara tasvirleri, ağaçlarla çevrelenmiş durgun dere veya göl kıyılarında gezinen kayıklar, köprüler, yelken açmış gemiler, koruların arasında dolaşan at, aslan, geyik, koyun, kuzu, keçi, boğalar, arka arkaya sıralanmış develer, gölden ya da dereden su içen kuşlar, aynı tipte benzer görsele sahip bir arada bulunan evler, evlerin arkasından seçilen beli belirsiz tepelerden oluşur.



Fotoğraf 6. Nizamoğlu Konağı, Üst Kat Güneydoğu Oda Yangın Sahnesi, 2022 (SVBMA).



Fotoğraf 7. Nizamoğlu Konağı, Üst Kat Güneydoğu Oda Avlanma Sahnesi ve Çift Başlı Kartal, 2022 (SVBMA).

Figürlü sahnelerde belli bir konuya bağlı olmayan figürler arasında avlanmakta olan çobanlar, ayrıca kayıklara yerleştirilmiş figürler oldukça ilgi çekicidir.⁵⁵

1.3.2. Başçavuşoğlu (Başçavuşzade) Cami

Yozgat ili, Merkez İlçe, İstanbulluoğlu Mahallesi'nde şehre hâkim bir noktada yer almaktadır. Yapı, harim giriş kapısı üzerinde bulunan kitabeden anlaşıldığı üzere Başçavuş Halil Ağa tarafından H.1215 / M 1800-1801 yılında inşa edilmiştir.⁵⁶ Yapıya ait vakfiyelerden 1816 tarihli vakfiye kaydı dikkate alındığında yapının bu tarihte büyük bir onarım gördüğü tahmin edilmektedir. Cami harim batı duvarında bulunan mahfil uzantısı altındaki bağdadide yer alan resimlerden, bahçe kapısı girişi üzerinde ve kepenkli bir yapı üzerinde H.1215 tarihinin bulunuyor olması bu fikri desteklemektedir.⁵⁷ Kadınlar mahfilinin doğu duvardaki uzantılarında yer alan duvar resimlerinin bazılarında ise H.1230/M.1815, H.1255/M.1839 tarihlerinin bulunuyor olması kalemişi bezemelere çeşitli tarihlerde eklemeler yapıldığı düşündürmektedir.⁵⁸

Caminin cepheleri oldukça sade olmasına rağmen, harim girift desenlerle süslenmiş ve neredeyse duvarlarda boş alan bırakılmamıştır (Fotoğraf 8). Duvar resmi ve süslemelerde dikkat çeken farklı kompozisyonlar arasında; bitkisel motifler ve manzara resimleri ile beraber mermer ve çini taklidi bezemeler bulunmaktadır. Harim güney duvarında bulunan kalem işi bitkisel kompozisyonlar ilk bakışta çini hissi uyandırmaktadır. Ayrıca bütün iç duvarların pencere alt kotundan başlayıp zemine kadar devam eden dikdörtgenler ve bu dikdörtgenlerin içinde yer alan

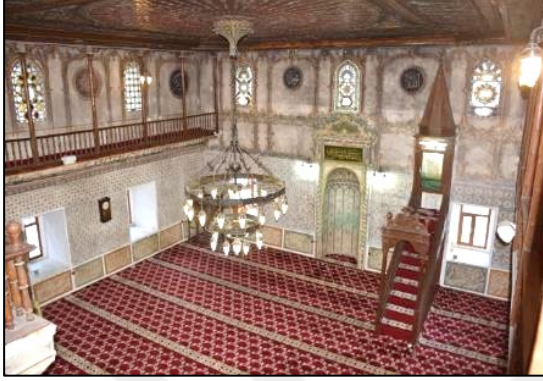
⁵⁵ Kaya Zenbilci, "Nizamoğlu Konağı Tavan Eteği Resimlerinde Rus Çarı II. Aleksandr ve Kırım Savaşı Tasvirleri", 2019, s. 525-552.

⁵⁶ Arık, *Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Cami*, 1973, s.26.

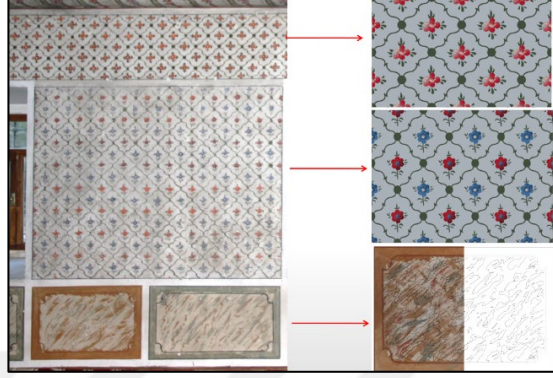
⁵⁷ Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi.

⁵⁸ Şener, Dilek, *a.g.t.*, s. 231.

desenler sanki duvarların bu bölümlerinin mermer ile kaplandığı hissini uyandırır (Fotoğraf 9).⁵⁹ Yine güney duvarda yuvarlak kemerli mihrap nişi üzerinde, mukavvadan kesilmiş gibi gözükten, kalınlığı az, enlice serbest plastikler halinde alçıdan palmetlerle, çok kıvrımlı bir taç süsleme bulunur.



Fotoğraf 8. Başçavuşzade Cami, Kuzeybatı Yönünden Genel Görüm, 2019 (SVBMA).



Fotoğraf 9. Başçavuşzade Cami, Doğu Duvar Detayları, 2019 (SVBMA).

Harim ve mahfil katı oldukça nitelikli kalemîşi barok kompozisyonlarla bezenmiştir. Bu bezemeler içinde en nitelikli denilebilecek süsleme muhakkak ki, iki yanda mahfil uzantısını taşıyan (S) profilli büyük, bağdadi yüzeyine bölümler halinde sıralanmış manzara tasvirleridir (Fotoğraf 10,11).⁶⁰ Bu tasvirlerde nehir ve ağaç grupları gibi doğa tasvirleri ile, tek başına yapılar veya yapı grupları bulunmaktadır.

Manzara tasvirleri aralarına ise iki yandan birer sütunla sınırlandırılan barok karakterli akantus yaprakları resmedilmiştir. Tasvirlerdeki manzara kompozisyonlarında farklı yapı türleri ilgi çekmekte olup, bu yapı türleri içinde medrese, cami, değirmen, ordugâh, çeşme, namazgah, sivil konutlar, han bulunmaktadır. Bu yapıda yer alan manzara kompozisyonlarını, bazı araştırmacılar hayali manzara tasvirleri olarak değerlendirmişlerdir. Ancak son yıllarda hayali manzara tasvirleri olma olasılığı ile birlikte dönemin Bozok tasviri olabileceği ihtimaline de dikkat çekilmiştir.⁶¹

⁵⁹ Oğulcan Avcı, “Yozgat Başçavuşoğlu Camii ve Süslemeleri Üzerine Düşünceler”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C. 3, S. 5, 2016, s. 49-70.

⁶⁰ Arık, *Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Cami*, 1973, s.27.

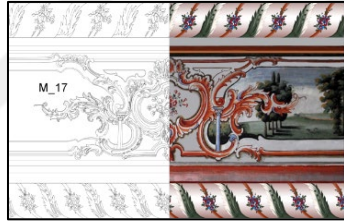
⁶¹ Avcı, “Yozgat Başçavuşoğlu Camii ve Süslemeleri Üzerine Düşünceler”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, 2016, s. 49-70.



Fotoğraf 10. Başçavuşzade Cami, Batı Duvar Mahfil Kat Uzantısı Altında Bulunan Bağdadi Yüzeyindeki Manzara Resimleri, 2019 (SVBMA).



Fotoğraf 11. Başçavuşzade Cami, Batı Duvar, Ayrıntı, 2019 (SVBMA).

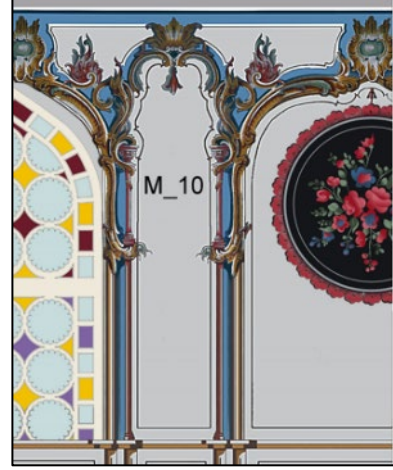


Çizim 1. Başçavuşzade Cami, Batı Duvar, Bağdadi, Ayrıntı, 2019 (SVBMA).

Üst katta sivri kemerle tamamlanan pencereler ve farklı alçı şebeke kompozisyonları görülür. Bu alçı içliklerin arasına renkli camlar yerleştirilmiştir. Sivri kemerli pencereler barok karakterli desenlerle taçlanmaktadır. Pencereler arasındaki duvar yüzeyleri, yine boyalı hatlar ve barok karakterli bitkisel desenlerle çevrelenerek panolar haline getirilmiş ve bu panolara yuvarlak madalyonlar içinde natüralist çiçek buketleri işlenmiştir (Fotoğraf 12, Çizim 2).



Fotoğraf 12. Başçavuşzade Cami, Batı Duvar Mahfil Uzantısı Ayrıntı 2019 (SVBMA).

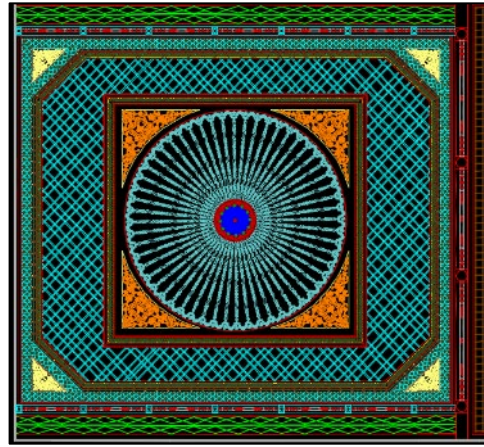


Çizim 2. Başçavuşzade Cami, Batı Duvar Mahfil Uzantısı, Ayrıntı, 2019 (SVBMA).

İlk bakışta hemen dikkati çekmeyen tavan nitelikli bir işçiliğe sahiptir. Yukarı doğru tekne şeklinde bir yükselme yapan tavanda; kabartma barok motifler, çeşitli desen ve renklerden meydana gelen kalemişi kompozisyonlar ile aplike tekniğinde işlenmiş bir halıyı anımsatmaktadır. Tavan göbeği ortasında baş aşağı sarkan kabara, ajurlu ve ince bir süsleme taşımaktadır (Fotoğraf 13, Çizim 3).



Fotoğraf 13. Başçavuşzade Cami, Tavan, Genel Görünüm, 2019 (SVBMA).

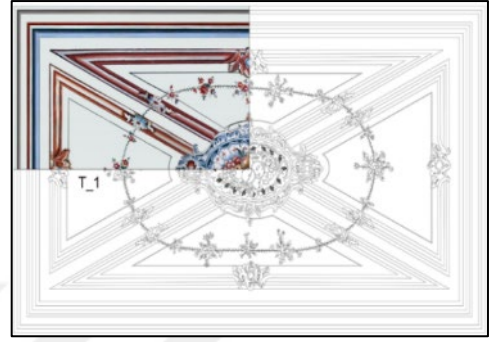


Çizim 3. Başçavuşzade Cami, Tavan, 2019 (SVBMA).

Mahfil katın harime doğru olan çıkıntı altındaki tavanda, üç bölümden oluşan zengin sayılabilecek kalemîşi süslemelerle çerçeveler yapılmıştır (Fotoğraf 14). Giriş kapısına denk gelen orta bölmede, kuş bakışı tasvir edilmiş, porselen oval tabak içinde meyve tasviri bir natürmort tablosu meydana getirmektedir (Çizim 4).⁶²



Fotoğraf 14. Başçavuşzade Cami Mahfil Altı Tavan Desenleri, 2019 (SVBMA).



Çizim 4. Başçavuşzade Cami Mahfil Altı, Kalemîşi Orta Bölüm, 2019 (SVBMA).

1.3.3. Kayyumzade (Ali Efendi, Demircilik) Cami

Yozgat İli, Merkez ilçe, Köseoğlu Mahallesi'nde yer alan Kayyumzade Cami, ayrıca Cevheri Ali Efendi Cami ve Demircilik Cami adlarıyla da anılır. Kitabesinden H.1219/M.1804 tarihinde inşa edildiği anlaşılır. Kagir malzemeden oluşan beden duvarlarını ahşap kırma çatı kapatmaktadır. Tek mekanlı bir harim ile son cemaat yeri ve bunun üzerinde mahfil katı bulunur. Vakıf Camilerinde bulunan Medreselerin hocaları aynı zamanda camide imam ve vaizlik de yaptıkları için bu hocalara atıf yapılmasından dolayı medrese ve camiler, medrese hocalarının adıyla anılmaya başlanılmış dolayısıyla halk arasında bu caminin adı Kayyumzade Cami olarak anılmıştır.⁶³

⁶² Arık, *Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Cami*, 1973, s. 27-28.

⁶³ Ergin, *Vakıflar ve Yozgat'ta Tarihi Vakıf Camileri*, 2014, s.150



Fotoğraf 15. Kayyumzade Cami, Harim, Genel Görünüm, 2022.

Cami, giriş kısmı (son cemaat bölümü) güney yönü duvar yüzeyindeki bezemeler ile harim duvarlarındaki süslemeler, mihrap süslemeleri, alçıdan yapılmış vitray pencereler ve pencere alınlıklarındaki kalem işi süslemeler ile dikkat çeker (Fotoğraf 15).



Fotoğraf 16. Kayyumzade Cami, Doğu Duvar, Genel Görünüm 2022.



Fotoğraf 17. Kayyumzade Cami, Son Cemaat, Genel Görünüm 2022.

Harimde kuzey duvar dışındaki duvarlarda silmeler, yüksek kaideli, sade başlıklı plaster sütunlar ve bunların arasında kalan panelleri betimleyen kalem işi süslemeler ile bezenmiştir (Fotoğraf 16). Giriş kapısı ve penecre boşlukları kalem işi bitkisel motifli neo-barok karakterde bezeme ile çevrelenmiştir (Fotoğraf 17,18).



Fotoğraf 18-19. Kayyumzade Cami, Harim, Giriş Kapısı Detayı ve Mihrap Ayrıntıları, 2022.

Mihrap istiridye kabuğu görüntüsünde boyanmış kavsara bölümü ile yarım yuvarlak niş biçimindedir. Nişin iç kısmına boyama ile ikinci bir niş görüntüsü verilmiştir.⁶⁴ Mihrap nişi, bitkisel motiflerle oluşturulan bir çerçeve içine iki stilize korint başlıklı sütun üzerinde profilli bir kemer; niş içinde ise yelpaze, volût, akant yaprakları motifleriyle bezenmiştir (Fotoğraf 19). Mihrap nişi duvarında mermer taklidi bezemelerin, kemik rengi zemin üzerine hâkî ve gri tonlarının yoğun olarak kullanılmasıyla oluşturulduğu gözlemlenir. Mekânı örten ahşap tavan, köşelerde pahlanmıştır. Tavana geçişi sağlayan bağdadi mavi ve zemin renginde barok kıvrımlı şeritlerle çerçevelenir. Tavan kaplaması diyagonal çakılmış çıtalarla oluşturulan ızgara motifindedir. Benzer ızgaralarla zenginleştirilmiş ahşap tavan kaplamaları mahfil katın altında yer alan bölümlerde de uygulanmıştır. Tavan kaplaması zemini bordo, çıtaları ise yeşil renklerle boyanmıştır.

1.3.4. Tekkeyenicesi Köyü (Eski) Cami

Eserle ilgili herhangi bir inşa kitabesi veya yazılı metine ulaşılamadığı için, hangi tarihte ve kim tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmemekle beraber, yöredeki diğer camiler ve bu camilerin inşa tarihleri, mimari üslupları, süslemeleri göz önüne alındığında, eserin XIX. yy. sonu veya XX. yy. başında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Yakın zamana kadar kullanılamaz halde bulunan cami, 2017-

⁶⁴ Acun, *Bozok Sancağı'nda (Yozgat İli) Türk Mimarisi*, 2005, s.106.

2018 yıllarında Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğünce restore edildikten sonra, tekrar ibadete açılmıştır.



Fotoğraf 20-21. Tekkeyenicesi Köyü camii, Harim, Güney Yönü ve Kuzey Yönüne Genel Bakış, 2019 (SVBMA).

Dikdörtgen formlu, düz ahşap tavanlı caminin beden duvarları köşelerde kesme taş, olmak üzere ise moloz taştan oluşturulmuştur. Cami hariminde kalemişi bezemeler, hat yazılar ve duvar resimleri yoğun olarak görülür (Fotoğraf 20,21). Cami harim giriş kapısının iç kısmında bulunan yazıdan, ikinci dönem kalemişi süslemenin 1952 yılında Afyonlu Abdullah Toktok tarafından yapıldığı öğrenilmektedir. Ayrıca 2017-2018 yılları onarımında harim beden duvarlarda yapılan araştırma rasparları sonucu boya/badana altında orijinal bezemelerin olduğu tespit edilmiş ve ilgili koruma kurulunun belirlediği yüzeylerde ilk dönem bezemeler kısmen açılmıştır.

1952 yılında yapıldığı bilinen ikinci dönem kalemişi süslemeler, tavan seviyesinden başlamak üzere dört farklı pano formu oluşturacak şekilde kuşak halinde çevrelerken, dördüncü bölüm ile zemin arasında bulunan duvar etekleri kısmında ise ilk döneme ait kalemişi süslemelerin bulunduğu görülmektedir. Tavan seviyesinden zemine doğru ilk kuşakta sarı zemin üzerinde bulunan hatlarda sahabe isimleri, ikinci kuşakta mavi zemin üzerindeki hatlarda Allah(cc)'ın isimleri, üçüncü kuşakta sarı-beyaz-mavi çerçeve içinde mermer taklidi desen, dördüncü kuşakta ise yine mavi-beyaz-kiremit rengi çerçeveler içinde; kılıç (Zülfikar), gemi, servi ağacı gibi resimler ve hat yazılar yer alır.



Fotoğraf 22. Tekkeyenicesi Köyü Cami, Batı Duvar, Birinci ve İkinci Dönem Bezemeleri, 2019 (SVBMA).



Fotoğraf 23. Tekkeyenicesi Köyü Cami, Doğu Duvar, Birinci ve İkinci Dönem Bezemeleri, 2019 (SVBMA).

Yine bu kuşakta ilk dönem kalemişi olan ve raspa sonucu ortaya çıkarılan, vazo içinde bulunan çiçek tasvirleri ve masa üstünde kesilmiş halde bulunan karpuz resimleri mevcuttur (Fotoğraf 25,26). Tarihi tam olarak bilinmeyen ilk döneme ait bezemeler, doğu ve batı duvar eteklerinde siyah yağlı boyalı tabakanın alınmasıyla sarmal devam eden bitkisel motif ve açık kahverengi zemin üzerinde çokta düzgün olmayan geometrik şekiller halinde görülür (Fotoğraf 22,23,24). Güney duvarda ise bir kısmı ikinci dönemin dördüncü kuşağı altında bulunan yaklaşık otuz santim eninde üstte ince kahverengi verev şeritler halindeki ince bir bordür altında üçgen ve ters üçgen şeklinde geometrik desenler kavuniçi -bej-toprak-yeşil tonlarda boyalı halde duvarı çevrelemektedir.



Fotoğraf 24-25-26. Tekkeyenicesi Köyü Cami, Harim Duvar, Ayrıntılar, 2019 (SVBMA).

1.3.5. Tokmak Hasan Paşa Cami

Yozgat ili, Şefaati ilçesi, Paşaköy köyünde bulunan caminin, doğu duvarının üst kısmında, oval bir kartuş içine kalem işi ile yazılmış kitabesinden anlaşıldığına göre M. 1773-74 yılında Çerkes Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış, M.1895-96

yılında ise Yakup Muzaffer tarafından onarılmıştır.⁶⁵ Yapı Anadolu'da çokça gördüğümüz ahşap destekli ve ahşap tavanlı cami örneklerinden biridir. Cami, mihraba dik uzanan üç sahınlı ahşap destekli ve ahşap tavanlı harim, harimden çıkılan kadınlar mahfili bölümü ile kuzeyindeki giriş bölümünden meydana gelmektedir. Yapıda kalemşi bezemenin yoğun olarak görüldüğü ahşap tavan, tavan göbekleri, sütun başlıkları, minber boş yer bırakılmaksızın süslenmiştir. Tavan, tavan göbekleri, sütun başlıkları ve minberin camiyle aynı tarihte yapıldığı tahmin edilmektedir.



Fotoğraf 27-28-29. Tokmak Hasan Paşa Cami, Tavan, Doğu- Orta - Batı Bölümleri, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).

Üç sahınlı ahşap tavanın her bir bölümü farklı kompozisyonlarla bezenmiştir. Orta sahin tavan yüzeyi dokuz farklı bölümden oluşur; çarkıfelekten oluşan göbekte birlikte sıra sıra tavan göbekleri, yüzeyi yaprak biçiminde kesilmiş çıtaların çapraz biçimde yerleştirilmesiyle oluşturulmuş kareler içine papatyalar, güller, çiçekler, natürmortlar ve kent tasvirleri görülmektedir (Fotoğraf 28). Doğu ve batı sahinlerinin üzerini örten tavan, orta bölüm tavanından farklı kompozisyonda işlenmiştir. Her ikisinde de tavan iki bölüme ayrılmış, birinci bölümlerde yüzey tual gibi kullanılarak barok karakterde yoğun bezemeyle boş yer bırakılmaksızın bezenmiştir. Her ikisinde de yaklaşık orta noktaya, tepsi görünümünde düzenlenmiş, oval bir kartuş içerisine oldukça natüralist üslupta resmedilmiş meyvelerden oluşan natürmortlar işlenmiştir

⁶⁵ Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi.

(Fotoğraf 27,29). Bu natürmortlarda oldukça kaliteli işçilik bulunması dikkat çekicidir.⁶⁶ Ahşap üzerine barok karakterde uygulanmış olan minber süslemeleri de tavan bezemeleriyle benzeşmektedir (Fotoğraf 30).



Fotoğraf 30. Tokmak Hasan Paşa Cami, Minber, 2022 (SVBMA).



Fotoğraf 31. Tokmak Hasan Paşa Cami, Onarım Kitabesi, 2022 (SVBMA).



Fotoğraf 32.

Tokmak Hasan Paşa Cami, Yağlı Boya Tasvirler, 2022 (SVBMA).

Harım duvar yüzeylerinde ise farklı dönemlere ait kitabe ve tasvirler görülmektedir. Yapının tarihi hakkında bilgi veren, oval madalyon içinde, alt ve üst kısmında mersin dalı bezemeli, natüralist üsluptaki 1895 yılına ait onarım kitabesi (Fotoğraf 31) ile Aşere-i Mübeşşere (Cennetle müjdelenen 10 kişi)’den olan sahabe

⁶⁶ Demet Taşkan, “Yozgat’ta Unutulmuş Bir Eser: Tokmak (Çerkez) Hasan Paşa Camisi”, *XII. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi /Sanat Etkinlikleri Kitabı*, Konya 2019, s. 123-128.

isimlerinin yer aldığı aynı üslup ve renklerde olan madalyonların da bu onarımda yapıldığı düşünülmektedir.

Tokmak Hasan Paşa Camisinde yapılan son restorasyon çalışmasında camiye çeşitli dönemlerde tasvirler yapıldığı badana raspası sonrası ortaya çıkan, 1950 tarihli nakkaş Muhsin Bali adının da geçtiği Osmanlıca yazılmış kitabeden, kısmen boyalı kurşun kalem çizimi halinde ve üzerinde Türkçe olarak ‘Yozgat Cami’ yazısının yer aldığı cami çiziminden, yağlı boya halı deseninin altında bulunan Türkçe olarak yazan ‘Muhsin Bali 1945’ yazılarından anlaşılmaktadır (Fotoğraf 32). Ayrıca köy halkı ile yapılan görüşmelerde Paşaköy halkından olan Muhsin Bali adındaki nakkaşın cami harim kısmında zaman zaman resimsel çalışmalar yaptığı öğrenilmiştir. Yağlı boya ile yapılmış olan bu tasvirlerde; Mizan Terazisi, Alemi Lahut, Liva-ül Hamd, Mekke tasviri, halı deseni ve Sultan Ahmet Camisi görülmektedir. Bu tasvirlerde natüralist üslup özelliğinden ziyade minyatür kökenli anlayış mevcuttur.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARAPDEDE (TEKKE) VE NAKİPZADE (HOŞYAR KADIN) CAMİLERİ

2.1. ARAPDEDE (TEKKE) CAMİ

2.1.1. Caminin Yeri ve Künyesi

Arapdede (Tekke) Camisi, Yozgat İl merkezinde, Tekke Mahallesi, Çamlık Caddesi ile Seyfi Ağa Caddesi'nin kesiştiği köşede yer alır (Harita 1). Yapının bahçesi ile birlikte toplam alanı 505 metrekaredir.⁶⁷



Harita 1. Arapdede (Tekke) Cami Konumu (www.google.com/maps)

⁶⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Evos (Taşınmaz Kültür Varlığı Envanter Sistemi) sisteminden alınan bilgidir.

Tablo 1. Arapdede (Tekke) Cami Künyesi

ARAPDEDE (TEKKE) CAMİ	
Yapının Yeri	Yozgat İli, Merkez İlçe
Banisi	Bilinmiyor
Ustası	Bilinmiyor
İnşa Tarihi	H.1253 (M.1837/38), Onarım H.1317 (M. 1899/89)
Kitabe	Caminin kuzey cephe beden duvarı üst pencere aralarında kalemişi ile yapılmış iki kitabesi bulunmaktadır.
Mülkiyeti	Vakıflar Genel Müdürlüğü (Arap Dede Nam ile Maruf Zatin Manevi Şahsiyeti)
Ada-Parsel	449/1
Tescil Karar Tarih ve No	22.09.1979 – 1835

Cami Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığınca 21/9/1979 tarih ve 1835 sayılı karar ile korunması gereken tarihi eser olarak tescillenmiştir. (Ek-1) Caminin ismi vakıf kayıtlarında “Azapdede” ve “Tekke” olarak da geçmektedir.

2.1.2. Caminin Kitabesi ve Vakfiyesi

Caminin kuzey duvarı üst pencere aralarında yazı ve tarih bulunan iki kitabe bulunur. Doğu taraftaki dairesel formda olup H.1253 (M.1837/38) tarihi okunmaktadır (Fotoğraf 33). Batı tarafta ise kaligrafisi bozuk bir şekilde yazılmış olan “Maşallah” yazısı ve altında H.1317 (M.1899/1900) tarihi işlenmiştir (Fotoğraf 34).



Fotoğraf 33-34. Arapdede Cami, Kuzey Duvar, Kitabeler, 2022 (SVBMA).

Yapının inşa tarihi ile ilgili 2018-2020 yılları restorasyonuna kadar, H.1257/M.1841 tarihli vakfiyesi, tamir edildiği tarih olarak düşünülen “Maşallah H.1317” yazısı ve cami hazire alanında bulunan H.1262/M.1846 (İsmail Ağanın Eşi) – H.1274/M.1857 (Abdullah Efendi’nin Eşi) tarihli mezar taşları dikkate alınarak yorumlamalar yapılmıştır. Bu yorumlamalarda ortak kanı, caminin vakfiye tarihinden önce yapılmış olması düşünüldüğünden, H.1257/M.1841 yılı öncesi yapıldığı yönünde olmuştur. 2018-2020 Yılları restorasyon çalışmaları esnasında yapılan araştırma rasparları sonucu sıva/boyanın alınması ile kuzey cephede üst pencere aralarında dairesel formda madalyon içinde H.1253/M.1837 yazısının ortaya çıkarılmış olması bu görüşü desteklemiştir. Bu tarihin caminin ilk yapıldığı tarih olduğu düşünülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda caminin H.1253/M.1837 yılında yapıldığı ve yaklaşık dört yıl sonra H.1257/M.1841 yılında vakfiyesinin yazıldığı söylenebilir. Yakın zamanda yapılan bir araştırmada, caminin hazire alanında H.1235/M.1819-1820 tarihli (Küçük Mehmet Ağa zade El hac Mehmet Ağa’ya ait)⁶⁸ bir mezar taşının bulunması da ayrıca dikkat çekicidir.⁶⁹

Yapıya ait, H. 1 Zi’l-Hicce 1257 (M.14 Ocak 1842) tarihli vakfiye bulunmaktadır.⁷⁰(Ek-2) Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki bu vakfiyede “Tekke Mahallesinde vaki' mahalle-i mezbûre ahalisinin bundan akdem müceddeden binâ ve inşa eyledikleri...”denilmektedir.⁷¹ Kaynaklarda bani olarak ismi geçen Çubukçuzade Halil Ağa b. Hüseyin’in caminin banisi olmadığı, ancak yeni yapılmış caminin giderleri için para vakfeden kişi olduğu buradan anlaşılmaktadır. Vakfedilen iki bin guruşun, müteveli tarafından ihtiyacı olanlara yıllık yüzde on beşinin kullanılması, günlük otuz akça cami imamına, on beş akça hatibe, on beş akça müezzine ve sekiz akça kayyımaya verilmesi gerekmektedir. Bu harcamalardan sonra, kalan paranın yarısı asıl paraya ilave edilecek, diğer yarısı ise müteveliye ödenecekti. Müteveliye ödenecek paranın, vakfın mütevellisi hayatta oldukça

⁶⁸ Ülkem Yaz, *Yozgat Merkez Osmanlı Cami Hazirelerinde Bulunan Mezar Taşları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2011, s. 860.

⁶⁹ Hazirede 39 adet mezar taşı bulunmakta olup, en erken tarihli mezar taşının H.1235/M.1820 yılına ait olması, hazirenin yapıdan daha önce oluştuğunu gösteren bir emare olmakla birlikte, taşınabilir olmasından dolayı yapının tarihlendirilmesinde kullanılamayacağı tarafımızca değerlendirilmiştir.

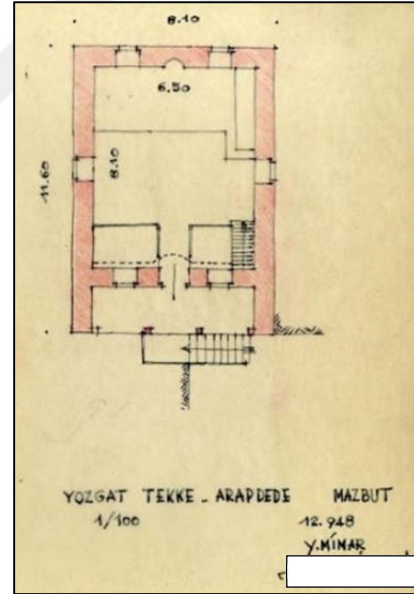
⁷⁰ VGMA 581/1 nolu defterin 57. sayfa, 62. sırasında kayıtlı.

⁷¹ “Müceddeden” ifadesi yenilenmiş ve yeniden yapılmış anlamlarında kullanılmaktadır. Vakfiyelerde ise bu ifade genellikle yeni yapılan binalar için kullanılır. Dolayısıyla mahalle ahalisi tarafından caminin yeniden yapıldığı anlaşılır.

kendisine, vefatından sonra ise ödenecek bu paranın büyük erkek çocuğuna verilmesi şartı bulunur.⁷²

2.1.3. Arşiv Belgeleri ve Yapının Geçirdiği Onarımlar

Arapdede Cami ve hazire alanı ile ilgili Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yapılan araştırma sonucu, 1948 tarihli plan çizimi (Çizim 5), 1952 tarihli hazire alanı ve cami tescil fişi olduğu görülmüştür. Cami tescil fişinde (Ek-3); “*Planı müstakil şeklindedir. Duvarlar moloz ve kesme taş içi çamur, dışı kısmen kireç sıvalı üstü alaturka kiremitli, 4 satırlı çatı ile kaplıdır. Son cemaat mahalli ve kadın mahfili diğer Yozgat camileri gibidir. Minaresi ve kitabesi yoktur. Pencere düz lentolu, ağaç kasalıdır. Tavan boyalı tahtadır. Mihrap dairevi kemerlidir. Minber yağlı boyalı tahtadır.*” şeklinde tarif edilmiştir. Bu fişten anlaşılabacağı üzere bu tarihte cami minaresizdir. Tavan ve minber yağlı boyalı olduğundan ve kadınlar mahfilindeki süslemelerden de hiç bahsedilmemesi nedeniyle, belge tarihinde kalemişi süslemelerin gözükmediği boya/sıva altında olduğu anlaşılmaktadır.



Fotoğraf 35. Arapdede Cami, Kuzey Cephe Genel Görünüm, 1952 Yılı Öncesi Fotoğraf (VGMA).

Çizim 5. Arapdede Cami, Zemin Kat Plan, 1948 (VGMA).

⁷² Hamza Keleş, *Vakfiyelerine Göre Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 1996, s.49.

1952 tarihinden önceye ait olduğu tahmin edilen siyah-beyaz fotoğraflarda, cami içerisindeki duvar resimleri görülmemekle birlikte, dış cephedeki süslemeler oldukça net bir şekilde gözükmemektedir (Fotoğraf 35). Yine bu görsellerden minberin yağlı boya ile kapatılmadan önceki özgün halinde olduğu anlaşılr. Fotoğraf (Fotoğraf 36) dikkatlice incelendiğinde minber yan yüzünde yer alan kalemışı süslemeler fark edilmektedir.



Fotoğraf 36-37. Arapdede Cami, Güneybatı ve Kuzeybatı'ya Bakış, Tarihi Tam Bilinmeyen 1952 Yılı Öncesine Ait Olduğu Düşünülen Fotoğraflar (VGMA).

1983 tarihli Vakıf Eski Eser Bilgi Fişi'nde süslemelerle ilgili bilgi kutusunun işaretlenmemesi bu tarihte de hala süslemelerin ortaya çıkarılmadığını gösterir. Bu fişte, minare külâhının sac olduğu ve değiştirilmesi gerektiği de belirtilmiştir.(Ek-4) Fakat bununla ilgili işlem yapıp yapılmadığına dair herhangi bir belgeye ulaşamamıştır. Ayrıca bu fişlerden minarenin, 1952 -1983 tarihleri arasında eklenmiş olduğu, hatta 1983 yılında bakıma muhtaç olacak kadar yıpranma meydana geldiği anlaşılmaktadır.

2008 yılında projelendirilmiştir. Kurul kararlarından, 2014 yılında tescil grubunun 1. Grup olarak belirlendiği öğrenilir.

2008 yılına kadar yapılan onarımlarla ilgili olarak herhangi bir kayda ulaşamamış olup 2008 yılında Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğüne restorasyona

yönelik projelendirme çalışması yapılmış ve projeler Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca onaylanmıştır. Ancak proje onaylandıktan sonra, çeşitli nedenlerden dolayı 2018 yılına kadar uygulamaya geçilememiştir.

Yapıda bilinen kapsamlı restorasyon 2018-2020 yıllarında, 2008 yılında onaylanmış olan restorasyon projesi doğrultusunda yapılmıştır.

2.1.3.1. 2008 Yılı Onaylı Restorasyon Projesi Müdahale Kararları

İlgili kurul onaylı projede müdahale kararları şu şekilde sıralanmıştır:

“Yapının özgünlüğü ortaya çıkarılırken günümüz müdahalelerini ayırt edilmesi ilke edinilecektir.

1- En fazla tahribata uğramış camilerden biri olan camii de ilk olarak tamamen her noktanın temizlenmesi işlemidir. Cami arsasında çok sayıda ki mezar taşları temizlenip korunacak cami arsasındaki kuran kursu olarak işlev gören yeni yapı, wc bölümü ve abdest alma bölümü tamamen temizlenecektir.

2- Dış cepheye yapılmış sıva tamamen temizlenecek iç yüzeyler temizlenmesine müteakip izler kontrol edilecektir. Muhdes olan mahfil çıkışının yeri izler kontrolü sonucunda kesinlik kazanacaktır. Ancak yapı plan tipolojisine ve mevcut izlere bakılarak mahfil merdiveni kuvvetli muhtemel olan yere yerleştirilmiştir.

3- Minber kısmı orijinal olmasına rağmen boyalıdır. Yüzeyler tamamen temizlenecek ve ahşap koruyucu malzeme ile kaplanarak herhangi bir boya kullanılmadan işlevine devam ettirilecektir.

4- 5-10cm arası harç doldurularak seramik kaplanmış olan mihrap kısmı tamamen temizlenecek. Kalem işi ya da motif aranarak temizleme işlemi sürdürülecektir. Motif bulunduğu takdirde korunacak, bulunmadığı takdirde sade düz mihrap olarak inşa edilecektir.

5- Tabandaki orijinal olmayan her eleman temizlenecek orijinal döşemeye ulaşılması sağlanacaktır. Orijinal döşeme kullanıma açılacak ancak kullanılmayacak oranda kopmuş ya da çürümüş olan kısımlar varsa bu kısımlar tamamlanacak ve farklılıkları belli edilecektir.

6- Tavan çıtaları ve tavan iyi durumdadır. Göbek kısmı iyi durumdadır. Ahşap tavan kaplanmış olan kimyasalların tamamen bu kimyasallardan arındırılması sonrasında renk verilmeden korunacaktır. Temizlenmesi sonrasında kopmuş ya da çürümüş kısımlar varsa yalıtım(ısı-su) yapılarak tamamlanabilecektir.

7- Cami çatısında üst örtü yani kiremit kaldırılarak su yalıtımı yapılacak, kiremit altı tahtalarından çürümüş kopmuş olanlar değiştirilecek, sonrasında alaturka kiremit kullanılarak çatı tekrar kapatılacaktır.

8- Son cemaat kısmında sonradan yapılan metal camekan kısım kaldırılacak, son cemaat kısmının çevre ile bağlantısı sağlanacak ancak boyutu ve formu projede gösterildiği şekli ile ahşap korkuluk elemanı eklenecektir.

9- Minare şerefesinde bulunan günümüz tüm malzemeleri kaldırılacak, yapım sonrası tekrar hiçbir şekilde yerine konmayacaktır.

10- Bahçe duvarlarının doğu kısmındaki tahribatın ileri derecede olması nedeniyle bu kısım yıkılarak eski malzemesinden veya moloz taştan tekrar inşa edilecektir. Diğer kısımlar ise onarılacak harpuştaları ve derzleri yenilenecektir. Bahçe duvarlarının üstüne formu ve ölçüleri planda belirtildiği şekilde ferforje konacaktır.

11- Yapı çevresine güney-batı-kuzey cephelerine tretuvar ve 150 cm derinliğinde drenaj yapılarak yapı çevresinden çevre sularının uzaklaştırılması sağlanacaktır.

12- Muhdes harim giriş kapısı kaldırılacak projede verilen formda kapı boyanmadan yerine konacaktır.

13- Harim özgün zemine ulaşılması sağlanacak, temizlenmesi sonrasında ısı yalıtımı yapılarak özgün döşemeye zarar vermeyecek şekilde ahşap döşeme inşa ettirilecektir.

14- Giriş kısmındaki kot farklarına temizleme sonucunda orijinal zemine ulaşılmasıyla karar verilecektir. Kot kararı temizleme olmadan yapıldığı takdirde camiye zara vereceği için temizleme sonrasında karar verilecektir.

15- Yapı harim bölümü içlik ve dışlık pencereleri kuvvetli muhtemel muhdesdir, ancak yapıyla ilgili bir aykırılıkları olmaması nedeniyle kaldırılıp kaldırılmaması temizlenme sonrasında karar verilecektir.

16- Minare-külâh kurşun malzemeden yıpranmış erimiş olanlar yenilecektir.

17- Yapı girişindeki mermer kısım tamamen temizlenerek orijinal döşemeye ulaşılması sağlanacaktır.

18- Yıkılarak temizlenen kuran kursunun yerine, ölçüsü ve formu belirtilen şadırvan - wc inşa edilecektir.

19- Mevcut pencerelerin orijinal olduğu sanılmaktadır. Bu nedenle yağlı boya kaplı yüzeylerin temizlenmesine müteakip kimyasal malzemelerle renk verilmeden korunan doğramaların hizmet sürelerine devam ettirilecektir.

20- Mahfil merdivenleri sözlü görüşmeler ve kareye yakın ahşap tavanlı camiler incelendiğinde son cemaat mahallinden bir çıkışın olma ihtimali düşüktür. Bu nedenle sözlü görüşmeler neticesinde yapım tarihi 1900 lü yıllar olan bu caminin mahfil çıkışı harim kısmından projede gösterilen şekilde ahşap malzemeden tek kollu olarak yapılması önerilmiştir. Ancak son cemaat mahalinde yapılacak olan raspa sonrasında merdivenle ilgili izlere ulaşıldığı takdirde, proje müellifi tarafından k.t.v.k.k 'na sunularak mahfil merdiven yerinin tekrar değerlendirilmesi sağlanacaktır.''

Müdahale kararları restorasyon ilkelerine uygunluğu bakımından dönemi itibariyle genel anlamda isabetli kararlardır. Yapının muhdes eklerden arındırılıp, özgün haline döndürülmesi ve deforme olmuş bölümlerin özgün malzeme ile tamamlanması, mahfile çıkış merdiveninin özgün konumuna taşınması amaçlanmıştır. Fakat sadece mihrap bölümünde kalemişi araştırması yapılması belirtilmiştir. Bu karara ek olarak tüm duvarlarda kalemişi araştırma raspası yapılması, yağlı boya ile kapatılmış olan ahşap elemanlarda boya raspası ve raspa sonrası çıkabilecek olası desenlere müdahale yöntemi belirtilmemiştir. Uygulama açısından bakılınca; mezar taşlarına yapılacak müdahalenin yöntemi (mekanik/kimyasal) belirtilmemiş, temizlik ile ilgili olan maddelerde “kimyasallarla” ifadesi kullanılmış ama bunların isimleri ve kullanım oranları belirtilmemiştir. Tavan ve minber gibi ahşap elemanların yağlı boyadan

[illegible]

2.1.3.2. 2018-2020 Yılları Restorasyonunda Yapılan Araştırma Rastpararı ve Sonuçları

39



Fotoğraf 38. Arapdede Cami, Kuzey Cephe, Üst Bölüm, Ayrıntı, 2007 (SVBMA).



Fotoğraf 39. Arapdede Cami, Kuzey Cephe, Üst Bölüm, Raspa Sonrası, 2019 (SVBMA).

Harime giriş kapısı tavanından, iki yandaki pencere tavanları ile mihrap yanındaki pencere tavanlarından da sıva/boya tabakasının alınmasıyla süslemeler gün yüzüne çıkarılmıştır (Fotoğraf 40,41).



Fotoğraf 40-41. Arapdede Cami, Harim Giriş Kapısı ve Pencere Tavanları, Raspa Sonrası, 2018 (SVBMA).

Kuzey duvarda; mermer taklidi desenler, pencere üstlerinde sepette çiçek motifleri sıva/boyanın raspa edilmesi ile, mahfil alınlığındaki ahşap üzeri desenler ise yağlı boyanın temizlenmesiyle görülür hale gelmiştir (Fotoğraf 42-43).



Fotoğraf 42. Arapdede Cami, Harim Kuzeye Bakış, Genel Görünüm, 2007 (SVBMA).



Fotoğraf 43. Arapdede Cami, Harim Kuzeye Bakış, Raspa Sonrası, 2018 (SVBMA).

Güney duvarda; toprak boya ile yapılmış özgün desenler, muhtemelen sonradan yapılan sıvanın tutması için yüzeylerine çentikler atılmış halde ve tavanda ahşap üzeri özgün boyalı desenler ortaya çıkarılmıştır (Fotoğraf 44,45).



Fotoğraf 44. Arapdede Cami Harim, Güneye Bakış, Genel Görünüm, 2007 (SVBMA).



Fotoğraf 45. Arapdede Cami, Harim Güneye Bakış, Raspa Sonrası, 2018 (SVBMA).

Ahşap malzemeden meydana getirilmiş olan minber ve tavan da yağlı boyadan arındırılmıştır. Yağlı boya altından her iki bölümde de birbirine benzer tarz ve renklerde desenlere ulaşılmıştır (Fotoğraf 46,47).



Fotoğraf 46-47. Arapdede Cami, Minber Raspa Öncesi ve Sonrası, 2007-2018 (SVBMA).

Mahfil katta da tüm duvarlarda sonradan yapılan sıva/boyanın kaldırılmasıyla mermer taklidi ve bitkisel bezemeler görülür hale gelmiştir.

2.1.3.3. 2018-2020 Yılları Restorasyonunda Raspa Sonrası Ortaya Çıkan Kalemîşinin Projelendirilmesi ve Müdahale Kararları

Restorasyon çalışmaları devam ederken yapılan raspa çalışmaları sonucu ortaya çıkan kalemîşi bezeme/duvar resimleri ile ilgili olarak rapor hazırlanarak ilgili koruma kuruluna sunulmuştur. Koruma kurulu, rapor değerlendirmesinde yeni çıkan tüm desenlerin rölöve ve restorasyonlarının projelendirilerek sunulmasına müteakip yeniden hazırlanacak konservasyon raporu ile birlikte onaylanacağı şeklinde karar almıştır. Bu kapsamda hazırlanan rölöve, hasar, müdahale ve restorasyon paftaları ile konservasyon raporu ilgili kurul olan, Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca onaylanmıştır. (Ek-5.) Onaylı proje ve rapordaki müdahale kararları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

Müdahale Notu – 1: *Yüzeyde Temizlik (Kireç Kalıntısı ve Kirli Yüzeyler)*
Raspa sonrasında yüzeylerde kireç kalıntısı ile toz tabakasının non-iyonik deterjanlı su ile temizlenmesi gerekmektedir.

Müdahale Notu – 2: *Sıva Onarımı ve Üzerindeki Kalem işi Bezemenin Bütünlenmesi* Hidrolik kireç katkılı harç ile dolgu yapıldıktan sonra üzerine bezemenin renk ve desen özelliklerine uygun olarak toprak boya ile tuşlama tekniğinde bütünleme yapılması. Koruyucu olarak %3 oranında Paraloid B72 çözeltisi sürülmesi

Müdahale Notu – 3: Kalem işi Bezemenin İhya Edilmesi Kalem işi bezemelerin boyası dökülmüş olan bölümlerinde toprak boya ile tuşlama tekniğinde tamamlama yapılması. Koruyucu olarak %3 oranında Paraloid B72 çözeltisi sürülmesi.

Müdahale Notu – 4: Sıva onarımı Hidrolik kireç katkılı harç ile sıva tamamlaması yapılması.

Müdahale Notu – 5: Bezemesiz sıvalı yüzeylerin kireç badana ile boyanması: Raspa edilmiş yüzeylerde gerekli düzeltmeler ile düzgün satıh oluşturulduktan sonra kireç badana yapılacaktır.

Müdahale Notu – 6: Ahşap Onarım Ahşabın çatlaklarına talaş tozu ve primal AC 33 karışımı ile dolgu yapılması, kırıklarda tümleme yapılması.

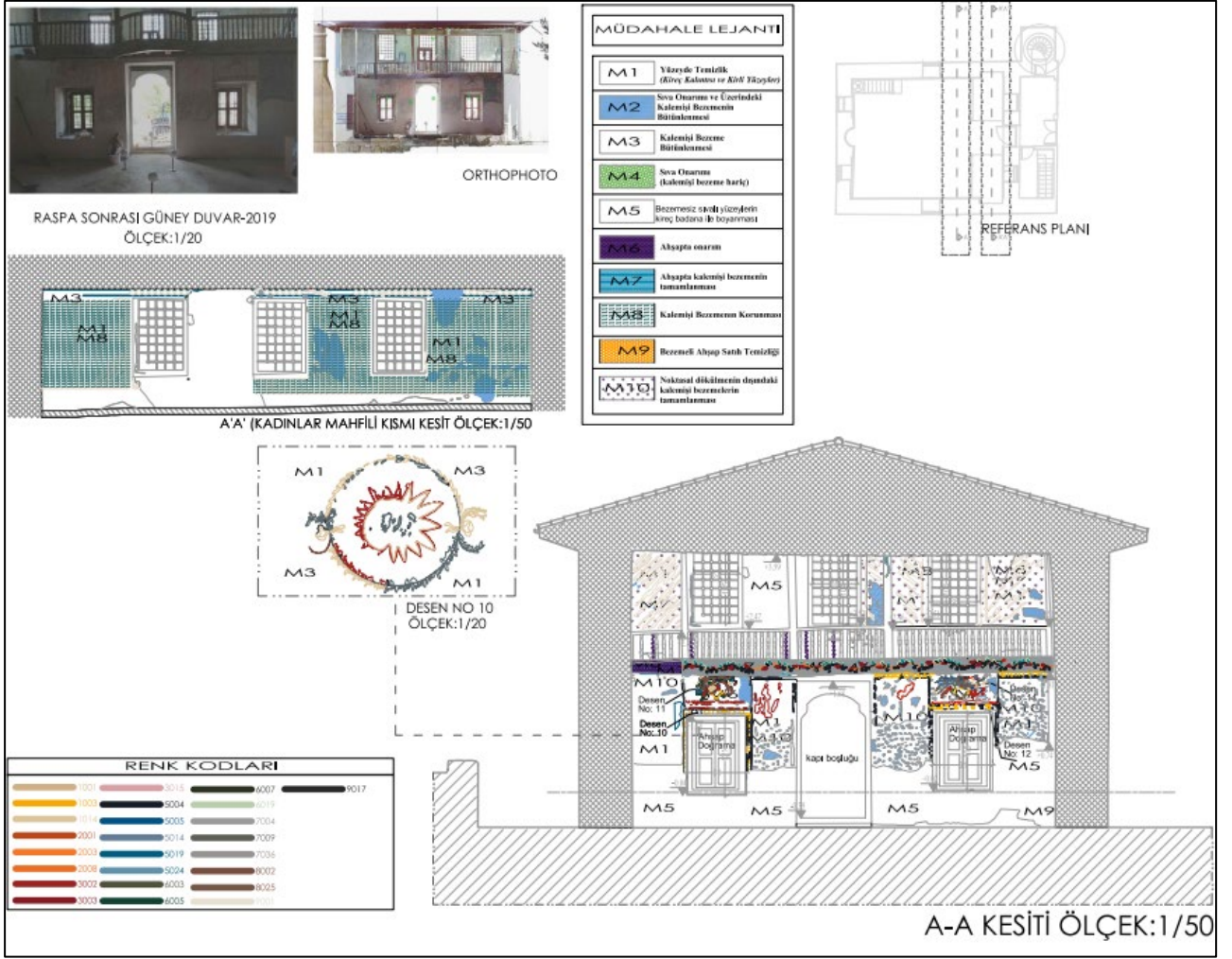
Müdahale Notu – 7: Ahşap Kalem işi Bezemenin İhya Edilmesi Ahşap üzerinde bulunan kalem işi boyalı satıhlarda dökülen ve solan boyaların desen özelliğine uygun olarak toprak boya ile tuşlama tekniğinde yapılması. (Koruyucu olarak %3 oranında Paraloid B72 çözeltisi sürülmesi)

Müdahale Notu – 8: Kalem işi Bezemenin Korunması Özgün kalem işi bezemeler toz ve kirlerden arındırılarak orijinal haliyle korunması (Koruyucu olarak %3 oranında Paraloid B72 çözeltisi sürülmesi).

Müdahale Notu – 9: Bezemeli Ahşap Satıh Temizliği Yumuşak uçlu fırça yardımı ile toz tabakası alındıktan sonra su, içinde %5 oranındaki non-iyonik deterjanlı su ve baget yardımıyla yüzeydeki is ve kir tabakasının temizlenmesi.

Müdahale Notu – 10: Noktasal Dökülmenin Dışında Kalem işi Bezemelerin tamamlanması Kalem işi bezemenin dökülmüş olan bölümlerinde toprak boya ile tamamlanması. (Koruyucu olarak %3 oranında Paraloid B72 çözeltisi sürülmesi)

Kadınlar Mahfilinde Bulunan Farklı Kalem İşleri: İç mekânın kadınlar mahfilinin duvarlarında bulunan 1.dönem bahar dalları bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Bu bezemeler temizlenip ihya edilerek korunması ve 2. Dönem geometrik desenli yüzeyin bir kısmı tamamlanması öngörülmüştür. Bu işlem tamamlandıktan sonra %3 oranında Paraloid B72 çözeltisi uygulanarak korunacaktır.



Çizim 7. Arapdede Cami, Kalemişi Müdahale Paftası A-A Kesiti. 2019 (SVBMA / Çağ Restorasyon).

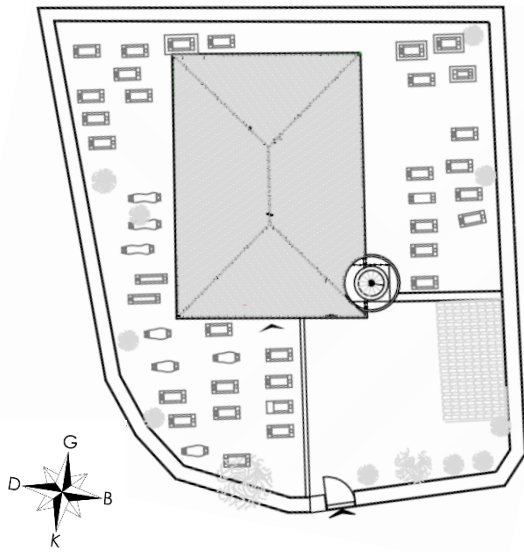
Müdahale kararları incelendiğinde; yöntem olarak doğru ve yeterli öneriler olduğu görülür. Ancak uygulamada kullanılması önerilen malzemelere baktığımızda, ahşap elemanlarda koruyucu malzeme olarak Paraloid B72 çözeltisi yerine geleneksel malzeme olan Gomalak cılanın kullanılması daha uygundur. Uygulama esnasında kontrol ekibi tarafından gomalak cila kullanılması yerinde bir karar olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda belirtilen müdahale kararları doğrultusunda uygulamalar yapılmış ve yapı günümüzdeki halini almıştır.

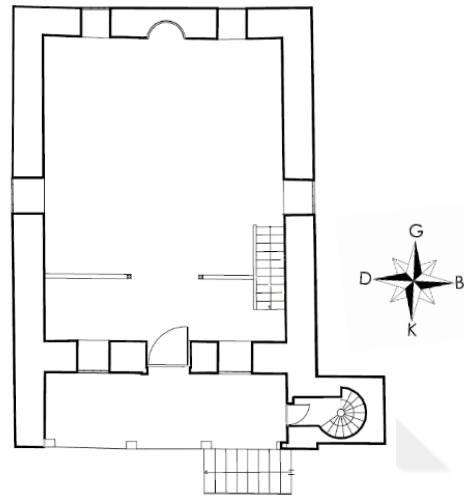
2.1.4. Yapı Tanıtımı

2.1.4.1. Plan Tanımı

Kagir malzemeden yığma tekniğinde inşa edilen eser, doğu-batı yönünde eğimli arazi üzerine, kuzey-güney yönünde dikdörtgen biçimli ve tek mekanlı olarak kurgulanmıştır. Cami, eğimli araziye konumlandırılmış olduğundan güneyi hariç, diğer yönlerde kademeli şekilde devam eden, demir korkuluklu moloz taş duvar ile çevrilidir (Fotoğraf 48).



Çizim 8. Arapdede Cami, Vaziyet Planı, Ölçek 1/100, 2008 (SVBMA).



Çizim 9. Arapdede Cami, Zemin Kat Planı, Ölçek 1/50, 2008 (SVBMA).

Avlunun kuzeybatı yönünde, 2018-2020 yılları onarımında inşa edilen tuvalet, abdestlik ve depo birimleri yer alır. Cami avlusunda bulunan hazire alanında, farklı dönemlere ait toplam 39 mezar olduğu görülür. Kuzeyde, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen biçimli son cemaat yeri bulunmaktadır.

2.1.4.2. Dış Tasvir

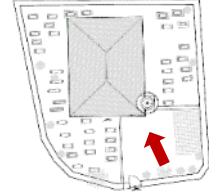
Yapı dışardan 8,00x11,80 metre ölçülerinde, boylamasına dikdörtgen planlıdır. Beden duvarları 0,80 metre genişliğinde olan caminin üzeri alaturka kiremit kaplamalı, dört yöne eğimli kırma çatıyla örtülüdür.



Fotoğraf 48. Arapdede Cami, Kuzeydoğu'dan, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).

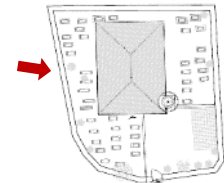
Kuzeyinde bulunan son cemaat yeri; içten içe ortalama 2,50x6,30 metre ölçülerinde, enlemesine dikdörtgen biçimli, üç yönden sıvalı ve ahşap tavanla örtülüdür. Dikdörtgen biçimli, 0,20x0,27 metre ölçülerinde, ikisi bağımsız, ikisi beden duvarına bitişik, dört ahşap sütunla desteklenmiştir (Fotoğraf 49). Mekândaki ahşap sütun, kiriş ve pencere doğramaları kiremit rengine boyanmıştır. Tavanın zemini kiremit rengi, tek yönlü çıtalar ise koyu yeşil boyalıdır.

Son cemaat yerinin batısında, kesme taş malzemedan, yaklaşık 1.80x1,80 metre ölçülerinde kare planlı kaide üzerine kurulan tek şerefeli minare zeminden alem bitimine kadar 21,50 metre yüksekliğindedir. Minarenin 0,60x0,152 metre açıklığındaki kapısı son cemaat bölümünde yer alır.



Fotoğraf 49. Arapdede Cami, Kuzey Cephe, Giriş, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).

Yapının cepheleri kuzey cephe hariç, tezeynatız ve sadedir. Kuzey cephe üst pencere kotunda iki küçük süslemeli yazı bulunmaktadır. Dış duvarları sıvalı ve beyaz renk su bazlı boya ile boyalı eser; dördü güney, beşi kuzey, bir batı ve bir de doğu yönde olmak üzere toplam onbir dikdörtgen biçimli pencere açıklığıyla hareketlendirilmiştir. Kuzey yöndeki pencerelerden alttaki iki pencere açıklığı 0,88x1,11 metre ölçülerinde ve her pencere dört blok taş ile çevrilidir. Yine kuzey cephe üst seviye pencere açıklıkları ise köşelerden eşit mesafede ve 0,78x1,12 metre ölçüsündedir. Kuzey cephede, eksende orta kısma denk gelen bölümde, döşeme kotunda, 1,10x2,00 metre ölçüsünde yukarı doğru basık kemer biçiminde sonlanan, blok taşlarla çevrelenmiş, iki kanatlı giriş kapısı bulunmaktadır.



Fotoğraf 50. Arapdede Cami, Doğu Cephe, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).

Doğu cephe sadedir ve sadece alt seviyede bulunan bir pencere açıklığı 0,75x1,11 metre ölçüsündedir (Fotoğraf 50). Yine sade olan güney cephede ise; altta 0,75x1,11 metre, üstte 0,87x1,00 metre açıklıklarında dört pencere köşelerden eşit mesafede yerleştirilmiştir (Fotoğraf 51).



Fotoğraf 51. Arapdede Cami, Güney Cephe, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).

Batı cephe de, doğu cephede olduğu gibi alt seviyede bulunan bir pencere açıklığı 0,75x1,11 metre ölçüsündedir. Caminin bütün pencereleri ahşap doğramalı ve demir parmaklıklıdır (Fotoğraf 52). Ayrıca kuzeybatı köşede konumlandırılmış minarenin batıya bakan yüzü görülmektedir.



Fotoğraf 52. Arapdede Cami, Batı Cephe, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).

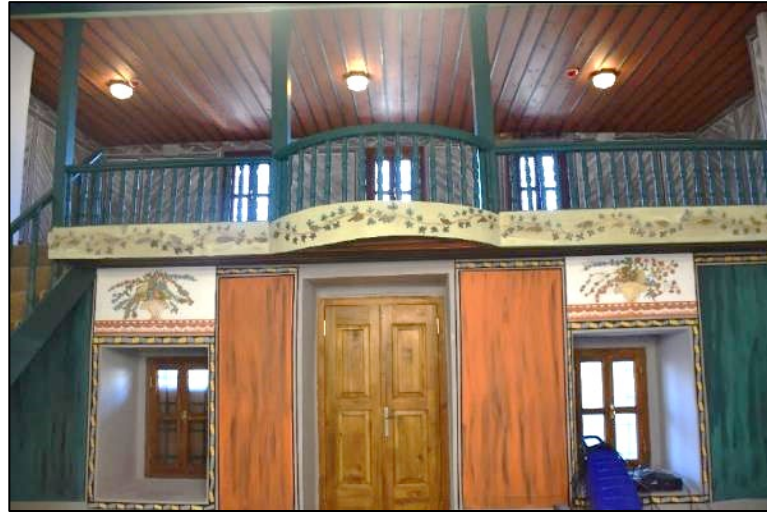
2.1.4.3. İç Tasvir

İçten içe yaklaşık 6,40x8,10 metre ölçülerinde boylamasına dikdörtgen planlı harime kuzeyden, eksende yer alan 1,00x1,96 metre ölçülerindeki kapıdan girilir. Duvarlar, alçı harç ile sıvalı olup üzeri kireç badanalıdır (Fotoğraf 53). Harimin aydınlatılması doğu ve batıda bir, kuzeyde beş ve güneyde dört olmak üzere toplam on bir dikdörtgen biçimli pencere ile sağlanmıştır.



Fotoğraf 53. Arapdede Cami, Harim, Güneye Bakış, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).

Kuzey duvarda, kapıya simetrik olarak yerleştirilen pencereler içeriye dikdörtgen biçimli ve 0,90x1,16 metre ölçülerinde yansıtılmıştır. Kuzeyde; altta mahfil taşıyan duvar ve bu duvarda bulunan pencerelerin çevresi, pencerelerin tavanı, mahfil duvarları ve mahfil alınlık kısmı süslemelidir. Bu duvarda mahfil altı bölümündeki pencere açıklığı ve merdiven boşluğu dışında tüm yüzeyi bezemelidir (Fotoğraf 54).



Fotoğraf 54. Arapdede Cami, Harim, Kuzeye Bakış, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).

Doğu duvarda eksenin kuzeyine yerleştirilen pencere açıklığı içeriye, 0,92x1,15 metre ölçülerinde yansıtılmıştır. Bu duvar bütünüyle sade olup herhangi bir süsleme bulunmamaktadır (Fotoğraf 55).



Fotoğraf 55. Arapdede Cami, Harim, Doğu Duvar, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).

Güney duvarda, mihrabın her iki yanında ve bunların üstünde birer olmak üzere toplam dört pencere bulunmaktadır. Bunlardan alt seviyede yer alan pencereler, içeriye dikdörtgen biçimli yansıtılmakla birlikte, pencere alt yüzeyi içe doğru eğimli olarak düzenlenmiştir. Altta bulunan mazgal tipli pencere açıklığı dıştan 0,95x1,15 metre iken içeriye 1,07x1,48 metre olarak yansıtılmıştır. Üst seviyede bulunan ve içeriye aynı ölçülerde yansıtılan pencereler, alt seviyedeki

pencerelere oranla daha küçük olup, farklı olarak içerden ikinci bir pencere ile kapatılmıştır.



Fotoğraf 56. Arapdede Cami, Harim, Güney Duvar, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).

Güney duvarda altta sadece pencere kenarlarında, üst kotta ise yoğun biçimde kalemîşi/duvar resmi süslemeler görülür. Mihrap, güney duvarın ekseninde yarım daire kubbe kavsaralı, yaklaşık 0,95x2,25 metre ölçülerinde, basit işçilikli ve sadedir. Mihrap nişi, 0,45 metre derinliğinde, alçı sıvalı ve beyaz kireç badanalıdır (Fotoğraf 56).

Batı duvarda, doğu duvarla simetrik olarak, eksenini kuzeyine yerleştirilen pencere açıklığı içeriye 0,92x1,15 metre ölçülerinde yansır. Bu duvarın güney duvarla birleşen kısmının üst kotunda kalemîşi süsleme görülür (Fotoğraf 57).



Fotoğraf 57. Arapdede Cami, Harim, Batı Duvar, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).

Minber, mihrabın batı köşesinde yer almaktadır. Ahşap malzemeden çakma, oyma ve kalemişi tekniklerinin birlikte kullanılmasıyla inşa edilen minber, 0,84 metre genişliğinde, 2,25 metre uzunluğunda, 3,70 metre yüksekliğinde ve 6 basamaklıdır (Fotoğraf 58).



Fotoğraf 58. Arapdede Cami, Minber, Yan Yüz, Genel Görünüş, 2022 (Coşkun Özer).

Minber girişi; yanlarda dairesel biçimli birer ayak ve bu ayakları birbirine bağlayan dilimli kemerli bir alınlık ve onun üzerinde yer alan, tek parçadan oluşan bitkisel motifli taç kısmından meydana gelmektedir. Giriş kısmı yaklaşık 0,60x1,86 metre ölçülerinde ve dikdörtgen biçimlidir.

Mahfil kat, kuzey duvarı boyunca uzanmaktadır ve son cemaat yerine taşmış olarak inşa edilmiştir. Buraya, harim batı duvarına bitişik haldeki, 11 basamaklı ahşap merdivenle çıkılmaktadır. 3,50x7,60 metre ölçülerinde ve enlemesine dikdörtgen plandaki mahfilde, ortada yarım daire biçiminde küçük bir balkon çıkıntısı ve 0.78x1,12 metre ölçülerinde 3 pencere bulunur (Fotoğraf 59).



Fotoğraf 59. Arapdede Cami, Mahfil, Doğu'ya Bakış Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).

Mahfil kat ile tavan arasında üçü serbest, biri ise doğu yönde duvara gömme şeklinde dört ahşap ahşap direk bulunmaktadır. Bu katta ahşap direkler, korkuluk ve giriş koyu yeşil renk, tavan ise zemini kiremit rengi, tek yönlü çıtaları ise koyu yeşil renk organik ve inorganik (toprak, bitki, maden ve hayvanlardan elde edilen) boya ile boyalıdır. Yaklaşık 3,50x7,60 metre ölçülerinde ve enlemesine dikdörtgen plandaki mahfilde, ortada yarım daire biçiminde küçük bir balkon çıkıntısı bulunur.



Fotoğraf 60. Arapdede Cami, Tavan, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).

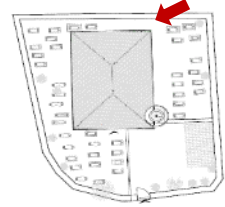
Ahşap kaplamalı tavan, mahfil tavanında olduğu gibi tek yön çıtalı tavan aynı renklere boyanmıştır. Ancak harim tavanında yaklaşık 2,90x3,00 metre ölçülerinde kareye yakın süslemeli tavan göbeği bulunur (Fotoğraf 60).

2.1.4.4. Malzeme ve Teknik

Günümüzde hala kullanılan eser kagir malzemeden yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Yapıda kesme taş, moloz taş, horasan harcı, alçı, ahşap, demir, kurşun ve alaturka kiremit kullanıldığı görülür.

Yapılan son onarımda, yapı beden duvarlarında sıva raspası sonrasında köşelerde kesme taş diğer kısımlarda ise moloz taş kullanıldığı ve belirli aralıklarla ahşap hatıl atıldığı görülmüştür (Fotoğraf 61). Moloz taşlar arası bağlayıcı malzeme olarak horasan harcı kullanılmıştır. Beden duvarları dıştan hidrolik kireç, içten ise altta kireç üstte alçı esaslı harç olmak üzere iki kat sıvalı ve badanalıdır. Minare sarı

kesme taştan yapılmıştır. Bahçe duvarı moloz taş ile örülerek üzerine harpuştta yapılmış ve babalar arasına demir korkuluk eklenmiştir.



Fotoğraf 61. Arapdede Cami, Güney Duvar, Raspa Sonrası, SVBMA 2019.

Ahşap malzemenin; harim tavanı, zemin döşemelerinde, mahfilde, minberde, kapı-pencere kanatlarında, taşıyıcı ayaklarda, çatı konstrüksiyonunda ve saçaklarda kullanıldığı görülür. Yapıda yoğun kullanılan bu malzeme, genellikle çakma tekniğinde ve boyama uygulanarak oluşturulmuştur.

Yapı elemanlarında kullanılan diğer malzemeler ise; alçı malzeme, harim duvarlarda ve mihrapta, demir malzeme pencere ve bahçe duvarı korkuluklarında, kurşun minare külahında, alaturka kiremit ise örtü kaplamada görülür.

2.1.4.5. Süslemeler

Sade dış cephenin aksine, iç kısımda yoğun olan süslemelerde batılılaşma etkisi mevcuttur. Desenlerde şablon kullanılmadan serbest çizim yapıldığı, benzer desenlerdeki küçük farklardan ayırt edilir. Camide farklı zamanlarda yapılan iki dönem süslemeler bulunmaktadır. Birinci döneme ait bezemelerin caminin yapıldığı tarihte, ikinci dönem bezemelerin ise cami onarımında eklendiği tahmin edilmektedir. Cami genelinde birinci dönem süslemeler mevcutken, kuzey cephede yer alan onarım tarihini veren kitabe ile mahfil katta küçük bir alanda korumaya alınan zencerek motifinin ikinci döneme ait olduğu tahmin edilmektedir.

Yapı dış cephesinde, sadece kuzey cephe üst pencere aralarında biri yuvarlak madalyon içinde yazılan tarih diğeri ise, dikdörtgen biçimli çevresi basit süslemeli yazı ve tarih bilgisi veren iki kitabe bulunur. İç kısımda ise, harim kuzey duvarda; giriş kapısı ile alt kottaki pencere tavanlarında, pencere çevrelerinde, pencereler ile

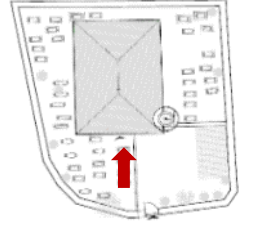
kapı boşluğu arasında bulunan yüzeyde, pencereler ile doğu-batı duvarları arasındaki yüzeylerde ve mahfil kat alın tahtasında kalemişi bezeme görülür. Güney duvarda ise alt kottaki pencere çevresinden başlayarak yukarıya doğru pencere tavanlarında, alt ve üst pencere aralarındaki yüzeyde ve yanlarında, üst pencere kotunda pencere boşluğu dışında kalan yüzeylerde kalemişi bezeme görülür. Batı duvarda ise üst kotta güney duvarla birleşim yerinin az bir kısmında bezeme bulunur. Mahfil kat duvarlarının tüm yüzeyi de kalemişi bezemelidir. Harim batı duvara bitişik olan ahşap minber ile ahşap tavan kaplamasının göbeğinde yine süslemeli yapı elemanları arasındadır.

Yapıda bulunan kalemişi bezeme ve duvar resimleri tavan, minber ve mahfil alın tahtasında bulunanlar ahşap üzerine yapılmışken, harim ve dış beden duvarlarında bulunan bezemeler kuru sıva üzerine yapılmıştır.

Konu malzemeye göre ele alınacak olup katalog bölümünde desenler detaylıca anlatılacaktır.

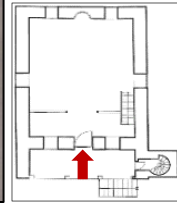
2.1.4.5.1. Sıva Üstü Süslemeler

Yapı dış cephe kuzey duvarında, üst kotta bulunan pencerelerin aralarında bulunan iki bezemeli kitabeden; doğu yönünde bulunan ve 2018-2020 onarımında açığa çıkarılan kitabe, siyah renkli çemberin çevresini iç içe geçmiş halde, zikzak görünümündeki mavi-siyah üçgenler çevreler. Çemberin ortasında bulunan boşluğu kaplayacak şekilde Arapça rakamlar kullanılarak 1253 tarihi işlenmiştir. Batı yönünde bulunan kitabe ise; oldukça basit ve serbest çizimle oluşturulmuş dikdörtgen biçimli süsleme içerisine Arap alfabesi ile “Maşaallah H.1317” (M.1899) yazısı işlenmiştir (Fotoğraf 62).



Fotoğraf 62. Arapdede Cami, Dış Cephe, Kuzey Duvar, Kalemîşi Kitabeleri, 2022 (Coşkun Özer).

Yapı iç kısmında; harime giriş kapısı tavanında yıldız anımsatan turuncu renkli bir süsleme bulunur. Işınsal doğrulardan oluşan bu yıldız motifî, dikdörtgen bir çerçeve ile tamamlanır. Dikdörtgen çerçeve, küçük yıldız/güneş benzeri motiflerin düzensiz bir şekilde devam eden noktalama zincir ile birbirine bağlanır. Bu çerçevenin dışa dönük olan kısımları sarı boyalı, iç kısma dönük olan kısımları ise turuncu boyalıdır (Fotoğraf 63).



Fotoğraf 63. Arapdede Cami, Harim Giriş Kapısı Tavanı, 2022 (SVBMA).

Kuzey duvar, mahfil katına kadar bezemelidir. Giriş kapısının iki yanında bulunan alt kottaki pencere açıklığına kadar olan bölüm turuncu renk mermer taklidi bezemeli, doğu yönündeki pencere açıklığından kuzey ve doğu duvarların birleşim yerine kadar olan kısım ise yeşil renk mermer taklidi desen ile bezenmiştir. Mermer taklidi desenler, üst seviyede siyah zemin üzerine gri-sarı dikdörtgen biçimli üç

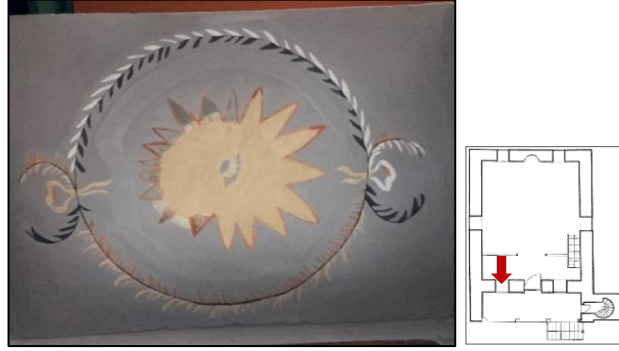
boyutlu geometrik desen ile sonlanır. Bu geometrik desenin iki yandaki pencereleri çevrelediği de görülür (Fotoğraf 64).



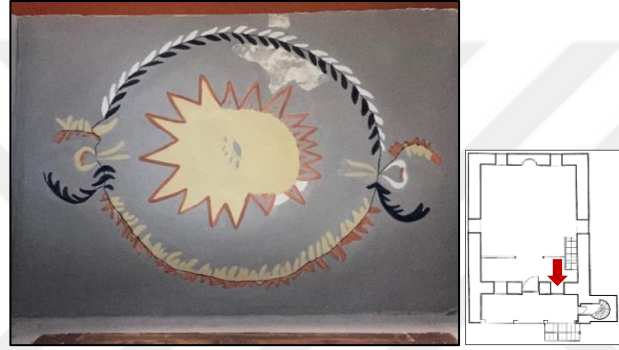
Fotoğraf 64. Arapdede Cami, Kuzey Duvar Bezemeleri, 2022 (Coşkun Özer).

Pencere üst kısmında geometrik desenli bordür üzerinde sırasıyla, turuncu zeminde beyaz ile dikey, beyaz zeminli üst kısımda ise turuncu ile serbest bir biçimde düşey şekillerden oluşur. İki bordür arasındaki gri kontür sonrasında turuncu renk üzerine, beyaz renk ile sıralı halde dikdörtgen biçiminin uygulandığı görülür. Pencere üstlerinden başlayıp mahfile kadar devam eden bu kısımda, bordürler üzerine oturan, sepet görünümlü vazo içerisinde çiçek buketi resmedilmiştir. Genel olarak bakıldığında benzer gözüken vazoda çiçek motifi detayda farklılıklar gösterir.

Pencere tavanlarında gri zemin üzerinde dairesel biçimli süsleme mevcuttur. Kuzeyde soluk sarı ve turuncu yapraklarla, güneyde ise siyah – beyaz renkli yaprakların oluşturduğu çember, doğu-batı yönlerinde kurdele gibi fiyonk halini alarak sonlanır. Orta alanda ise kısmen boyaları dökülmüş olan soluk sarı zeminli, çok az güneşi anımsatan uç kısımları dilimlerle sonlanan motif bulunur (Fotoğraf 65,66).



Fotoğraf 65. Arapdede Cami, Kuzey Duvar Doğu Yönü Pencere Tavanı, Desen, 2022 (Fatma Kiraz).



Fotoğraf 66. Arapdede Cami, Kuzey Duvar Batı Yönü Pencere Tavanı Desen, 2022 (Fatma Kiraz).

Doğu duvarda kalemişi bezemeye rastlanmaz. Güney duvarda alt seviye pencereler ile tavan arasında kalan bölümün yoğun bezemeli olduğu görülür (Fotoğraf 67).



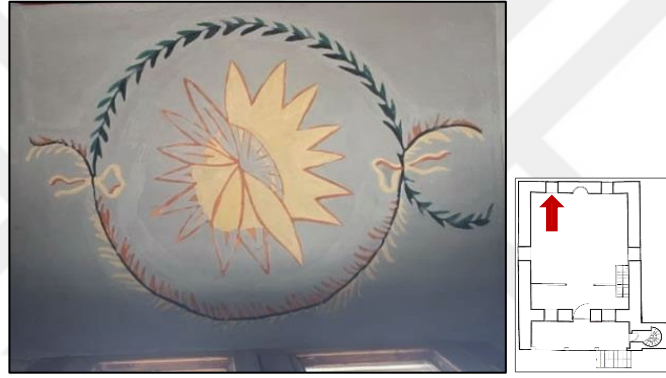
Fotoğraf 67. Arapdede Cami, Güney Duvar, Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).

Güney duvarın doğu ve batı köşelerinde tavana yakın alanda, korint başlıklı sütun bezemeleri bulunur. Doğu yönünde bulunan sütun alt pencerenin üst kotundan başlarken, batı yönünde bulunan sütun ise, alt pencerenin üst kotundan yaklaşık 0,50 metre daha aşağıdan başlar. Sütun gövdesinin üst bölümünde, ucu ters laleyi anımsatan bitkisel bezeme üzerinde turuncu zemin üzerine sütun başı bitkisel bezemeli olarak resmedilir. Sütun başlığının en üst kısmında ay-yıldız motifinin bulunması dikkat çekicidir.

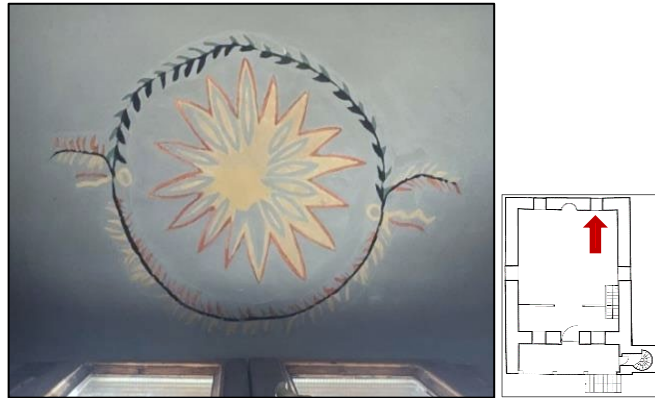
Sütunların taşıdığı, duvarı uçtan uca kaplayan arşitrav ve üzüm salkımı motifinden oluşan friz görünümündeki kalemşi/duvar resmi barok karakterlidir. Arşitrav görünümündeki süslemede bulunan dört sıra yatay bordürden, ortadakiler kenardakilere oranla birbirlerine daha yakın mesafededir. Bu dört bordür arasına, dikey halde, siyah renk ile ters L biçimindeki şekiller yapılmıştır. Ters L biçimindeki desenin iki yanına, gri renk ile dikdörtgen biçim eğrisel olarak resmedilmiştir. Bunun üst kısmında friz görünümündeki üzüm salkımı deseni başlar. Bir dal üzerinde uzanan desen asma yaprakları ve arada üzüm salkımları ile devam eder.

Kuzey duvar alt pencerelerde olduğu gibi, güneyde de mihrap yanındaki alt pencerelerin çevresi siyah zemin üzerine gri ve sarı renklerden oluşan üç boyutlu geometrik bezeme ile çevrelenmiş ve pencere tavanları da bezenmiştir. Her iki yönde bulunan pencere tavan desenleri de yine ilk bakışta benzer görünmelerine rağmen,

aynı renkler kullanılarak yapılmış küçük farklılıkların olduğu desenlerdir. Bunlar boya kaybı nedeniyle değil, şablonsuz çizimden kaynaklı farklar olmalıdır. Desenlerin bir kalıba işlenerek oluşturulan şablon üzerinden duvara aktarımı yapılmadan, el ile serbest olarak yapıldığı anlaşılır. Pencere tavan motifleri siyah çember üzerine güney yönde turuncu-soluk sarı, güney yönde yeşil-siyah renklerle dolanan yapraklarla oluşturulmuş, doğu-batı yönünden simetrik olarak yerleştirilen kurdele tarzı fiyonk ile sonlanan madalyon içerisinde güneşi anımsatan desen ile tamamlanır. Güneşi anımsatan on altı ışınal dilimden oluşan desenin hatları turuncu renk kontür ile belirlenmişken, iç kısmı soluk sarı ile boyanmıştır. Ancak zamanla boyanın dökülmesi sonucu, her iki tavanda farklı yüzeylerde soluk sarılı zemin görülür (Fotoğraf 68,69).



Fotoğraf 68. Arapdede Cami, Güney Duvar Doğu Yönü Pencere Tavan Deseni, 2022 (Fatma Kiraz).



Fotoğraf 69. Arapdede Cami, Güney Duvar Batı Yönü Pencere Tavan Deseni, 2022 (Fatma Kiraz).

Güney duvarda pencereyi çevreleyen geometrik bordür üzerine; iki siyah kontür arasında ince düz turuncu hat üstünde gri zemine siyah dikey çizgiler serbest elle işlenmişken, bunlarla iç içe geçmiş halde düşey yönde turuncu renkli ve üçgeni

anımsatan şekiller bulunur. Bu düşey turuncu renkli şekiller, siyah kontürle sonlanır. Devamında gri renkli bir hat üzerine tekrar siyah kontür yapılarak yeni bordüre geçilir. Turuncu renkle oluşturulan bu bordürde sıralı halde dikdörtgen şekiller gri zemin rengini yansıtır ve yine siyah kontürle sonlanır. Güney duvar alt pencereler ile üst pencereler arasında kalan bölüme vazolar içinde çiçek motifleri yerleştirilmiştir.

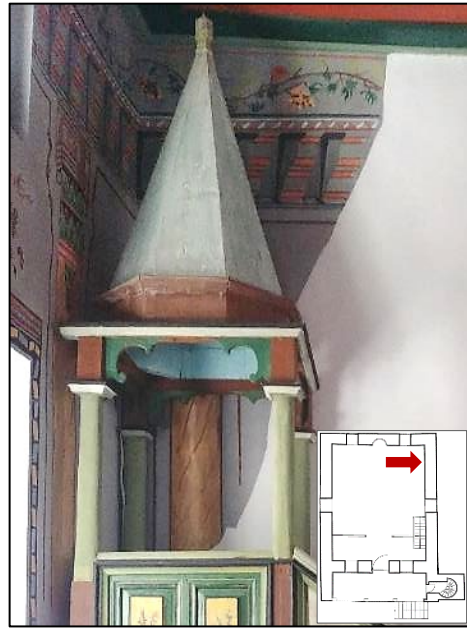
Bu desenler serbest fırça çizimleri olduğundan, ilk bakışta benzer gözükseler de dikkatlice bakıldığında farklılıklar göze çarpar. Doğudaki kompozisyonda yer alan vazolar daha yüksek işlenmişken, batı yönündeki vazolar daha geniş resmedilmiştir. Her iki motifte aynı renkler ve aynı tür çiçekler resmedilirken bunların konumlarında küçük farklar olduğu görülür. Kuzey duvarda beyaz zemin üzerine resmedilmiş olan vazolar çiçek motifi, güney cephede açık gri zemin üzerine resmedilmiştir.

Mihrap kemeri köşeliklerinde; çivit mavisi zemin üzerine beyaza yakın gri ile Arapça yazılmış, batıda “Allah (cc)”, doğuda ise “Muhammed (s.a.v)” yazısı bulunur. Dairesel biçimli zeminde bulunan yazılar, yeşil yapraklı turuncu güllerle çevrelenmiştir.

Batı duvardaki kalemişi bezemelerden, güney duvar köşesinin üst kısımlarında kalan kısmı günümüze ulaşmıştır (Fotoğraf 70,71).



Fotoğraf 70. Arapdede Cami, Güneybatı'ya Bakış, Süsleme, Ayrıntı, 2020 (Coşkun Özer).



Fotoğraf 71. Arapdede Cami Batı'ya Bakış, Süsleme, Ayrıntı, 2022 (Coşkun Özer).

Güney duvarda bulunan korint başlıklı sütun ve üzerindeki bezemenin, minberin konumundan dolayı bir kısmı gözükmemektedir. Batı duvara, güney duvardaki desen ve renkler değişiklik yapılmadan aktarılmıştır.

Mahfil katında da güney duvarda olduğu gibi, gri zemin üzerine süsleme yapılmıştır. Tavan ile pencere üst kotu arasında kalan bölümde sarmal şekilde devam eden bitkisel bezeme bulunur. Zeminden yaklaşık otuz santim yukarıda, pencere alt kotundan başlayıp pencere üst kotunda biten, gri zemin üzerine dikdörtgen biçimli çerçeveler arasında, gri-beyaz renklerle mermer taklidi desen meydana getirilmiştir (Fotoğraf 72,73).



Fotoğraf 72. Arapdede Cami, Mahfil Kat, Doğu'ya Bakış, 2022 (Coşkun Özer).



Fotoğraf 73. Arapdede Cami, Mahfil Kat, Batı'ya Bakış, 2022 (Coşkun Özer).

Batı ve doğu duvarda, üçlü kaset şeklinde düzenlenmiş, mermer taklidi desenlerin iki farklı ölçüde yapıldığı görülür. İki yanda ve ortadakine oranla daha geniş olan bölüm, en dıştaki çerçevelerden ölçüldüğünde 0,80x1,37 metre, ortadaki daha dar olan bölüm ise 0,50x1,37 metre ölçüsündedir.

Kuzey duvarda da batı ve doğuda olduğu gibi iki farklı ölçüde kaset şeklinde düzenleme yapılmıştır. Bunlardan; batı ve doğu duvar köşelerine dar bir kaset içinde mermer taklidi, aynı desenin daha geniş haliyle bitişiğine ve devamında pencereler arasında kalan yüzeye uygulandığı görülür. Pencere alt kotundan başlayan, yatay dikdörtgen süslemeler ise 0,15x0,83 metre ölçülerinde olup sadece pencere altlarında yapılmıştır. Bu desenlerde en dıştaki çerçeve beyaz renk kontürle yapılmış, devamında içe doğru beş santimlik bir boşluktan sonra yatayda siyah, düşeyde beyaz renkli ikinci çerçeve, yaklaşık iki santim boşluktan sonra yine içe doğru her yönden siyahla oluşturulmuş çerçeve ve bu çerçevenin iç kısmına bitişik beyaz çerçeve ile sonlanarak mermer taklidi desenin uygulandığı görülür.



Fotoğraf 74. Arapdede Cami, Mahfil Kat, Üst Seviye Bordürü, 1.Dönem Deseni, 2022 (Coşkun Özer).

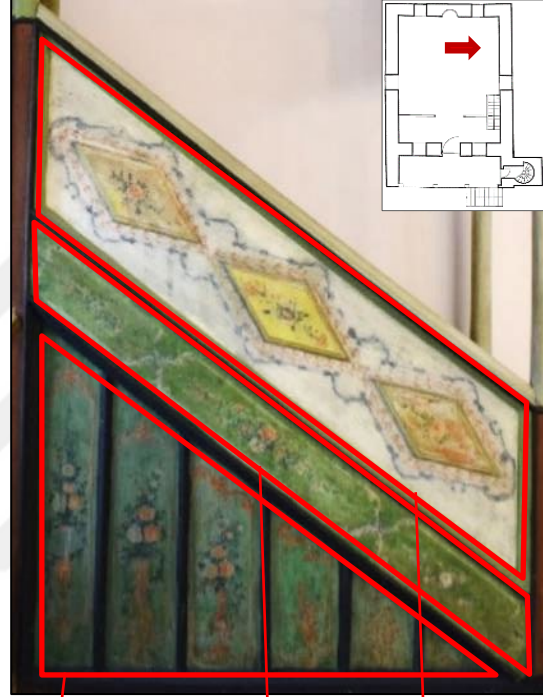


Fotoğraf 75. Arapdede Cami, Mahfil Kat, Üst Seviye Bordürü, 2. Dönem Deseni, 2022 (Coşkun Özer).

Pencere üst kotu ile tavan arasında kalan yaklaşık 0,15 metre ölçüsündeki bordürde, S kıvrımı şeklinde; soluk sarı, bej, beyaz, siyah, turuncu renkler ile meydana getirilmiş çiçek ve yaprak motiflerinden oluşan desen mahfil katını dolaşmaktadır (Fotoğraf 74). Bu bölümde iki farklı dönem bulunmaktadır. Birinci dönemde çiçek ve yaprak motifi devam ederken, sonradan yapılan ikinci dönemde ise yan yana dilmiş zincirleme devam eden baklava dilimleri siyah renkte işlenmiştir (Fotoğraf 75).

2.1.4.5.2. Ahşap Üstü Süslemeler

Yapıda bulunan kalemîşi süslemelerin ikinci bölümü ahşap üzerine yapılan kalemîşi bezemelerden oluşur. Bunlar; minber, mahfil kat alın tahtası ve tavan göbeği üzerinde süsleme bulunan bölümlerdir. Burada da tıpkı sıva üstü bezemelerde olduğu gibi doğal boyalarla, kalıptan desen aktarımı olmadan, serbest fırça ile süslemeler yapılmıştır.



1.Bölüm

2.Bölüm

3.Bölüm

Fotoğraf 76. Arapdede Cami, Minber Genel Görünüm, 2022 (Coşkun Özer).

Fotoğraf 77. Arapdede Cami, Minber Yan Yüz Bölümleri, 2022 (Coşkun Özer).

Nitelikli minber, barok karakterli bezemelerle döşenmiştir (Fotoğraf 76). Yan yüz, üç bölümden oluşur. Birinci bölüm; zeminden başlayıp, merdiven korkuluğu altındaki paralel konumda, 20cm yükseklikteki alana kadar devam eden, üçgen biçimli aynalığın ilk kısmıdır. İkinci bölüm; bu üçgen parça ile merdiven korkuluğu arasında paralel uzanan 20cm'lik aynalık bölümünün üst kısmıdır (Fotoğraf 77). Minber yan yüzünün üçüncü bölümünü de korkuluk oluşturmaktadır.

Birinci bölümü oluşturan üçgen alan siyah renk çıtalarla çevrelenmiş ve belli aralıklarla beş siyah çitanın dikey yerleştirilmesiyle altı kısma ayrılmıştır. Bu yüzeylerde, yanlardan kulplu vazo içerisinde gül motifleri, yaprak ve dallardan oluşan bitkisel desenler ile “S” / “C” kıvrımlı bezemelere yer verilmiştir.

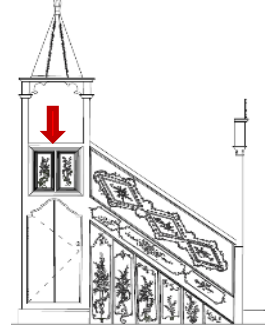
İkinci bölüm; yeşil zeminli, bej renk kısa kenarı kıvrımlı dikdörtgen biçimindeki üç pano içerisindeki çiçek süslemeleri ile bezelidir.

Üçüncü bölüm olan merdiven korkuluğunda; kemik rengi zemin üzerinde, üç baklava dilimi biçimli, ahşap aplikelerin olduğu görülür. Özgününde sarı zeminli olan bu alanda, farklı tonlar gözüktür. Bu ton farkları ahşabın özgün renginin kemik rengi astar ile boyandıktan sonra sarı boya yapılmasından kaynaklanmaktadır. Zamanla sarı boyanın ve astar renginin, yer yer dökülmesi sonucu farklılıklar ortaya çıkmıştır (Fotoğraf 78).



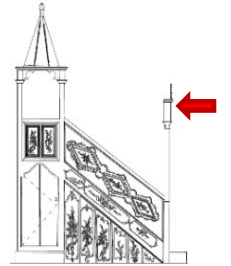
Fotoğraf 78. Arapdede Cami, Minber, Merdiven Korkuluğu, Ayrıntı, 2022 (Coşkun Özer).

Köşk korkuluk kısmı oyma ve çakma teknikleriyle inşa edilmiştir. Natüralist bezeme anlayışıyla yapılan iki çiçek buketi, barok dönemin sevilen motiflerinden olan vazolar içerisinde resmedilmiştir (Fotoğraf 79).



Fotoğraf 79. Arapdede Cami, Minber Köşk Korkuluğu, 2022 (Coşkun Özer).

Minber ön yüzünün üst kısmında bulunan taç, S ve C şeklinde kıvrımlar oyularak oluşturulmuştur. Tacın ön yüzeyinde, yoğun yapraklar arasına gül motifini anımsatan çiçekler yerleştirilmiştir. Bu çiçeklerin üzerinde yer yer bulunan turuncu renkli boya kalıntılarının özün çiçek renginin turuncu olduğunu ancak zamanla boya kayıpları olduğunu gösterir (Fotoğraf 80).



Fotoğraf 80. Arapdede Cami, Minber Giriş, Alınlık, Ayrıntı, 2022 (Coşkun Özer).

Mahfil kat korkuluğu ahşap alınlık kısmında, alın tahtası boyunca yatay olarak “S” kıvrımı şeklinde aralıksız devam eden süsleme görülür. Kemik rengi zemin üzerine işlenmiş üzüm dalında; üzümler siyah ve kahveye yakın tonlarda, yapraklar ise antrasit ve maviye dönük yeşil ile gölgelendirilerek uygulanmıştır (Fotoğraf 81).



Fotoğraf 81. Arapdede Cami, Mahfil Balkonu Alın Tahtası, Ayrıntı, 2022 (Coşkun Özer).

Turuncu zemin üzerine koyu yeşil, tek sıralı çıtalarla oluşturulmuş ahşap tavanın kare biçimindeki göbeğinde, minber süslemeleriyle benzer bezeme yer alır (Fotoğraf 82). Dıştan içe doğru beş çerçeve ile sınırlandırılan bordür çıtaları desensiz olarak düz renge boyanmıştır.



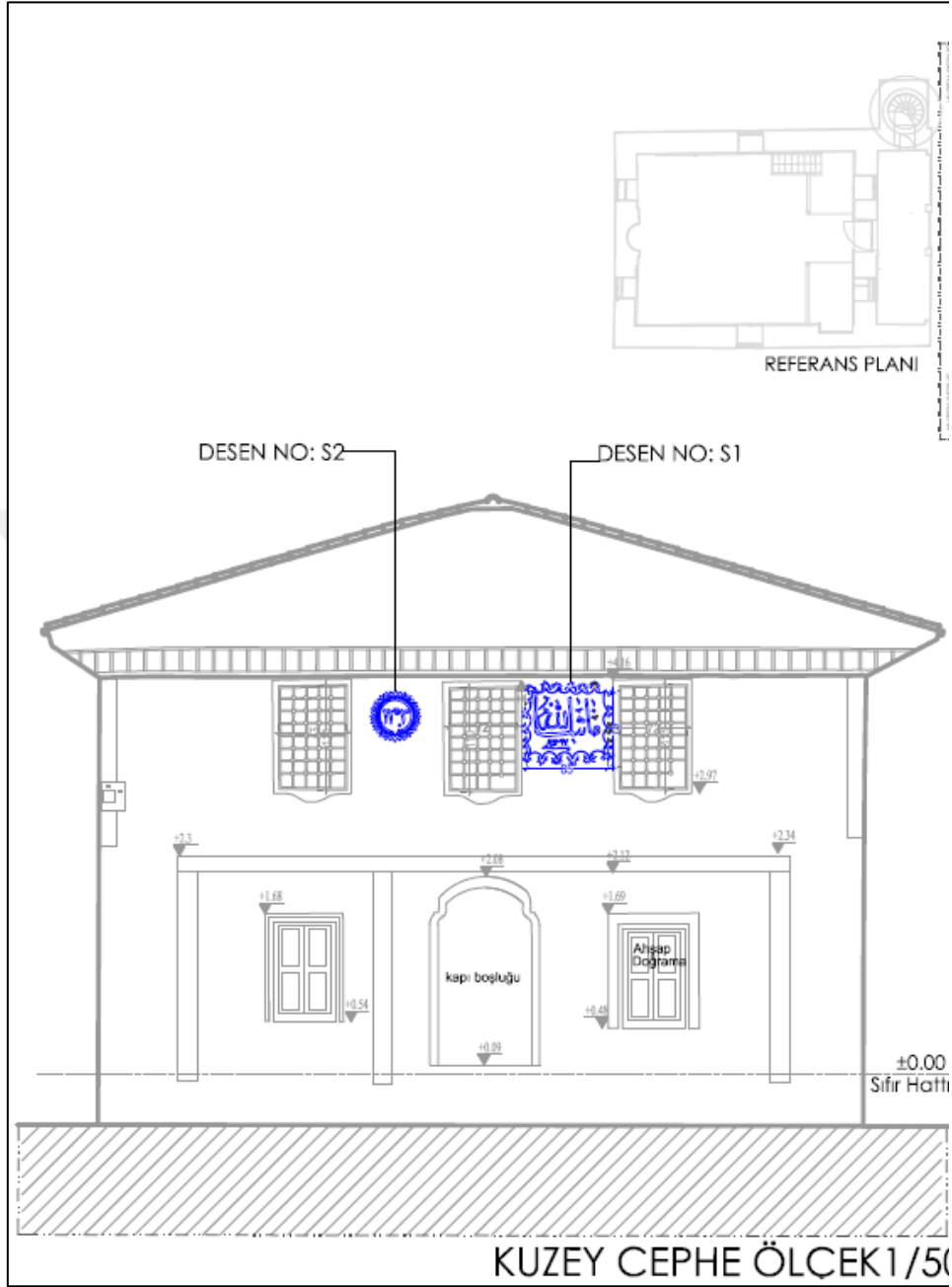
Fotoğraf 82. Arapdede Cami, Tavan Göbeği, 2020 (SVBMA).

Tavanın orta bölümünde içten dışa genişleyen beş çerçeve içerisindeki çerçevelerden oluşan göbekte; çiçek, dal/yaprak, karpuz (Fotoğraf 83) gibi natüralist desenler ile “S” / “C” kıvrımlı desenler kullanılmıştır.

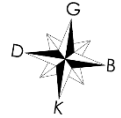


Fotoğraf 83. Arapdede Cami, Tavan Göbeği, Ayrıntı 2019 (SVBMA).

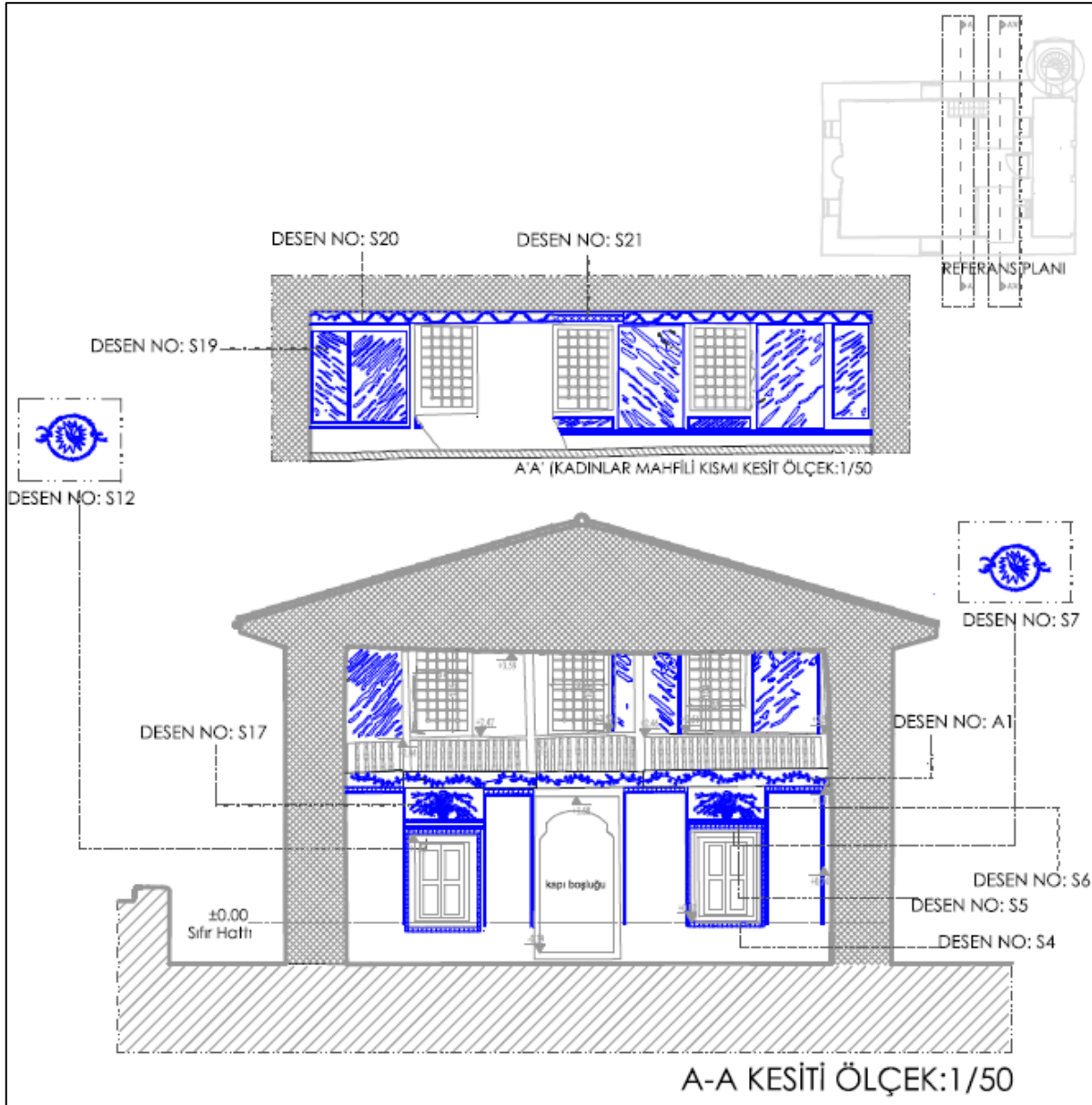
2.1.4.5.3. Katalog



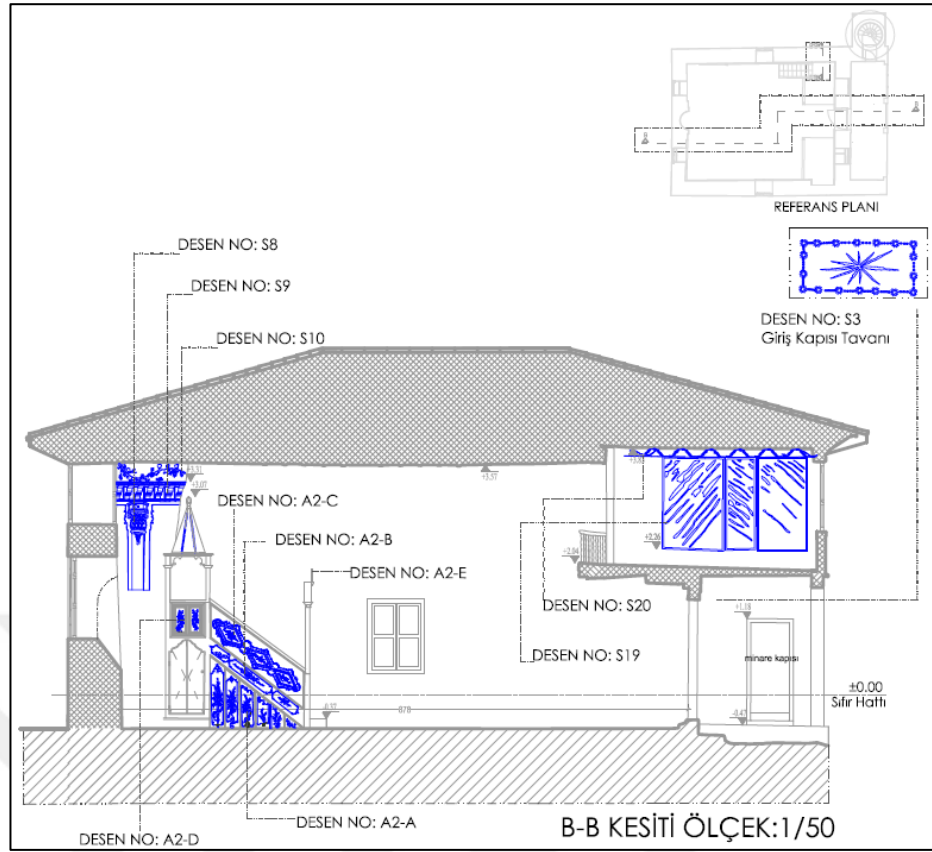
Çizim 10. Arapdede Cami, Kalemî Referans Çizimi, Kuzey Cephe
2019 (SVBMA)⁷³



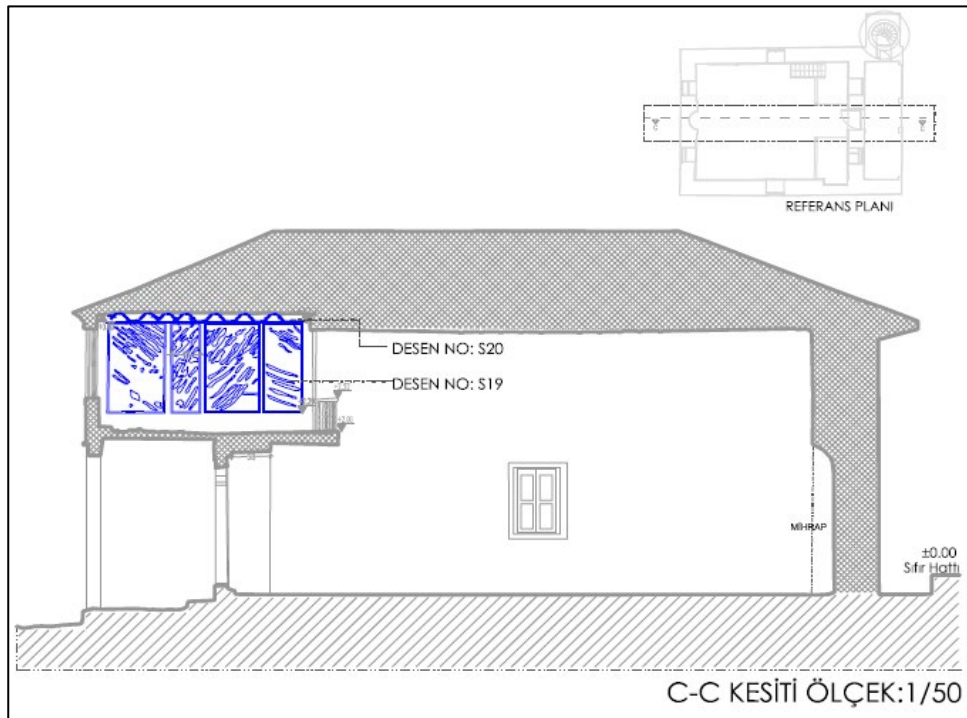
⁷³ Katalogda yer alan çizimler, Çağ Restorasyon tarafından Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü için yapılmış olup, bu çizimler üzerinde düzenleme ve eksik desen çizimleri tarafımızca yapılmıştır.



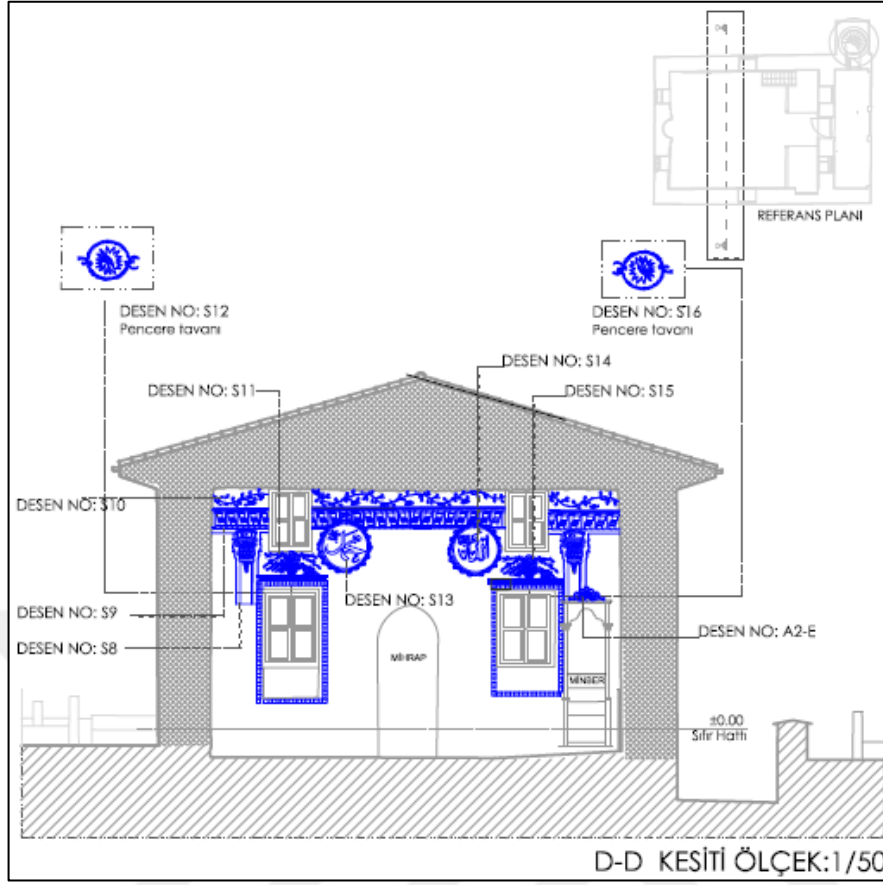
Çizim 11. Arapdede Cami, Kalemışi Referans Çizimi, A-A Kesiti 2019 (SVBMA)



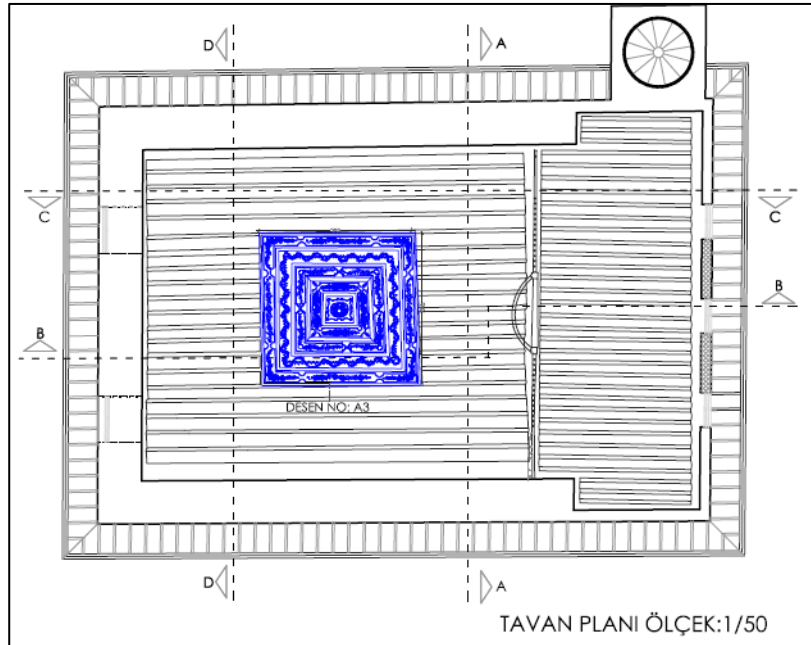
Çizim 12. Arapdede Cami, Kalemışi Referans Çizimi, B-B Kesiti 2019 (SVBMA)



Çizim 13. Arapdede Cami, Kalemışi Referans Çizimi, C-C Kesiti 2019 (SVBMA)



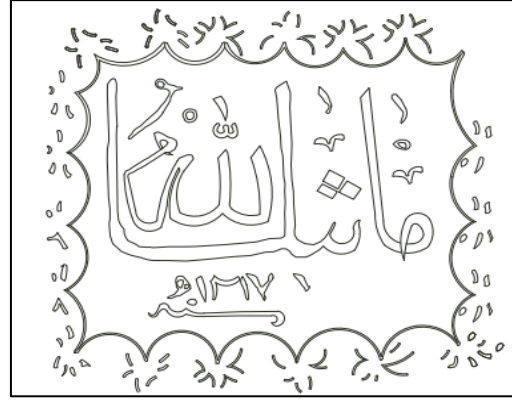
Çizim 14. Arapdede Cami, Kalemişi Referans Çizimi, D-D Kesiti 2019 (SVBMA)



Çizim 15. Arapdede Cami, Kalemişi Referans Çizimi, Tavan Planı 2019 (SVBMA)



Fotoğraf 84. Arapdede Cami S1 Nolu
Desen (SVBMA)

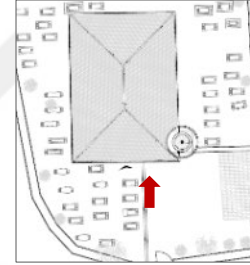


Çizim 16. Arapdede Cami S1 Nolu
Desen (SVBMA)

Katalog No: S1

Fotoğraf No: 84

Çizim No: 16



Camide Bulunduğu Yer: Dış cephe, kuzey duvar, orta ve batı yönündeki üst pencereler arasında kalan yüzeyde.

Yapım Tarihi: H.1317 / M.1899

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy :0,80x0,85m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah, mavi

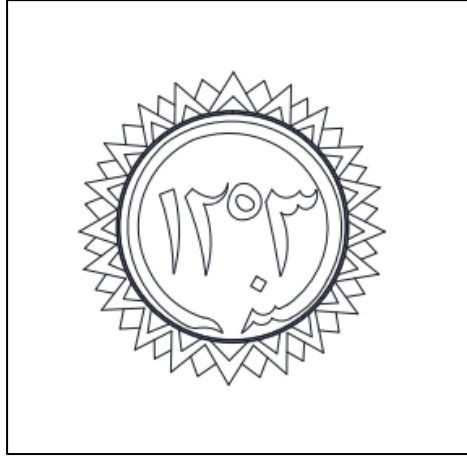
Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Bitkisel bezeme ve yazı

Kompozisyon: Geometrik motif kenarlarda dalga şeklinde dolanmış ve uç noktaları çizgilerle süslenmiştir. Ortada bulunan “Maşallah H.1317” yazısı, Arapça’dır.



Fotoğraf 85. Arapdede Cami S2 Nolu Desen (SVBMA)

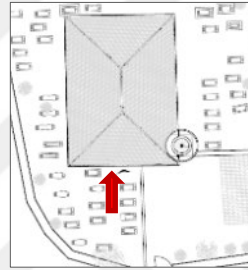


Çizim 17. Arapdede Cami S2 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: S2

Fotoğraf No: 85

Çizim No: 17



Camide Bulunduğu Yer: Dış cephe, kuzey duvar, orta ve doğu yönündeki üst pencereler arasında kalan yüzeyde.

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,53x0,54m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah, çivit mavi

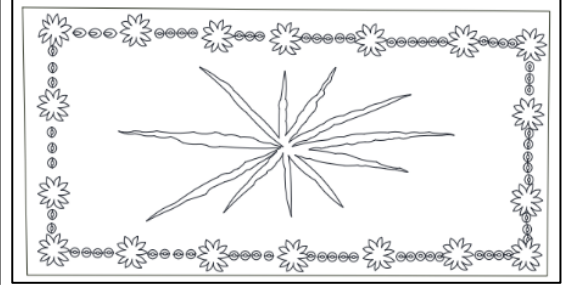
Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik bezeme ve yazı

Kompozisyon: Merkezde Arapça rakamlarla 1253 tarihi işlenmiş, onu siyah bir çember çevrelemiştir. Çemberi dışardan mavi ve siyah renklerle oluşturulmuş iç içe geçmiş haldeki üçgenler zikzak şeklinde dolaşır.



Fotoğraf 86. Arapdede Cami S3 Nolu
Desen (Fatma Kiraz)



Çizim18. Arapdede Cami S3 Nolu
Desen (SVBMA)

Katalog No: S3

Fotoğraf No: 86

Çizim No: 18

Camide Bulunduğu Yer: Harim giriş kapısı tavanı

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,37x0,78 m

Malzeme Fırça, boya

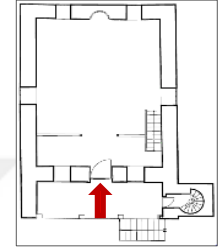
Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Turuncu, sarı

Zemin Rengi: Açık gri

Konusu: Geometrik ve bitkisel bezeme

Kompozisyon: Merkezde yer alan ışınsal doğrulardan oluşan yıldızı anımsatan motif, dikdörtgen bir çerçeve ile tamamlanır. Dikdörtgen çerçeve küçük yıldız /güneş benzeri motiflerin düzensiz bir şekilde devam eden noktalama zincir ile birbirine bağlanır. Bu çerçevenin dışa dönük olan kısımları sarı, iç kısma dönük olan kısımları ise turuncu boyalıdır.

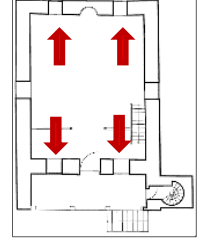




Fotoğraf 87. Arapdede Cami S4 Nolu Desen (Coşkun Özer)



Çizim 19. Arapdede Cami S4 Nolu Desen (SVBMA)



Katalog No: S4

Fotoğraf No: 87

Çizim No: 19

Camide Bulunduğu Yer: Kuzey ve güney alt pencereler çevresi, kuzey duvar mermer taklidi desenin üst seviyesi

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,04-0,06 x 1.00-1,20 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah, sarı, gri

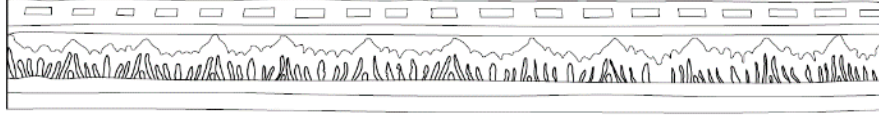
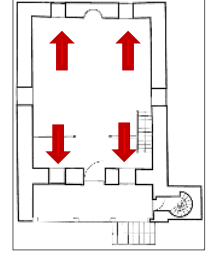
Zemin Rengi: Siyah

Konusu: Geometrik bezeme

Kompozisyon: Dikdörtgen biçimli, üç boyutlu sıralı devam eden, geometrik süslemeli bordür.



Fotoğraf 88. Arapdede Cami S5 Nolu Desen (Coşkun Özer)



Çizim20. Arapdede Cami S5 Nolu Desen (Özge Yüksel Ayvaz)

Katalog No: S5

Fotoğraf No: 88

Çizim No: 20

Camide Bulunduğu Yer: kuzey ve güney duvarda alt pencerelerin üstünde

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,09 x 1,04-1,18 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Turuncu, gri, siyah, beyaz

Zemin Rengi: Kuzey duvarda beyaz, güney duvarda gri

Konusu: Bitkisel bezeme

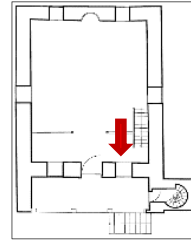
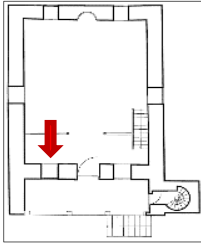
Kompozisyon: Kuzey duvarda, turuncu ve beyaz renklerin kullanımıyla oluşturulan bitkisel tarzda bezemenin üzerine gri bir kontür yapıldıktan sonra, dikdörtgen biçimli bezeme turuncu ve beyaz renklerle kullanılarak oluşturulmuştur. Güney duvarda beyaz yerine gri ve siyah renk kullanılmıştır. Beyaz renk ile sıralı halde dikdörtgen biçiminin uygulandığı görülür.



Fotoğraf 89-90. Arapdede Cami S6-S17 Nolu Desen (Coşkun Özer).



Çizim 21-22. Arapdede Cami S6-S17 Nolu Desen (Özge Yüksel Ayvaz)



Katalog No: S6, S17

Fotoğraf No: 89, 90

Çizim No: 21-22

Camide Bulunduğu Yer: Kuzey duvar, pencere açıklıkları üstü

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022.

Boyutlar En x Boy: 0,40x0,80 - 0,40x0,65 m

Malzeme: Fırça, boya

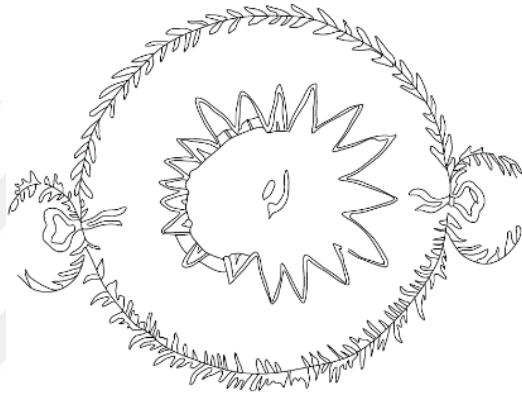
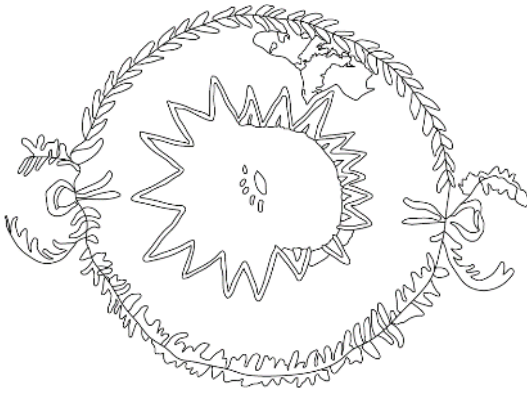
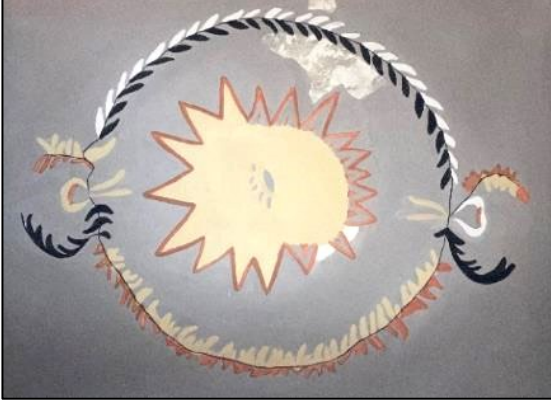
Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Sarı, açık sarı, kahverengi, yeşil, turuncu, mavi

Zemin Rengi: Beyaz

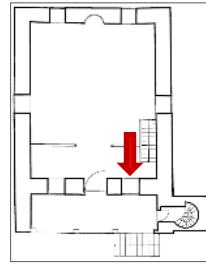
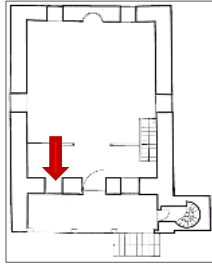
Konusu: Bitkisel bezeme

Kompozisyon: Hasırdan örme sepeti andıran vazo içerisinde taşan çiçek buketi resmedilmiştir. Sepet açık sarı renkli zeminli ve kahve rengi çizgi ile hatları belirginleştirilmiş olarak işlenmiştir. Yapraklar yeşil, çiçekler ise sarı, turuncu ve mavi renklerle boyanmış yer yer kahverengi ile hatları belirginleştirilmiştir.



Fotoğraf 91-92. Arapdede Cami S7-S12 Nolu Desen (Fatma Kiraz)

Çizim 23-24. Arapdede Cami S7-S12 Nolu Desen (Özge Yüksel Ayvaz)



Katalog No: S7, S12

Fotoğraf No: 91, 92

Çizim No: 23-24

Camide Bulunduğu Yer: Kuzey duvar , alt seviye pencere tavanlarında

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,52x0,68 – 0,52x0,68 m

Malzeme: Fırça, boya

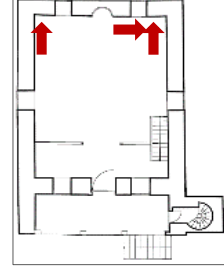
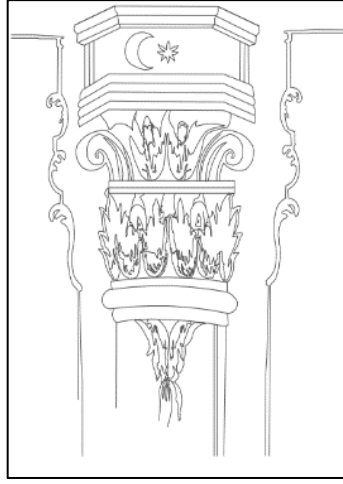
Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah, beyaz, turuncu, sarı, gri

Zemin Rengi: Gri

Konusu: Bitkisel bezeme

Kompozisyon: Dairesel biçimli süslemeyi kuzey yönünde soluk sarı ve turuncu yapraklar, güney yönünde ise siyah-beyaz renkli yapraklar çevreleyerek, doğu-batı yönlerinde kurdele şeklinde fiyonk halini alarak sonlanır. Orta alanda ise kısmen boyaları dökülmüş olan soluk sarı zeminli, güneş çizimi denemesine benzeyen, uç kısımları on sekiz dilimle sonlanan motif bulunur. Motifin orta kısmında gri boyalı göz ve kirpiği anımsatan bir işleme söz konusudur.



Fotoğraf 93. Arapdede Cami S8 Nolu
Desen (Coşkun Özer)

Çizim 25. Arapdede Cami S8 Nolu
Desen (SVBMA)

Katalog No: S8

Fotoğraf No: 93

Çizim No: 25

Camide Bulunduğu Yer: Güney duvarın doğu ve batı köşeleri, batı duvarın güney köşesi

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,45 x 1,15 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Sarı, turuncu, kahverengi, yeşil, gri, siyah

Zemin Rengi: Gri

Konusu: Mimari öge

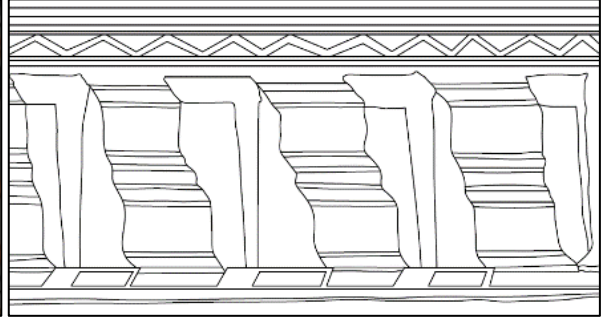
Kompozisyon: Korint başlıklı sütunu, kahverengi ince bordür dışardan çevreler. Sütun gövdesinde, koyu sarı zemin üzerine kahverengi ile gölgelendirme yapılmış ve aynı renk kontürle sınırlandırılmıştır. Sütun gövdesinin üst bölümünde, ucu ters laleyi anımsatan bitkisel bezeme üzerinde turuncu zemin üzerine sütun başı bitkisel bezemeli olarak resmedilir. Burada siyah, yeşil, gri, turuncu ve kahverengi

kullanılmıştır. Sütun başlığının en üst kısmında ay-yıldız motifinin bulunması dikkat çekicidir. Bu motif turuncu renk ile yapılmış ve kahverengi kontür ile belirginleştirilmiştir.





Fotoğraf 94. Arapdede Cami S9 Nolu Desen (Coşkun Özer)



Çizim 26. Arapdede Cami S9 Nolu Desen (Özge Yüksel Ayvaz)

Katalog No: S9

Fotoğraf No: 94

Çizim No: 26

Camide Bulunduğu Yer: Güney duvar üst seviyede, batı duvarın güney köşesinde

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,32 x 6,05 m

Malzeme: Fırça, boya

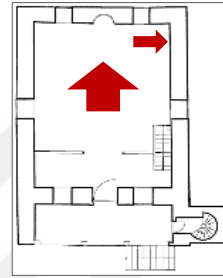
Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Turuncu, gri, siyah, beyaz, kahverengi

Zemin Rengi: Gri

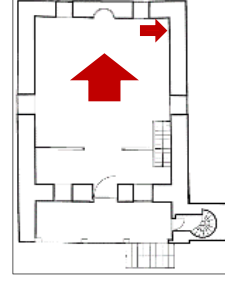
Konusu: Geometrik desenli mimari öge

Kompozisyon: Arşitrav deseninde bulunan dört sıra yatay bordürden, ortadakiler kenardakilere oranla birbirlerine daha yakın mesafededir. Bordürler, turuncu boyalı yatay düz çizgi ve çevresindeki kahverengi kontürden oluşur. Bu dört bordür arasına, dikey halde, siyah renk ile ters L



biçimindeki şekiller yapılmıştır. Ters L biçimindeki desenin iki yanına, gri renk ile dikdörtgen biçim eğrisel olarak resmedilmiştir. Arşitrav görünümlü bu bezemenin üstü, kıvrımlarından doğu yöndeki beyaz, batı yöndeki turuncu boyalı zikzak şerit sırasıyla siyah, beyaz, gri ve siyah kontür ile sonlanır.





Fotoğraf 95. Arapdede Cami S10 Nolu
Desen (Coşkun Özer)

Çizim 27. Arapdede Cami S10 Nolu
Desen (Özge Yüksel Ayvaz)

Katalog No: S10

Fotoğraf No: 95

Çizim No: 27

Camide Bulunduğu Yer: Güney duvar üst seviyede, batı duvarın güney köşesinde

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,27 x 6,05 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Turuncu, kahverengi, siyah, fıstık yeşili, koyu yeşil

Zemin Rengi: Gri

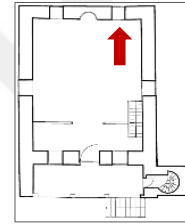
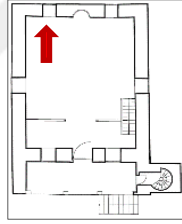
Konusu: Bitkisel bezeme

Kompozisyon: Frizi anımsatan desen, bir dal üzerinde uzanan asma yaprakları ve arada üzüm salkımları ile devam eder. Dal kahverengi ile meydana getirilmişken yaprakların fıstık yeşili ve koyu yeşil, üzümlerin ise olgunluk durumuna göre turuncu, kahve ve siyahla boyandığı görülür.



Fotoğraf 96-97. Arapdede Cami S11-S15 Nolu Desen (Coşkun Özer)

Çizim 28-29 Arapdede Cami S11-S15 Nolu Desen (Özge Yüksel Ayvaz)



Katalog No: S11, S15

Fotoğraf No: 96, 97

Çizim No: 28-29

Camide Bulunduğu Yer: Güney duvar, alt ve üst pencereler arasında kalan boşluk

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,35 x 0,70 – 0,40 x 0,70 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü

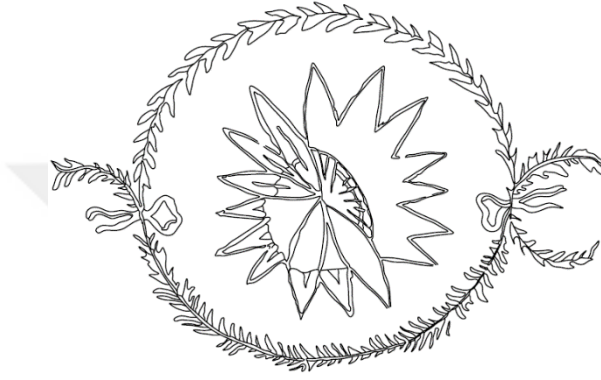
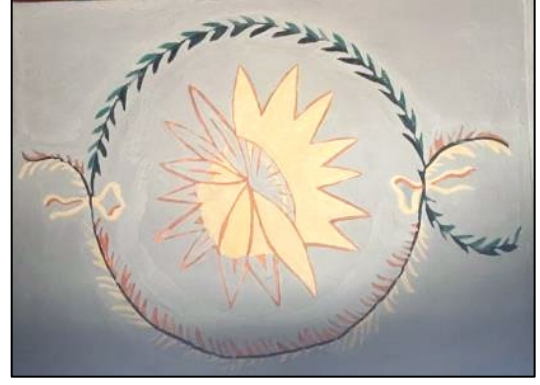
Kullanılan Renkler: Açık sarı, kahverengi, açık pembe, mavi

Zemin Rengi: Açık gri

Konusu: Bitkisel bezeme

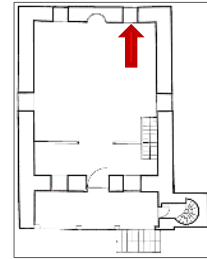
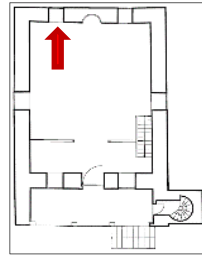
Kompozisyon: Hasırdan örme sepete benzeyen kulplu vazo içerisinde taşan çiçek buketi resmedilmiştir. Sepet açık sarı renkli zeminli ve kahve rengi çizgi ile hatları belirginleştirilmiş olarak işlenmiştir. Yaprak ve dallar kahverengi, çiçekler ise kahverengi, sarı, açık pembe ve mavi renklerle boyanmıştır.





Fotoğraf 98-99. Arapdede Cami S12-S16 Nolu Desen (Fatma Kiraz)

Çizim 30-31. Arapdede Cami S12-S16 Nolu Desen (Özge Yüksel Ayvaz)



Katalog No: S12, S16

Fotoğraf No: 98, 99

Çizim No: 30-31

Camide Bulunduğu Yer: Güney duvar, alt seviye pencere tavanları

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,58x 0,86 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Sarı, turuncu, siyah, yeşil

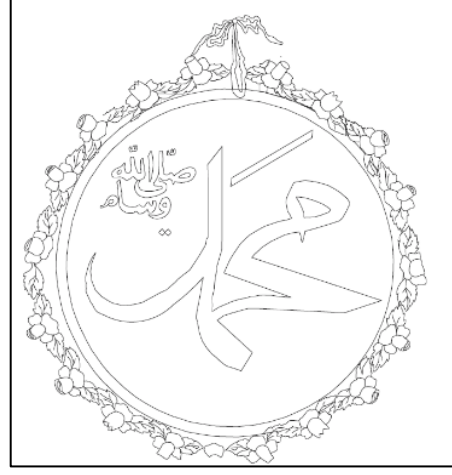
Zemin Rengi: Gri

Konusu: Bitkisel bezeme

Kompozisyon: İlk bakışta benzer görülmelerine rağmen, aynı renkler kullanılarak oluşturulmuş ufak farklılıkların olduğu desenlerdir. Bunlar boya kaybı nedeniyle değil, serbest çizimden kaynaklı farklar olmalıdır. Pencere tavan motifleri siyah çember üzerine güney yönde turuncu-soluk sarı, güney yönde yeşil-siyah renklerle dolanan yapraklarla oluşturulmuş, doğu-batı yönünden simetrik olarak yerleştirilen kurdele tarzı fiyonk ile sonlanan madalyon içerisinde güneşi anımsatan desen ile tamamlanır. Güneşi anımsatan on altı ışınsal dilimden oluşan desenin hatları turuncu renk kontür ile belirlenmişken, iç kısmı soluk sarı ile boyanmıştır. Ancak zamanla boyanın dökülmesi sonucu, her iki tavanda farklı yüzeylerde soluk sarılı zemin görülür.



Fotoğraf 100. Arapdede Cami S13 Nolu Desen (Coşkun Özer)



Çizim 32. Arapdede Cami S13 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: S13

Fotoğraf No: 100

Çizim No: 32

Camide Bulunduğu Yer: Güney duvar, mihrap üstü, doğu yön

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,84 x 0,94 m

Malzeme: Fırça, boya

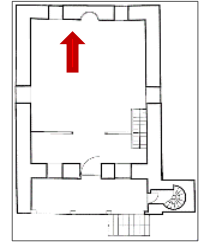
Teknik: Sıva üstü kalem işi

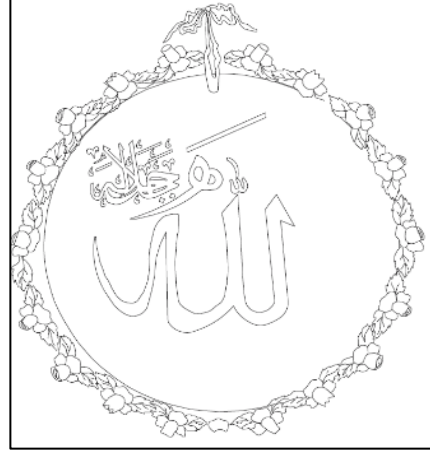
Kullanılan Renkler: Çivit mavi, yeşil, turuncu, siyah, gri

Zemin Rengi: Gri

Konusu: Bitkisel bezeme ve hat yazı

Kompozisyon: Dairesel rozet içerisinde hat ile “Muhammed (s.a.v.)” gri ile çivit mavisi zemine yazılmıştır. Çivit mavisi daireSEL zemini güllerden oluşan bir çerçeve dolandır. Turuncu güller siyah hatlarla belirginleştirilmiş ve arada yeşil renk yapraklarla birbirlerine bağlanmışlardır.





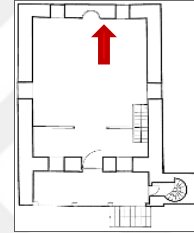
Fotoğraf 101 Arapdede Cami S14 Nolu
Desen (Coşkun Özer)

Çizim 33 Arapdede Cami S14 Nolu
Desen (SVBMA)

Katalog No: S14

Fotoğraf No: 101

Çizim No: 33



Camide Bulunduğu Yer: Güney duvar, mihrap üstü, batı yön

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,84 x 0,94 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Çivit mavi, yeşil, turuncu, siyah, gri

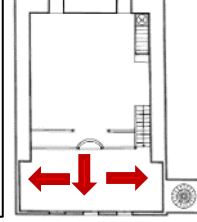
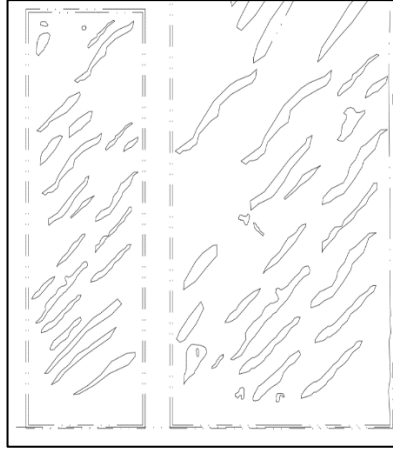
Zemin Rengi: Gri

Konusu: Bitkisel bezeme ve hat yazı

Kompozisyon: Dairesel rozet içerisinde hat ile “Allah (CC)” gri ile çivit mavisi zemine yazılmıştır. Çivit mavisi dairesel zemini güllerden oluşan bir çerçeve dolandır.

Turuncu g ller siyah hatlarla belirginleştirilmiş ve arada yeşil renk yapraklarla birbirlerine bağlanmışlardır.





Fotoğraf 102. Arapdede Cami S19
Nolu Desen (Coşkun Özer)

Çizim 34. Arapdede Cami S19 Nolu
Desen (SVBMA)

Katalog No: S19

Fotoğraf No: 102

Çizim No: 34

Camide Bulunduğu Yer: Mahfil kat kuzey, doğu ve batı duvarlarda

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,47-0,78 x 1,45 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Gri, siyah, beyaz

Zemin Rengi: Gri

Konusu: Mermer deseni

Kompozisyon: Dikdörtgen biçimde sınırlanan alan içine mermer taklidi desen uygulanmıştır.



Fotoğraf 103. Arapdede Cami S20 Nolu Desen (SVBMA)



Çizim 35 Arapdede Cami S20 Nolu Desen (Özge Yüksel Ayvaz)

Katalog No: S20

Fotoğraf No: 103

Çizim No: 35

Camide Bulunduğu Yer: Mahfil kat kuzey, doğu ve batı duvarlar

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,14 x 12,52 m

Malzeme: Fırça, boya

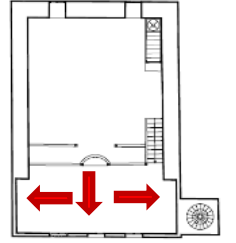
Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Turuncu, beyaz, siyah, sarı

Zemin Rengi: Gri

Konusu: Bitkisel bezeme

Kompozisyon: Sarmal şekilde devam eden yapraklar arasında yer yer papatyaya benzer çiçek yerleştirilmiştir. Bezeme mahfil katın üç duvarını dolaşır.





Fotoğraf 104 Arapdede Cami S21 Nolu Desen (Coşkun Özer)



Çizim 36. Arapdede Cami S21 Nolu Desen (Özge Yüksel Ayvaz)

Katalog No: S21

Fotoğraf No: 104

Çizim No: 36

Camide Bulunduğu Yer: Mahfil kat, kuzey duvar, üst seviye

Yapım Tarihi: H.1317 / M.1899

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,10 x 0,50 m

Malzeme: Fırça, boya

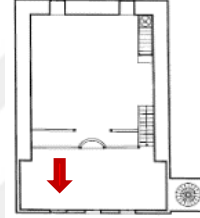
Teknik: Sıva üstü kalem işi

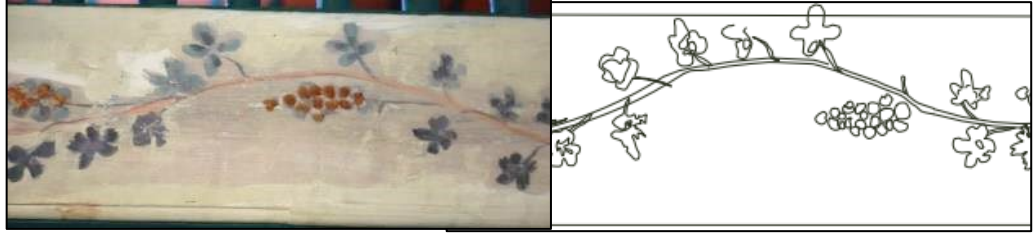
Kullanılan Renkler: Siyah

Zemin Rengi: Gri

Konusu: Geometrik bezeme

Kompozisyon: Dizi halde zincir görüntüsü oluşturan baklava dilimi motiflerinden oluşur. Bu baklava dilimli zincir desenin üzerine sonradan sarmal yapraklarla devam eden ikinci bir desen işlenmiştir. Camide mahfil kat kuzey duvar doğu yönündeki pencere üst kısmında dönem örneği olarak sadece fotoğrafta görülebilen kısım bulunur.





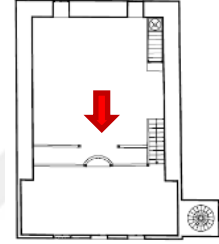
Fotoğraf 105. Arapdede Cami A1 Nolu
Desen (Coşkun Özer)

Çizim 37. Arapdede Cami A1 Nolu
Desen (SVBMA)

Katalog No: A1

Fotoğraf No: 105

Çizim No: 37



Camide Bulunduğu Yer: Mahfil kat korkulukları alın tahtası

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,20 x 7,10 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Ahşap üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Kahverengi, antrasit, siyah, turkuaz yeşili, turuncu

Zemin Rengi: Kemik rengi

Konusu: Bitkisel bezeme

Kompozisyon: Alın tahtası boyunca yatay olarak (S) kıvrımı şeklinde aralıksız devam eder. Kemik rengi zemin üzerine işlenmiş üzüm dalında; üzümler siyah ve kahveye yakın tonlarda, yapraklar ise antrasit ve maviye dönük yeşil ile gölgelendirilerek uygulanmıştır. Güney duvarda arşitrav deseni üzerinde, sarmal devam eden üzüm salkımı deseni ile benzerlik gösterir.



Fotoğraf 106. Arapdede Cami A2-A Nolu Desen (Coşkun Özer)



Çizim 38. Arapdede Cami A2-A Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: A2-A

Fotoğraf No: 106

Çizim No: 38

Camide Bulunduğu Yer: Minber aynalık

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 1,02 x 1,36 m

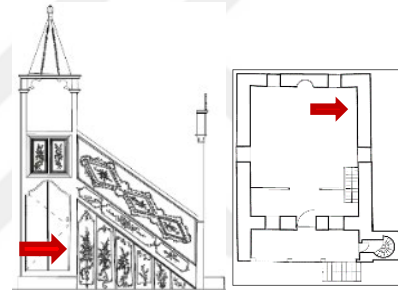
Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Ahşap üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Turuncu, bej, kahverengi, antrasit

Zemin Rengi: Yeşil

Konusu: Bitkisel bezeme

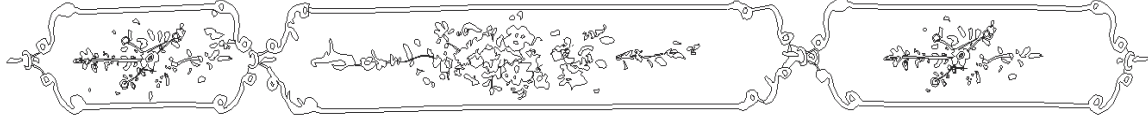


Kompozisyon: Üçgen alan siyah renk çitalarla çevrelenmiş ve belli aralıklarla beş siyah çitanın dikey yerleştirilmesiyle altı bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerin soldan ilk üçünde yanlardan kulplu vazo içerisinde gülü anımsatan çiçek motifi yer alır. Vazolarda turuncu ve kısmen bej renkler, gülü anımsatan çiçek motiflerinde ise ağırlıklı olarak turuncu olmak üzere bej renginde kullanıldığı görülür. Yaprak ve dallarda antrasit renk kullanılmıştır. Vazolu çiçek motifleri turuncu renk, yatayda bitkisel tarzda S ve C kıvrımlardan oluşan dikdörtgen biçimli çerçeve ile, düşeyde ise düz çizgiyle sonlanır. İlk üç bölmeye oranla daha küçük olan son üç bölmede, turuncu renk bitki deseni yer alır. Bunlardan son ikisi çerçevesiz olarak işlenmiştir.





Fotoğraf 107. Arapdede Cami A2-B Nolu Desen (Coşkun Özer)



Çizim 39. Arapdede Cami A2-B Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: A2-B

Fotoğraf No: 107

Çizim No: 39

Camide Bulunduğu Yer: Minber aynalık üst kısım

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,17 x 1,75 m

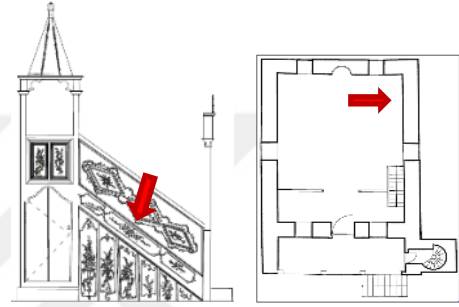
Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Ahşap üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Antrasit, turuncu, bej, koyu yeşil

Zemin Rengi: Yeşil

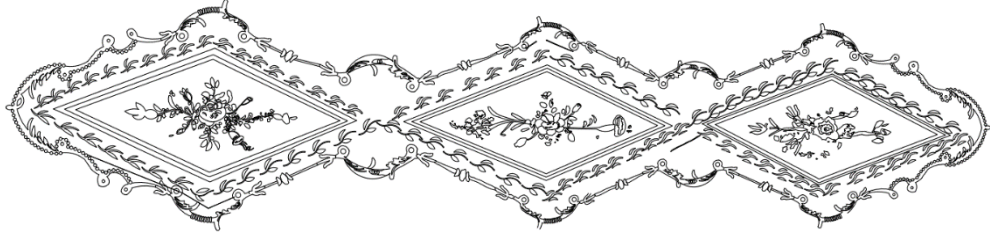
Konusu: Bitkisel bezeme



Kompozisyon: Yeşil zemin, bej renk kısa kenarı kıvrımlı dikdörtgen biçimindeki üç pano içerisindeki çiçek süslemeleri ile bezelidir. Kenarlardaki panolar ortadaki panoya oranla daha küçüktür, pano içinde antrasit/koyu yeşil dal ve yapraklar arasında turuncu ve bej renkli gülü anımsatan çiçekler yer alır. Orta panoda yanlarda olduğu gibi antrasit/koyu yeşil dal ve yapraklar arasında turuncu ve bej renkli güle benzeyen çiçekler daha büyük boyutlarda işlenmiştir.



Fotoğraf 108. Arapdede Cami A2-C Nolu Desen (Coşkun Özer)



Çizim 40. Arapdede Cami A2-C Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: A2-C

Fotoğraf No: 108

Çizim No: 40

Camide Bulunduğu Yer: Minber korkuluğu

Yapım Tarihi:

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,40 x 1,73 m

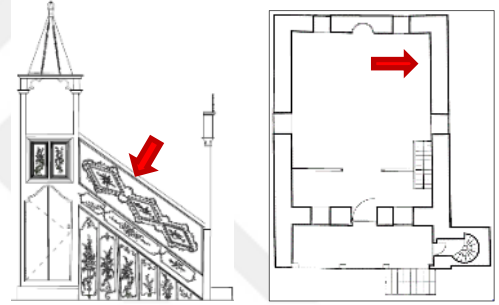
Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Ahşap üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Sarı, turuncu, yeşil, lacivert, antrasit, bej

Zemin Rengi: Kemik rengi

Konusu: Bitkisel bezeme



Kompozisyon: Baklava dilimi biçimli, üç aplike dikkat çeker. Çevresi turuncu ve lacivert bitkisel motiflerle bezeli aplikelerin üzerinde bej, sarı ve turuncu zeminler üzerine çiçek motifleri işlenmiştir. Yanlardaki dilimlerde; ortada büyük bir turuncu çiçek çevresinde antrasit yapraklardan oluşan farklı boylardaki dallar bulunurken,

orta dilimde ise; merkezde göbeği turuncu siyah çiçek, çevresinde antrasit yapraklı kısa dallar ve iki zıt yöne uzanan uzun dal bitiminde turuncu renkli faklı bir çiçek bulunur. Özgününde sarı zeminli olan bu alanda, boya dökülmeleri sonucu bazı alanlarda özellikle yan dilimlerde farklı tonlar gözükür.





Fotoğraf 109. Arapdede Cami A2-D Nolu Desen (Coşkun Özer)

Çizim 41. Arapdede Cami A2-D Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: A2-D

Fotoğraf No: 109

Çizim No: 41

Camide Bulunduğu Yer: Minber, köşk yan yüz

Yapım Tarihi: Ekim 2022

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,55 x 0,55 m

Malzeme: Fırça, boya

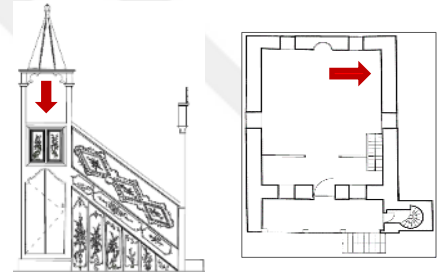
Teknik: Ahşap üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Turuncu, beş, antrasit, yeşil, kahverengi

Zemin Rengi: Sarı

Konusu: Bitkisel bezeme

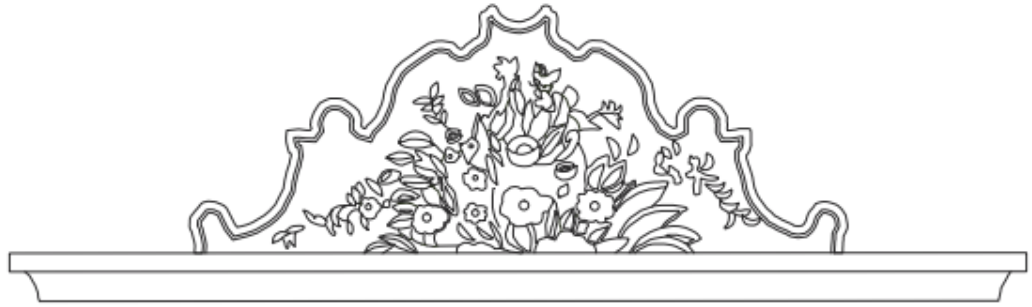
Kompozisyon: Natüralist bezeme anlayışıyla yapılan iki çiçek buketi, barok dönemin sevilen motiflerinden olan vazolar içerisinde resmedilmiştir. Bu desenlerden, birinci



çerçeve içinde olan süslemede; yuvarlak kaide üzerinde dar silindirik biçimde yükselen, yanlardan kulplu, oval gövde ve devamında yine dar silindirik biçimde yükselip, açmış çiçek yaprakları biçimde sonlanan, bej renk vazo bulunur. Vazo içerisinde, gölgeli biçimde, açıktan koyuya, siyah ve yeşil ile yapılmış yapraklar arasında turuncu ve bej renkli çiçekler olduğu görülür. Çiçeklerde de yapraklarda olduğu gibi açık ve koyulu tonlarla gölgelendirme yapılmıştır. İkinci çerçeve içindeki süsleme ise; yuvarlak yassı kaide üzerinde dar silindirik biçimde yükselip, yuvarlak kulpsuz gövde ve devamında yine dar silindirik biçimde yükselip açmış çiçek yaprakları biçiminde sonlanan siyah ve antrasit tonlarında gölgeli olarak işlenmiş vazo bulunur. Vazo içerisinde eksende büyük turuncu, diğer dallarda ise buna oranla daha küçük olan turuncu ve bej tonlarında çiçekler, açıktan koyuya siyah ve yeşil ile yapılmış yapraklar arasında resmedilmiştir



Fotoğraf 110. Arapdede Cami A2-E Nolu Desen (Coşkun Özer)



Çizim 42. Arapdede Cami A2-E Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: A2-E

Fotoğraf No: 110

Çizim No: 42

Camide Bulunduğu Yer: Minber giriş, alınlık

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 0,21 x 0,55m

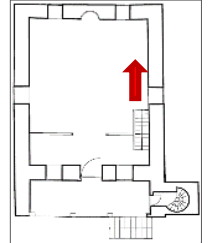
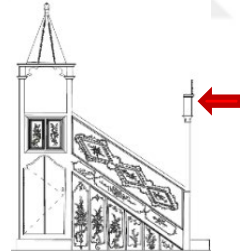
Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Ahşap üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Antrasit, lacivert, turuncu, kahverengi

Zemin Rengi: Su yeşili/açık mavi

Konusu: Bitkisel bezeme



Kompozisyon: S ve C kıvrımlı oyma ta kısmının n yüzeyinde, oyma kısımlar kahverengi kontür ile sınırlandırılmış, ortada yoğun şekilde bulunan antrasit/lacivert renk yapraklar arasına gl motifini anımsatan ekler yerleştirilmiştir. Bu eklerin üzerinde yer yer bulunan turuncu renk boya kalıntılarının özgün ek renginin turuncu olduğunu ancak zamanla boya kayıpları olduğunu gösterir.





Fotoğraf 111. Arapdede Cami A3 Nolu Desen (SVBMA)



Çizim 43. Arapdede Cami A3 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: A3

Fotoğraf No: 111

Çizim No: 43

Camide Bulunduğu Yer: Harim, tavan göbeği

Yapım Tarihi: H.1253 / M.1837

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy: 2,94 x 3,04 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Ahşap üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Turuncu, yeşil, bej, lacivert, açık pembe, mavi, kahverengi, vizon

Zemin Rengi: Yeşil, kırmızı kahve, turuncu, mavi

Konusu: Bitkisel bezeme

Kompozisyon: Dıştan koyu yeşil çıta ile çevrelenmiş ilk bordürün, açık yeşil zemin üzerindeki çiçek motifleri lacivert kontür ile sınırlandırılmıştır. Lacivert kontür bordürün her iki yanında devam ederken belirli aralıklarla C kıvrımları ile girinti oluşturarak motifi sonlandırır. Buradaki çiçek deseni minberde olduğu gibi gülü anımsatır ve turuncu-bej tonlarında boyalıdır. Dal ve yapraklarda siyah-lacivert tonları kullanılmıştır. Turuncu renkteki ikinci çerçeveye müteakip kırmızı kahve zemini tam ortadan geçen koyu kahve çizgiye sarmal şekilde dolanmış bitkisel bezemde lacivert, turuncu ve bej tonları kullanıldığı görülür. İçeride doğru devamında, açık yeşil çerçeveden sonra parlak turuncu renk zeminde çiçek buketlerini lacivert kontür sınırlandırır. Burada da kontür bordürün her iki yanında devam ederken belirli aralıklarla C kıvrımları ile girinti oluşturarak motifi sınırlarken, çiçeklerde mavi, turuncu, bej tonları, yaprak ve dallarda ise kahve ve lacivert tonlarının kullanıldığı görülür. Devam eden bu dallar arasına köşelerde karpuz motifi yerleştirilmiştir. Sonraki bordüre yine açık yeşil çerçeve ile geçilmiştir. Mavi zeminli bordürdeki çiçek buketleri bu kez turuncu çizgi ile sınırlandırılır. Yaprak ve dallara oranla çiçek bezemesi çok daha yoğun olarak kullanılmış

ve renk olarak çiçeklerde mavi, açık pembe, vizon, yapraklarda ise lacivert tercih edilmiştir. Son bölüm turuncu çerçeve ile sınırlanmış kare biçimindeki orta alandır. Açık yeşil zeminli bu bölümde lacivert bir bordürle oluşturulmuş yuvarlak biçimde çevreleyen çiçek buketleri ışınsal doğrular biçimde yerleştirilmiştir.



2.2. Nakipzade (Hoşyar Kadın) Cami

2.2.1. Caminin Yeri ve Künyesi

Nakipzade (Hoşyar Kadın) Cami Yozgat İl merkezinde, Tekke Mahallesi sınıırı olan Köseoğlu Mahallesi'nde, Nakipzade Caddesi'nde yer alır (Harita 1). Arapdede (Tekke) Cami'nin kuzeydoğusunda konumlanmıştır. Yapının bahçesi dahil toplam alanı 505 metrekaredir.⁷⁴



Harita 2. Nakipzade (Hoşyar Kadın) Cami Konumu (www.google.com/maps)

⁷⁴ Vakıflar Genel Müdürlüğü Evos (Taşınmaz Kültür Varlığı Envanter Sistemi) sisteminden alınan bilgidir.

Tablo 2. Nakipzade (Hoşyar Kadın) Cami Künyesi

NAKİPZADE (HOŞYAR KADIN) CAMİ	
Yapının Yeri	Yozgat İli, Merkez İlçe
Banisi	II. Mahmud'un İkinci Kadını Hoşyar Kadın
Ustası	Bilinmiyor
İnşa Tarihi	H.1264?/M.1848?
Kitabe	Yok
Mülkiyeti	Vakıflar Genel Müdürlüğü (Sultan Mahmudu Saninin İkinci Kadını Hüşyar Kadının Manevi Şahsiyeti Vakfı)
Ada-Parsel	547/7
Tescil Karar Tarih ve No	22.09.1979 – 1835

Cami Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığınca 21/9/1979 tarih ve 1835 sayılı karar ile korunması gereken tarihi eser olarak tescillenmiştir. Caminin ismi arşiv belgelerinde “Nahipzade”, “Natiroğlu” ve “Hüşyar Kadın” olarak da geçmektedir. Yazılı kaynaklardan medrese ve camiden oluşan bir yapı topluluğunun bulunduğu anlaşılan bu yerde, günümüzde sadece cami bulunmaktadır.

2.2.2. Caminin Kitabe ve Vakfiyesi

Caminin giriş kapısı üzerindeki H.1260/M.1844 tarihli mermer kitabe, medrese kitabesi olup buraya sonradan monte edilmiştir (Fotoğraf 112).



Fotoğraf 112. Nakipzade Cami, Medrese Kitabesi, 2022 (SVBMA).

Kitabenin okunuşu:

Mihr-i burç-ı saltanat Beyhan Sultan kim anın

Manevi duhterleri Hoşyar Kadın ol Mihriban

Han Mahmud'un ikinci kadınıdır çün bu zat

Duhter-i zibası Sultan Mihrimah-ı Cennet-mekan

Gördüler yokdur vefası ol iki Sultanlar

Oldular Gülşen-saray-ı Adne iffetle revan

Ruhlarına hasbeten-ilillah bahş etmek için

Sarf-ı hayrat eyledi hoşyar Kadın nakdin heman

Şehr-i Yozgad'a bu dar-ı ilmi inşa eyleyüb

Anların ervahını ukbada kıldı şadman

Ol zevat-ı muhterem mağfur olup banisinin

Sa'yini meşkur ede daryende Rabb-i müstean

Ey Ziyai söyle ta-beste buna (bu ki) tarih-i tam

Öyle bir medresedir bu sanasın aynı-ı Cihan

Sene H. 1260⁷⁵

Hoşyar Kadın, Sultan 2.Mahmud'un ikinci kadınıdır. Kitabede Mihrimah Sultan'ın kızı, Beyhan Sultan'ın manevi annesi gibi ifade edilen Hoşyar Kadın esasında, Mihrimah Sultan'ın öz annesi, Beyhan Sultan'ın da manevi annesidir. Kızlarının kendinden önce öldüğü, kitabede isimleri belirtilerek onların adına bu eseri yaptırdığı yazılıdır. Kitabe, Ziya isminde biri tarafından yazılmıştır.⁷⁶

Yozgat İlinde bulunan Vakıf Camileri hakkında daha önce araştırma yapmış olan Dr. Ali Şakir ERGİN tarafından, Sivas Vakıflar bölge Müdürlüğüne yapılan başvuru ile; cami giriş kapısı üzerinde yer alan medrese kitabesinin altında camiye ait orijinal kitabenin bulunduğu ve bu kitabenin gün yüzüne çıkarılması talep edilmiştir. Kitabe araştırması için Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Kuruluna

⁷⁵ Ali Şakir Ergin, *Vakıflar ve Yozgat'ta Tarihi Vakıf Camileri*, Ankara, 2014, s.173.

⁷⁶ Acun, *Bozok Sancağı'nda (Yozgat İli) Türk Mimarisi*, 2005, s.123.

rapor ile müracaat edilerek gerekli izinler alındıktan sonra mevcuttaki kitabe sökülmüş, ancak bu kitabe altında başka bir kitabe olmadığı görüldüğünden medrese kitabesi tekrar yerine yerleştirilmiştir. (Ek-6,7)

Yapıya ait H.1264/M.1848⁷⁷ ve H.1268/M.1852⁷⁸ tarihli iki vakfiye bulunur.(Ek-8) İlk vakfiyede; Abdullah kızı Hoşyar Kadınefendi'nin daha önce yaptırmış olduğu medresenin bitişiğindeki arsayı satın alarak, üzerine Allah rızası için cami yaptırdığını, caminin giderlerinin şahsi malından karşılanacağı ve camide kimlerin hangi vasıfla görev yapacağı yazar. İkinci vakfiyede ise; daha önceki vakfiyeye ek olarak onikibin kuruş nakid, otuz adet Kur'anı Kerim cüzleri ve Kurtini'nden getirilen suyun üçte ikisinin müderrislerin hanelerinde inşa ettikleri iki ayrı çeşmeden akıtılmasını vakfettiği yazar.⁷⁹

Yapıya ait iki vakfiyeden hariç, Yozgat Şeriyye Sicil kayıtlarında, H.1332/M.1914 tarihinde, Sivas Ziraat Bankası müfettişi Ayıntabi-zade Mustafa Mazhar Bey b. Hacı Ömer Lütfü Bey tarafından caminin tamiri için her yıl düzenli miktarda para bağışlandığı belirtilir.⁸⁰

Nakipzade Camisine ait bir kitabeye ulaşılamamakla birlikte, medrese kitabesindeki tarih ve camiye ait vakfiyelerden edilen bilgiler doğrultusunda medrese ile aynı dönemde inşa edildiği tahmin edilmektedir.

2.2.3. Arşiv Belgeleri ve Yapının Geçirdiği Onarımlar

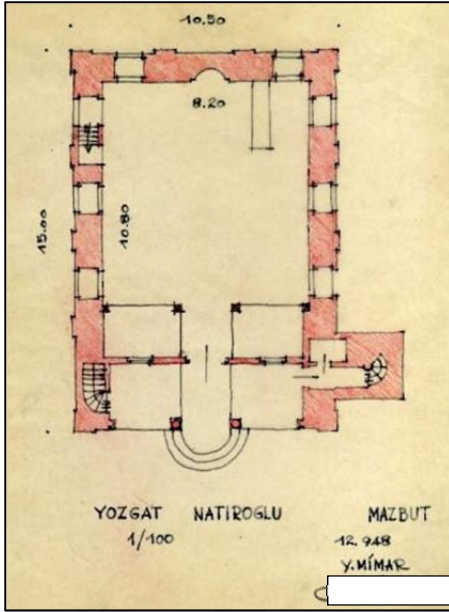
Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yapılan incelemelerde Nakipzade (Hoşyar Kadın) Camisine ait, 1948 tarihli plan çizimi (Çizim 44) ve 1952 tarihli Vakıf Eski Eser Fişi (Ek-9) olduğu görülür. Vakıf Eski Eser Fişinin onarımlar kısmında caminin “...güneyden geçen çaydan gelen selin tahribi üzerine H.1306 (M.1888) yeniden inşa...” edildiği, mevcut durumun faal ve sağlam olduğu belirtilir. Yapının, bu belgenin oluşturulduğu tarihten itibaren pek değişim geçirmediği anlaşılr. Fakat belgede iç tasvir yapılırken; “...Mihrabın alt tarafı gelişi güzel düz mermer kaplıdır. Dairevi kemerlidir. Minber ahşap ve yağlı boyalıdır...” şeklinde ifade edilmesi, mihrap çevresindeki süslemelerden ve duvarlarda bulunan hatlardan bahsedilmemesi o tarihte bu bezemelerin sıva/boya altında olduğunu gösterir.

⁷⁷ VGMA 747 nolu defterin, 173. sayfa, 146. sırasında kayıtlı.

⁷⁸ VGMA 747 nolu defterin, 193. sayfa, 153. sırasında kayıtlı.

⁷⁹ Ergin, *Vakıflar ve Yozgat'ta Tarihi Vakıf Camileri*, 2014, s.174,175.

⁸⁰ Keleş, *Vakfiyelerine Göre Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, 1996, s.51.



Çizim 44. Nakipzade Cami, Plan, 1948
(VGMA)

Fotoğraf 113. Nakipzade Cami, Kuzey
Cephe Genel Görünüm 1952 Yılı
Öncesi Fotoğraf (VGMA)

Bu bilgiler doğrultusunda 1952 yılı öncesine ait olduğu tahmin edilen siyah-beyaz fotoğrafların, belgede tarif edilen cami dış tasviri ile uyumlu olduğu görülür (Fotoğraf 113). Fakat cami iç kısmını gösteren fotoğraflardaki süsleme ve hatlardan bahsedilmemesi, bu bezemelerin 1952 yılı öncesinde kapatıldığını gösterir (Fotoğraf 114-115). Yine bu fotoğraflardan, güney duvarın, doğu yönünde bulunan penceresinin üzerinin süslemeli bir kumaş ile kapatıldığı görülmektedir. Pencerenin iç kısmındaki batı duvarına gömme şeklinde yapılmış olan sakal-ı şerif dolabının bulunmasından dolayı bu şekilde kapatıldığını düşündürmektedir.



Fotoğraf 114-115. Nakipzade Cami, Güneydoğu ve Kuzeybatı'ya Bakış,Tarihi Tam Bilinmeyen 1952 Yılı Öncesine Ait Olduğu Düşünülen Fotoğraflar (VGMA)

1983 tarihli Vakıf Eski Eserler Bilgi Fişi'nde süslemelerle ilgili bilgi kutusunun işaretlenmemesi bu tarihte de görünürde süsleme olmadığını gösterir (Ek-10).

1952 tarihli Vakıf Eski Eser Fişi'nde, caminin H.1306/M.1888 yılındaki sel felaketinden hasar gördüğü için kapsamlı onarım gördüğü belirtilir. 1914 tarihli Şeriyye Sicil kaydında ise caminin tamiri için düzenli olarak para bağışlandığı belirtilir. Fakat bu onarım ve tamirlerin zamanı ve içeriği ile ilgili detaylı bilgilere ulaşılamamıştır.

2008 yılına kadar yapılan onarımlarla ilgili olarak herhangi bir kayda ulaşılamamış olup 2008 yılında Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğüne restorasyona yönelik projelendirme çalışması yapılmış ve projeler Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca onaylanmıştır. Ancak proje onaylandıktan sonra, çeşitli nedenlerden dolayı 2018 yılına kadar uygulamaya geçilememiştir.

Yapıda bilinen kapsamlı restorasyon 2018-2020 yıllarında, 2008 yılında onaylanmış ve 2019 yılında kısmen revize edilmiş olan restorasyon projesi doğrultusunda yapılmıştır.

2.2.3.1. 2008 Yılı Onaylı Restorasyon Projesi Müdahale Kararları

İlgili kurul onaylı projede müdahale kararları şu şekilde sıralanmıştır:

“Yapının özgünlüğü ortaya çıkarılırken günümüz müdahalelerini ayırt edilmesi ilke edinilecektir.

1-Diğer çatılı cami örneklerine göre nispeten iyi durumda olan Nakipzade Camii kesme taştan inşa edilmiş olması bunun ilk başta gelen nedenlerinden olarak görülebilir. Bina dış cephesinde özellikle kuzey ve batı cephesinde görülen taş yüzeylerinde ki bozulmalar kabaran dökülen kısmın temizlendikten sonra kimyasal madde ile sertleştirilmesiyle sağlanacaktır. Ekleme veya yerine parça koyma şeklinde hiçbir uygulamaya gidilmeyecektir.

2- İç yüzey günümüz harcıyla -alçı siva-sıvanmıştır. Bu siva altında kalem işi süslemeler olduğu kuvvetli muhtemeldir. Bu siva temizlendikten sonra kalem işi süslemeler ortaya çıkarılmalıdır. Bu kalem işi süslemelerde kesinlikle tamamlama ya da canlandırma yoluna gidilmeyecek mevcut ortaya çıkanların korunması yoluna gidilecektir.

3- Minber kısmı orijinal olmasına rağmen boyalıdır. Yüzeyler tamamen temizlenecek ve ahşap koruyucu malzeme ile kaplanarak herhangi bir boya kullanılmadan işlevine devam ettirilecektir.

4- Mihrap kısmında yakın zamanda verniklenmiş ve orijinal motiflerin üstünden gidilerek parlak ancak orijinalliğini yitirmiş bir durum ortaya çıkmıştır. Bu vernik ve sonradan yapılan boya uygun kimyasallar kullanılarak temizlenecek ve orijinal kalem işine ulaşılması hedeflenecektir. Kalem işi bulunulduğunda ise canlandırma tamamlama yapılmadan korunma yapılacaktır.

5- Tabanda ki orijinal olmayan her eleman temizlenecek orijinal döşemeye ulaşılması sağlanacaktır. Orijinal döşeme kullanıma açılacak ancak kullanılmayacak oranda kopmuş ya da çürümüş olan kısımlar varsa bu kısımlar tamamlanacak ve farklılıkları belli edilecektir.

6- Tavan çitaları ve tavan iyi durumdadır. Göbek kısmı iyi durumdadır. Ahşap tavan kaplanmış olan kimyasalların tamamen bu kimyasallardan arındırılması sonrasında renk verilmeden korunacaktır.

7- Cami çatısında üst örtü yani kiremit kaldırılarak su yalıtımı yapılacak, kiremit altı tahtalarından çürümüş kopmuş olanlar değiştirilecek, sonrasında alaturka kiremit kullanılarak çatı tekrar kapatılacaktır.

8- Harim deki camekan kısım kaldırılacaktır. Simetrisinde bulunan korkuluk kısmı uygulanacaktır. Duvar içinde bulunan müezzin yeri de tamamen temizlenerek orijinal ahşap ve taşla ulaşılması sağlanacaktır.

9- Son cemaat kısmında sonradan yapılan metal camekan kısım kaldırılacak son cemaat kısmının çevre ile bağlantısı sağlanacaktır. Ölçüleri ve formu projede verilen korkuluk yapılacaktır.

10- Minare şerefesinde bulunan günümüz tüm malzemeleri kaldırılacak, yapım sonrası tekrar hiçbir şekilde yerine konmayacaktır.

11- Bahçe tamamen temizlenecek bahçede bulunan tarihi niteliği olan mezarlar ortaya çıkarılacak ancak hiçbir düzeltme yapılmadan korunacaktır. Bahçe kuzey bölgesinde bulunan yeni yapı bina artıkları düzgün bir şekilde tamamen temizlenecek kuzey batı tarafındaki wc ve abdest alma yeri kaldırılacaktır. Yeni wc ve şadırvan yeri caminin kuzeyinde olacaktır.

12- Bahçe duvarlarındaki tarihi niteliği olmadığı düşünülen demir korkuluklar yerine detaylarda verilen ölçü ve formda malzemeler kullanılarak tamamlanacaktır.

13- Bahçe duvarlarındaki çimento esaslı sıvalar tamamen temizlenerek analizlerde belirtilen şekilde ki derz ile tekrar derz yapılması sağlanacaktır.

14- Giriş kısmında ki kot farklarına temizleme sonucunda orijinal zemine ulaşılmasıyla karar verilecektir. Kot kararı temizleme olmadan yapıldığı takdirde camiye zara vereceği için temizleme sonrasında karar verilecektir.

15- Yapı çevresine güney-batı-kuzey cephelerine tretuvar ve 150 cm derinliğinde drenaj yapılarak yapı çevresinden çevre sularının uzaklaştırılması sağlanacaktır.

16- Cami arazisinde temizlemeye gidilecek meyve ağaçları koruncak, yıkık duvar kısımları tamamlanacak tüm arazi temizlenecek ve çimlendirilecektir.

17- Minber ilk kullanıldığı yerine taşınacaktır. Temizlenerek koruyucu kimyasal ile kaplanacaktır.

18- Cami pencereleri üzerindeki yağlı boya tamamen temizlenecek kimyasal koruyucu ile korunarak cilalanacaktır. Camlar temperli ısı camla değiştirilecektir.

19- Muhdes harim giriş kapısı kaldırılacak projede verilen formda kapı boyanmadan yerine konacaktır.

20- Yapıda bulunan kombi ve petekler yapı restorasyonu esnasında kaldırılacak, sonrasında aynı durumuyla yapıya uygulanması sağlanacaktır.

21- Yapı harim bölümü içlik ve dışlık pencereleri kuvvetli muhtemel muhdesdir, ancak yapıyla ilgili bir aykırılıkları olmaması nedeniyle temizlenerek korunacaktır.

22- Minare-külâh kurşun malzemedен, yıpranmış ve erimiş olanlar yenilecektir.

23- Minare ve mahfil kısmına geçişi sağlayan metal kapılar sökülerek aynı ölçü ve formda 1.sınıf fırınlanmış cam kereste kullanılarak imal edilecek ve yerine konacaktır.

24- Mahfil çıkış merdiven korkulukları fevkanide kullanılan korkuluklarla değiştirilecektir.

25- Doğu cephesinde zemin kotu gerektiği kadar düşürülerek kısmen toprak altında kalan motiflerin ortaya çıkması sağlanacaktır.

26- Ahşaplarda ki tüm yağı boyalar silinerek orijinal yüzeye ulaşılması sağlanacak, sonrasında herhangi renk veren bir kimyasal ile boyanmadan korunması için cilalanacaktır.

27- Üst pencereler aynı form ve ölçülerde ahşap malzeme ile yapılan pencerelerle emprenye edilmiş 1. sınıf çam ile değiştirilecek, alt pencereler ise temizlenmesi ve koruyucu ile kaplanacaktır.

2019 yılında uygulama sırasında, müştemilat (depo, abdest alma yeri vb.) yapılacak alan ve projesi yenilenerek ilgili kurul tarafından onaylanmıştır.

Müdahale kararları restorasyon ilkelerine uygunluk ve uygulanabilirlik açısından genel anlamda yerinde kararlar olmakla beraber, detaylarda bazı düzeltme ve eklemeler gerektirmektedir: Temizleme ve sağlamlaştırma önerilen bölümlerde, temizleme yöntemleri (kimyasal/meکانik) bazı maddelerde belirtilirken bazılarında

Kuzeyde duvar yüzeyinde, giriş kapısı ve iki yanındaki pencerelerin, toprak boya ile üç sıra çizgi ile çevrelendiği ve başka desen olmadığı tespit edilmiştir. Bu yöndeki yağlı boya ile kapatılmış ahşap elemanlarda özgün desen olmadığı görülmüştür (Fotoğraf 116-117).



Fotoğraf 116. Nakipzade Cami, Harim, Kuzeye Bakış Genel Görünüm, 2017 (SVBMA).



Fotoğraf 117. Nakipzade Cami, Harim, Kuzeye Bakış, Raspa Sonrası, 2018 (SVBMA).

Doğu duvarda, Allah'ın isimleri ve Çehar-ı Yari Güzin isimlerin olduğu hatlar, vaaz balkonunun her iki yanının üst kısmındaki bezemeler ve pencere kenarlarındaki çizgisel çerçeveler ortaya çıkarılmıştır (Fotoğraf 118-120).



Fotoğraf 118. Nakipzade Cami, Harim Doğuya Bakış, Genel Görünüm, 2017 (SVBMA).



Fotoğraf 119-120. Nakipzade Cami, Harim Doğuya Bakış, Raspa Sonrası, Genel Görünüm ve Detay, 2018 (SVBMA).

Güneyde; doğu köşedeki pencere iç kısım yan yüzeylerde mevcutta bulunan kalemişi dışında yine doğu duvardaki gibi hatlar ve pencere kenarı çerçevelerine ek olarak mihrap çevresindeki süslemeler gün yüzüne çıkarılmıştır. Müdahale kararlarında minber çevresindeki desenin vernik tabakasından arındırılarak, özgün haline getirilmesi belirtilmiş olduğundan kimyasal temizlik yapılmıştır. Ancak yapılan uygulama denemesinde mevcuttaki desenin vernikten dolayı parlamadığı, uygulamanın yağlı boya ile yapıldığı anlaşılmıştır (Fotoğraf 121). Yağlı boya raspa yapılmıca, boya/desen bulunmayan alçı zemine ulaşılmıştır. Mihrabı çevreleyen dikdörtgen biçimli, sonradan eklenen bu alçı muhdes ek kaldırılıp ilk katmandaki özgün desen görülür hale gelmesi sağlanmıştır (Fotoğraf 122-123).



Fotoğraf 121. Nakipzade Cami, Harim Güneye Bakış, Genel Görünüm, 2017 (SVBMA).



Fotoğraf 122. Nakipzade Cami, Harim Güneye Bakış, Raspa Sonrası, Genel Görünüm, 2018 (SVBMA).



Fotoğraf 123. Nakipzade Cami, Mihrap, Raspa Sonrası, Detay, 2018 (SVBMA).

Batı duvarda yine hatlı rozetler ve pencereyi çevreleyen düz çizgili çerçeve görünümlü bezemeler ortaya çıkarılmıştır. Minberde ve tavanda yapılan yağlı boya raspası altında özgün desen olmadığı görülmüştür (Fotoğraf 124-125).



Fotoğraf 124. Nakipzade Cami, Harim, Batıya Bakış Genel Görünüm, 2017 (SVBMA).



Fotoğraf 125. Nakipzade Cami, Harim Güneye Bakış, Raspa Sonrası, Genel Görünüm, 2018 (SVBMA).

2.2.3.3. 2018-2020 Yılları Restorasyonunda Raspa Sonrası Ortaya Çıkan Kalemşinin Projelendirilmesi ve Müdahale Kararları

Restorasyon çalışmaları devam ederken, harim duvarlarında yapılan sıva/boya raspa işlemleri sonrası ortaya çıkan bezemelere yönelik müdahale yönteminin belirlenmesi için, ilgili koruma kurulunda değerlendirilmesi için rapor sunulmuştur. Koruma kurulunca yapılan incelemede, sıva/boya altından ortaya çıkarılan bezemelerin rölöve ve restorasyon projeleri ile konservasyon raporunun hazırlanmasından sonra değerlendirilmesi kararı alınmıştır. Bu doğrultuda hazırlatılan rölöve, hasar, müdahale ve restorasyon paftaları ile konservasyon raporu ilgili kurul olan, Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca değerlendirilerek onaylanmıştır. Onaylı proje ve rapordaki müdahale kararları şu şekilde tespit edilmiştir:

Müdahale Notu – 1: *Yüzeyde Temizlik (Kireç Kalıntısı ve Kirli Yüzeyler)*
Raspa sonrasında yüzeylerde kireç kalıntısı ile toz tabakasının non-iyonik deterjanlı su ile temizlenmesi gerekmektedir.

Müdahale Notu – 2: *Sıva Onarımı ve Üzerindeki Kalem işi Bezemenin Bütünlenmesi* Hidrolik kireç katkılı harç ile dolgu yapıldıktan sonra üzerine bezemenin renk ve desen özelliklerine uygun olarak toprak boya ile tuşlama

teknğinde bütünleme yapılması. Koruyucu olarak %3 oranında Paraloid B72 çözeltisi sürülmesi

Müdahale Notu – 3: Kalem işi Bezemenin İhya Edilmesi Kalem işi bezemelerin boyası dökülmüş olan bölümlerinde toprak boya ile tuşlama tekniğinde tamamlama yapılması. Koruyucu olarak %3 oranında Paraloid B72 çözeltisi sürülmesi.

Mihrap ve Vaaz Kürsüsü Bezemeleri

Mihrap ve vaaz kürsüsü sıva raspası sonrası yüzeyde kalan toz kir ve sıva kalıntıları uzman restoratör-konservatörlerce yüzeyden arındırıldıktan sonra boya kaybı olan bölgeler aynı cins ve tondaki boyalarla ihya edilecek ve mermer mihrap olduğu gibi korunacaktır. Vaaz kürsüsü kenarlarındaki çentikleri hidrolik harçla tamamlanacak boya yapılmaya hazır hale getirilecek bezemelerdeki boya tabakasında kayıplar tuşlama tekniğinde tamamlama ve koruyucu sürülmesi restorasyon ve konservasyon etapları olarak belirlenmiştir. Taşıyıcı sıvanın, boya altlık sıvasının ve boya tabakasının döküldüğü bölümlerde lokal olarak bütünleme yapılması koruma yaklaşımları açısından da kabul gören bir tekniktir. Temizlik ve tamamlama işlemlerinin ardından %3 oranında hazırlanmış Paraloid B72 çözeltisi sürülerek konservasyon ve restorasyon müdahaleleri tamamlanacaktır.

Pencereler ve Kapı Filatoları

Cami harim kısmındaki kapı , pencereler ve celle sülüs yazıların kenarlarındaki filatoların projesinde 1 dönem olarak tanımlanan formda ve renkdeki özgün boyalarla ihya edilecektir . Temizlik ve tamamlama işlemlerinin ardından %3 oranında hazırlanmış Paraloid B72 çözeltisi sürülerek konservasyon ve restorasyon müdahaleleri tamamlanacaktır.

Esmâ-ül Hüsna (Celi Sülüs) Yazılar

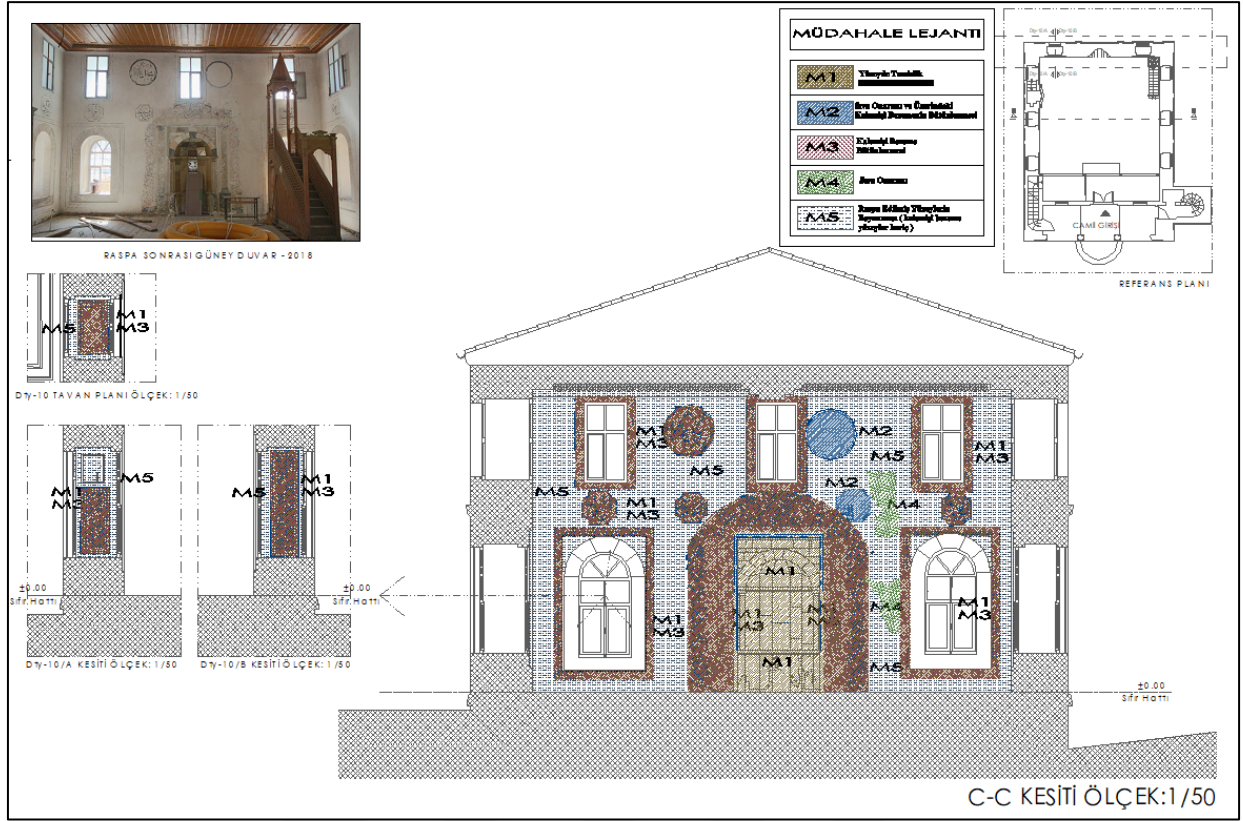
Pencereler arasında kalan yaklaşık+3.30m. kotunda yer alan Esmâ-ül Hüsna yazılarının Haşr suresinin son üç ayetinde geçen esmalar olduğu, batı duvardan başlanarak sırayla işlendiği tespit edilmiş olup, bu doğrultuda mihrabın sağ üst köşesinde yer alan ve yerinde “nun” harfi mevcut bulunan “El-Muheymin (cc)” yazısı ile vaaz balkonu üstünde yer alan kısımda ise “El-Bari (cc)” yazısı toprak boya ile yazılacaktır. Yine bu yazıların üst kotunda yer alan “Allah (cc)” ve batı cephe güney kenarına yakın bölgede tamamen dökülmüş olan “Ali (ra)” yazılarının

camî içerisindeki cehâr yâr-ı güzîn yazı grubunun bir parçası olmaları ve zeminde izlerinin bulunması nedeniyle toprak boya ile tekrar yerlerine yazılacaktır. Hat üzerindeki toz ve kir tabakasının temizlenmesi için öncelikle temiz ve kuru fırça ile toz alımı yapıldıktan sonra noniyonik deterjan ile tamponlama tekniğinde kir tabakası alınarak distile su ile durulama işlemi yapılacaktır.

İç mekan duvarlarında bulunan yazılar ile vaaz balkonu ve güney cephe doğu pencere içinde tespit edilen kalemişi bezemelerin dökülmüş ve çentiklenmiş sıva katmanları üzerinde hidrolik kireç harcı ile lokal sıva tamamlamaları yapılacaktır. Kalemişi bezemede sadece boyanın döküldüğü bölgelerde ise özgün renk ve tonunda hazırlanan toprak boya ile tuşlama tekniğinde noktasal tamamlama yapılacaktır. vaaz balkonunda ve mihrap cephesi pencere içerisinde bulunan hat ve kalemişi bezemeler üzerinde yapılacak temizlik, sıvada Taşıyıcı sıvanın, boya altlık sıvasının ve boya tabakasının döküldüğü bölümlerde lokal tamamlama, boya tabakasında tuşlama tekniğinde tamamlama yapılacaktır.

Müdahale Notu – 4: *Sıva onarımı Hidrolik kireç katkılı harç ile sıva tamamlaması yapılması.*

Müdahale Notu – 5: *Bezemesiz sıvalı yüzeylerin kireç badana ile boyanması: Raspa edilmiş yüzeylerde gerekli düzeltmeler ile düzgün satıh oluşturulduktan sonra kireç badana yapılacaktır.*



Çizim 46. Nakipzade Cami, Kalemişi Müdahale Paftası C-C Kesiti, 2019 (SVBMA / Çağ Restorasyon)

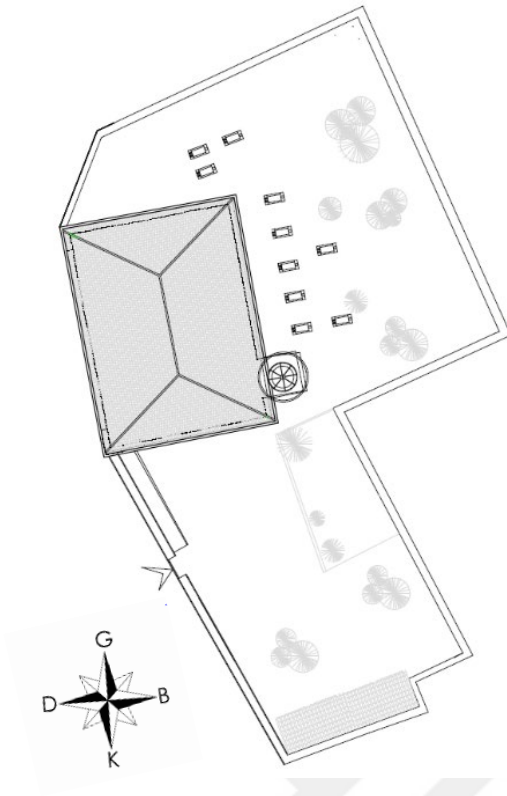
Müdahale kararlarının yöntem olarak uygun öneriler olduğu görülür. Ancak ahşap elemanlarda koruyucu malzeme olarak, Paraloid B72 çözeltisi yerine geleneksel malzeme olan gomalak cilanın kullanılması daha isabetli olacaktır. Uygulama esnasında kontrol ekibi tarafından gomalak cila kullanılması yerinde bir karar olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda belirtilen müdahale kararları doğrultusunda uygulamalar yapılmış ve yapı günümüzdeki halini almıştır.

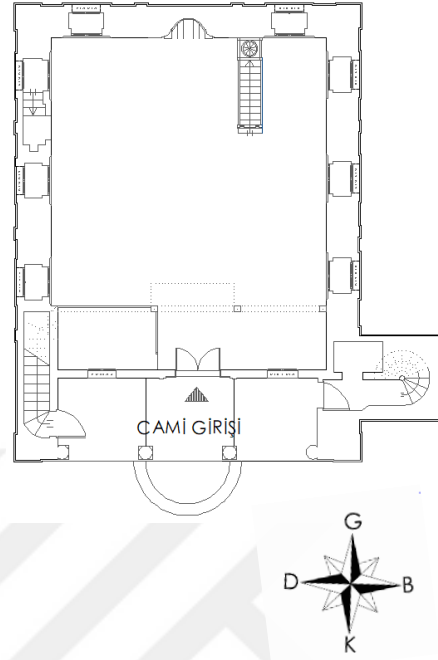
2.2.4. Yapı Tanıtımı

2.2.4.1. Plan Tanımı

Yığma tekniğinde kagir malzemeden inşa edilen yapı, kuzey-güney yönünde dikdörtgen biçimli ve tek mekanlıdır.



Çizim 47. Nakipzade Cami, Vaziyet Planı, Ölçek 1/100, 2019 (SVBMA)

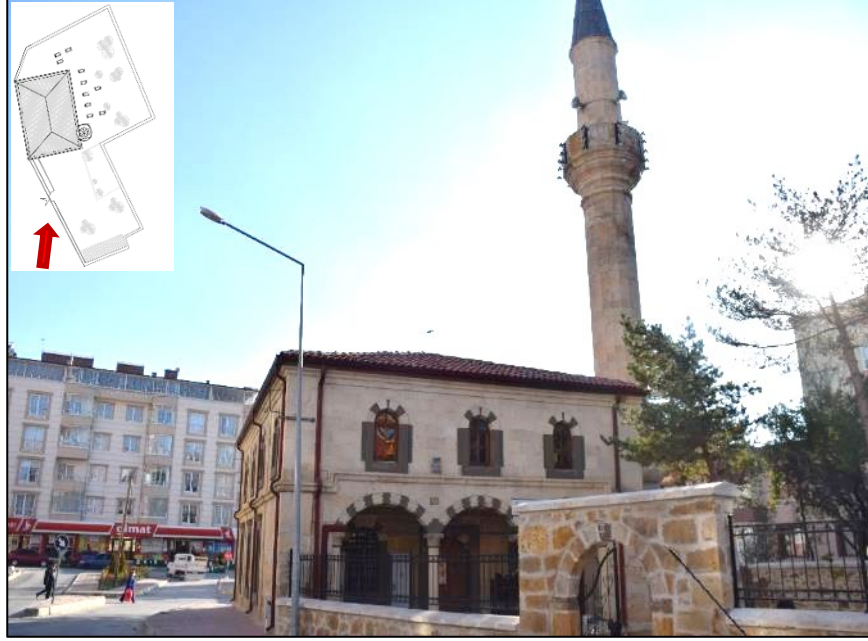


Çizim 48. Nakipzade Cami, Kat Planı, Ölçek 1/50, 2019 (SVBMA)

Kuzey, güney ve batı yönünden moloz taş duvar ve parmaklıklarla çevrelenmiş avlu içerisinde bulunmaktadır. Yaklaşık 650 metrekarelik bahçe içindeki avluya, doğu cepheye açılan demir doğramalı kapıdan girilmektedir. Avlu içerisinde kuzey yönünde tuvaletler, abdest alma yeri ve derslikten oluşan müştemilat binası yer alır. Cami bahçesindeki hazire alanında, batı yönünde 7, güney yönünde ise 3 olmak üzere toplam 10 tescilli mezar yer alır (Çizim 47).

2.2.4.2. Dış Tasvir

Cami dışardan 10,80x11,27 metre ölçülerinde boylamasına dikdörtgen planlıdır (Çizim 48). Beden duvarları batı, güney ve doğu yönünde ortalama 1,00 metre , kuzeyde ise 0,25 metre genişliğindedir. Dört yöne eğimli kırma çatı alaturka kiremit ile kaplanmıştır (Fotoğraf 126).



Fotoğraf 126. Nakipzade Cami, Kuzeydoğu'dan, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).

Kuzey cephede çatı bitiminde başlayan silmelerin devamında, daire kemer formlu üç adet 0,80x1,30 ölçülerinde pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu pencerelerin çevresi iki renk taş kullanılarak hareketlendirilmiştir. Pencerelerin hemen alt seviyesinden başlayan kat silmesi köşelerde aşağı doğru kot farkı oluşturarak devam eder. Kat silmesi altında, basık tipte, üç kemer açıklığı bulunur. Bu kemerlerde, pencere kenarlarından farklı olarak, kullanılan iki renk taş, kenet şeklinde uygulanmıştır. Kemerleri taşıyan 0,43 metre çapında, ikisi bağımsız, ikisi duvara bitişik, kare kaideli, kompozit başlıklı dört sütun bulunur. Sütunların arası yaklaşık 2,45 metre ölçüsündedir.

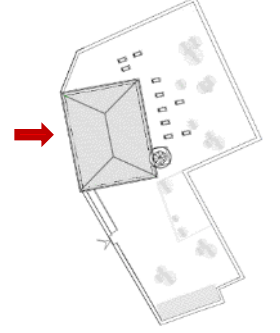


Fotoğraf 127. Nakipzade Cami, Kuzey Cephe, Genel Görünüm, 2022, (SVBMA).

Kemerlerin oluşturduğu son cemaat yerine iki basamaklı taş merdivenle çıkış yapılmakta olup, enlemesine dikdörtgen biçimli bu alan 8,15x2,55 metre ölçülerindedir. Son cemaat bölümünün doğu duvarında kadınlar mahfiline çıkışı, batı duvarda ise minareye çıkışı sağlayan 0,85x2,35 metre ölçülerinde üst bölümü yarım daire biçimli ahşap kapılar yer alır. Bu kapıları üstten çevreleyen yarım daire biçimli kemer, pencerelerde olduğu gibi iki renk taş kullanılarak oluşturulmuştur. Güney duvarında harime geçişi sağlayan 1,20x2,15 metre ölçülerindeki basık kemerli kapı açıklığında; kemer sırtı ve kemer ayakları koyu renkli taştan meydana getirirlerken kilit taşı ve üzengi taşları koyu ve açık renk taş kullanılarak hareketlendirilmiştir. Kapının üst kısmında iki sütun ve yedi satırdan meydana gelen mermer kitabe bulunur. Bu kapının doğu ve batısında, yine iki renk taştan meydana gelen, üst kısımdan yarım daire kemer ile çevrelenmiş, demir parmaklıklı ahşap doğramalara sahip, harimi aydınlatan 0,90x1,85 metre ölçülerinde iki pencere bulunmaktadır. Ana kapının doğusundaki pencere kenarlarında iki elektrik panosu, batı tarafında ahşap ayakkabılık yer alır (Fotoğraf 127).

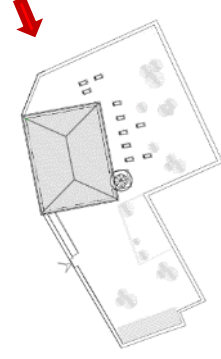
Kuzey cephenin batı köşesine bitişik olan 26,25 metre yüksekliğindeki taş minarenin kare kaidesi silme ile sonlanıp, armudi pabuçluk kısmından sonra çokgen gövdeye geçiş yine silmeyle sağlanmaktadır. Şerefe alt kısmı iç bükey silmelerle hareketlendirilmiştir. Minare kurşun kaplamalı külâh üzerindeki alem ile sonlanır.

Kuzey cephenin doğu ve batı köslerine yakın düşey konumda bulunan iki bakır yağmur olukları, doğu cephede yine ikisi köşede biride merkeze yakın konumda olmak üzere üç defa kullanılmıştır.



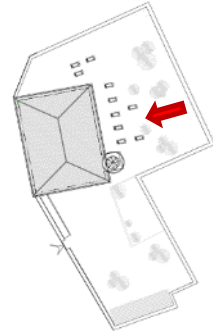
Fotoğraf 128. Nakipzade Cami, Doğu Cephe, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).

Doğu cephede güney ve batı cephede olduğu gibi, çatı bitimindeki yatay silmeler, üst ve alt seviyedeki pencereler arasındaki yatay silme ile birlikte pencere bölümlerini panolara bölecek şekilde bir sıra taş düşeyde çok az kot farkı ile çıkıntı oluşturarak cepheye hareketlilik katmaktadır. Üst seviyede 0,80x1,30 metre ölçülerinde dört ahşap doğramalı pencere bulunur. Pencere kenarları yanlarda ve altta koyu renk taş ile, üstte ise koyu ve açık renkli taştan oluşan yarım daire biçimli kemer ile çevrelenmiştir. Alt seviyede 0,90x1,80 metre ölçülerinde üç pencere, üstteki pencerelere paralel olarak konumlandırılmıştır. Ancak kuzey köşede, son cemaat bölümüne denk gelen duvar yüzeyinde pencere bulunmaz. Alt pencereler, üst seviyedeki pencerelerden farklı olarak; her yönden koyu renk taşlarla çevrelenirken, aynı zamanda pencere üst kısmındaki kemer sırtlığı da koyu renk taş ile oluşturulmuş ve üstte silme ile sonlanmıştır. Ahşap doğramalı pencereler de demir parmaklıklarla kaplanmıştır. Doğu duvar alt pencerelerden ortadaki pencere önünde klima dış ünitesi bulunur (Fotoğraf 128).



Fotoğraf 129. Nakipzade Cami, Güney Cephe, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).

Güney cephe; üst seviyede üç adet 0,80x1,30 metre ölçülerinde, kemerli üç pencere, altta ise doğu batı köşelere yakın konumda, 0,90x1,80 metre ölçülerinde iki pencereyle doğu cephede olduğu gibi koyu renk taş ve silmelerle hareketlendirilmiştir. Mihrap bölümü sağır olarak bırakılmış, dışarıya taşma yapmamıştır (Fotoğraf 129).



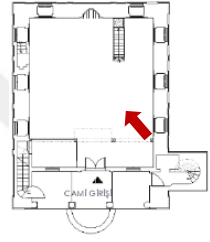
Fotoğraf 130. Nakipzade Cami, Batı Cephe, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).

Batı cephede, diğer cephelerdeki ölçü ve özelliklerde olmak üzere üç üst seviyede üç de alt seviyede olmak üzere altı pencere bulunmaktadır. Aynı şekilde

pencere çevresinde koyu renk taşlar, silmeler ve kot farklılığı ile oluşan çıkıntılar ile panolara bölünerek hareket verilmiştir. Kuzey köşede minarenin kaide ve pabuçluk bölümlerinin duvara bitişik olmasından dolayı pencere yer almaz. Bu cephede de düşey konumda, bakır yağmur oluğunun kullanıldığı görülür (Fotoğraf 130).

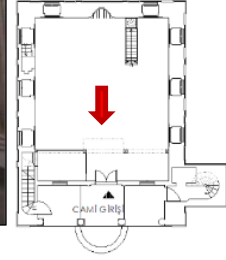
2.2.4.3. İç Tasvir

Kuzeyden, eksende yer alan kapıdan girilen harim, boylamasına dikdörtgen planlı, düz tavanlı, tek sahninli ve 8,65x10,30 metre ölçülerindedir. Duvarlar, alçı harç ile sıvalı olup üzeri kireç badanalıdır.



Fotoğraf 131. Nakipzade Cami, Harim, Güneydoğuya Bakış, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).

Kuzeyde beş, doğuda yedi, güneyde beş ve batıda altı olmak üzere yirmi üç pencere ile mekan aydınlatılmaktadır. Dikdörtgen biçimli pencerelerden doğu, güney ve batı yönünde alt seviyede olanlar dış cephede olduğu gibi taş ile çevrelenmiş ve yarım daire biçimli kemer ile sonlanmıştır (Fotoğraf 131).



Fotoğraf 132. Nakipzade Cami, Harim, Kuzeye Bakış, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).

Kuzey duvarda, kapıya simetrik olarak yerleştirilen ahşap doğramalı pencerelerin üst kısmı yarım daire biçimindedir. Ahşap parmaklıklarla ayrılıp bölme haline getirilen doğu köşede kapı ve pencere arasında ahşap dolap bulunur. İkisi bağımsız, ikisi duvara bitişik 0,20x0,20 metre ölçülerinde dört ahşap sütun mahfil katı taşımaktadır. Sütunlar taş kaide üzerine yükselir ve mahfil altına geçişi ahşap yastık üzeri süsleme ile hareketlendirilmiştir (Fotoğraf 132).

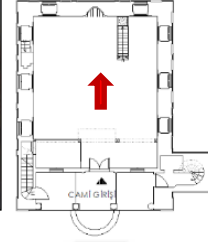
Doğu duvardaki dikdörtgen biçimli pencerelerden üçü üst seviyede 0,75x1,45 metre ölçülerinde, üçü de alt seviyede 0,90x1,70 metre ölçülerinde, alt seviyedeki pencereler taş ile çevrelenmiş ve üstten yarım daire kemer şeklinde içeriye yansıtılmıştır. Pencerelere iki renk ile üç sıra halinde devam eden çerçeve ile pano görünümü verilmiştir. Alt seviyedeki pencerelerden merkezdeki ve güney köşedeki pencere arasında, güney köşedeki pencerenin içinden geçilerek iki basamakla çıkılan balkonumsu, yerden yaklaşık 1,50 metre yükseklikte bir vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Taştan yapılan kürsü, ahşap korkuluklu ve bitkisel motiflerle bezelidir. Duvar yüzeyinde üstteki pencere aralarında ve alttaki pencerelerin üst seviyesinde yer alan hat süslemeleri yer alır. İki farklı boyutta olan hatlar tek renk ile işlenmiştir (Fotoğraf 133).



Fotoğraf 133. Nakipzade Cami, Harim, Doğu Duvar, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).

Güney cephede bulunan üst seviyedeki üç pencere ve alt seviyede mihrabın iki yanında köşelerde yer alan pencereler doğu duvardaki pencerelerle aynı ölçü ve özelliklerdedir (Fotoğraf 134). Üst seviye pencere aralarında ve at seviyedeki pencerelerin üst seviyesinde tek renk hat süslemeleri ile birlikte, mihrap çevresini dolaşan bitkisel ve mimari öğelerden oluşan bezemeler dikkat çeker.

Mihrap güneyde eksende, yaklaşık 1,50x2,78 metre ölçülerindedir. Niş yüksekliği 2,30 metre, derinliği 0,60 metre, kavrassa yüksekliği yaklaşık 0,50 metredir. Kavsaradan nişe silme ile geçiş yapılmıştır. Bu silme yanlarda, yerden 0,90 metre yükseklikte yine silme üzerinde yükselen iki sütünce üzerine oturur. Mihrap beşgen gövdeli biçimde ve sarı, bej, siyah, kahverengi tonlarında mermerden yapılmıştır (Fotoğraf 135). Nişin zeminden 0,90 metre yükseklikteki silmeye kadar devam eden bölümünde alçı zemin üzerine somaki mermer taklidi kalemşi süsleme uygulanmıştır.



Fotoğraf 134. Nakipzade Cami, Harim, Güney Duvar, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).

Batı köşedeki pencere ile mihrap arasında kalan bölümde, korkulukları kafes oyma tekniği ile yapılmış onbir basamak ile çıkılan orijinal ahşap minber yer alır (Fotoğraf 136). Ayrıca bu köşedeki pencerenin yanında batı duvara bitişik konumda klima bulunmaktadır.



Fotoğraf 135. Nakipzade Cami, Mihrap, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).



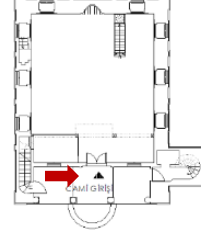
Fotoğraf 136. Nakipzade Cami Minber, Yan yüz, Genel Görünüm 2022 (SVBMA).

Batı duvarda üç üst seviyede üç alt seviye olmak üzere yine doğu ve güney duvardaki pencere ölçü ve özelliklerinde olan altı pencere bulunur. Yine doğu ve güney duvardaki gibi üst seviye pencere aralarında ve at seviyedeki pencerelerin üst seviyesinde tek renk hat süslemeleri ile pencere kenarlarında yapılan iki renkli üç çerçeve ile pano içerisine alınmıştır (Fotoğraf 137).



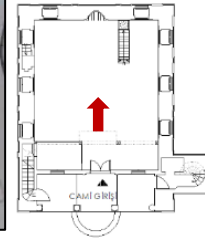
Fotoğraf 137. Nakipzade Cami, Harim, Batı Duvar, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).

Mahfil kata çıkış, son cemaatin batı duvarında bulunan kapıdan yapılmaktadır. 4,30x9,30 metre ölçülerinde, enlemesine dikdörtgen biçimli bölüm harime dört ahşap sütunla oturmaktadır. Ortada bağımsız halde bulunan ahşap sütunlar arasında 0,80x2,45 metre ölçülerinde balkon şeklinde güneye doğru çıkıntı yapılmıştır. Ahşap korkuluklu ve düz tavanlıdır. Kuzey duvarda içeriği aydınlatan yaklaşık 0,80x1,30 ölçülerinde kemerli üç pencere bulunur (Fotoğraf 138).



Fotoğraf 138. Nakipzade Cami, Mahfil, Batı'ya Bakış Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).

Tek yönlü çıtalı ahşap düz tavana, 1,10x1,10 metre ölçüsündeki kare biçimli göbekte kademeli şekilde, tavan kenarlarında tek sıra devam eden çerçeve biçiminde oyma yapılarak ve bu oymaları dıştan koyu kahverengi boya ile çevreleyerek hareket verilmiştir (Fotoğraf 139).



Fotoğraf 139. Nakipzade Cami, Tavan, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).

2.2.4.4. Malzeme ve Teknik

Günümüzde hala ibadethane olarak kullanılmaya devam edilen eser, kagir malzemeden yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Yapıda kesme taş, moloz taş, horasan harcı, alçı, ahşap, bakır, demir, kurşun ve alaturka kiremit kullanılmıştır.

Yapı beden duvarlarında sarı kesme taş kullanılırken, pencere kenarları ve kemerlerde antrasit renkli kesme taş kullanıldığı görülür. Bahçe duvarlarında moloz taş, müştemilat binasında ve avluda kaplama olarak traverten taş kullanılmıştır. Bağlayıcı olarak kireç esaslı harçlardan faydalanılmıştır.

Cami üst örtüsünde alaturka kiremit, minare külahında kurşun, pencere korkulukları bahçe giriş kapısı ve bahçe duvarı parmaklıklarda demir malzeme görülür. Cami dış cephelerde düşey konumda ve çatı çevresinde yatay konumda bulunan yağmur olukları bakırdan yapılmıştır.

Cami giriş kapısında, iç ve dış pencere doğramalarında, harim tavanında, mahfil korkuluklarda ve dikmelerinde, minberde ahşap malzeme kullanıldığı görülür. Minberde kafes oyma tekniği, tavanda oyma tekniği kısmen uygulanmıştır.

Harim duvarlar alçı ile sıvanıp kalemişine uygun zemin oluşturulduktan sonra doğal yollardan elde edilen boyalar ile tuşlama tekniğinde kalemişi süsleme yapılmıştır.

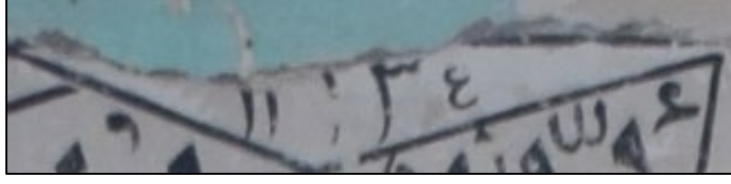
2.2.4.5. Süsleme

Caminin dış cephesine, silme yapımı, kemer ve pencerelerde iki farklı renk kullanımı ile görsellik verilmiştir. Ancak kalemişi süslemeler sadece harimde bulunur. Bu süslemeler kuru sıva üzerine doğal boyalar ile geleneksel yöntemde, şablon kullanılmadan uygulanmıştır.

Harim doğu, güney ve batı duvarda bulunan bezemeler, alt seviyedeki pencerelerin üst kısmında ve üst seviye pencerelerin aralarında kalan yüzeylerde hatlar bulunur. Bu hatlar geometrik ve dairesel kartuşlar içerisindedir. Vaaz balkonunda, mihrap doğusundaki pencere iç kısmında ve mihrap çevresinde ise bitkisel ve mimari elemanlardan oluşan süslemeler dikkat çeker.

Kalemişi süslemelerin üslubu dikkate alındığında ve mihrap üst kısmında bulunan, içine besmele yazılı yıldız motifi üzerindeki H.1313/M.1895 tarihinden dolayı (Fotoğraf 140), bu tarihte yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir.⁸¹

⁸¹ Restorasyonda yağlı boya altından çıkan tarihin, soldan sağa ilk iki rakamının, üst kısımlarının tahrip olması nedeniyle tarih tam olarak okunamamıştır. Yapılan incelemede ilk rakamın “\” (1), “ikinci sıradaki “\” (1) rakamı gibi gözüken rakamın üst devamındaki bölüm devamındaki rakam ile arasındaki mesafe ve rakam ölçüleri karşılaştırılarak “3” (3) rakamı olabileceğine kanaat getirilmiştir. Tarih sonundaki “ı” ifadesinin, yazının diğer rakamların yazı boyutundan daha küçük olması nedeni ile “ı” (4) rakamını ifade etmediği, tırfil olabileceği tahmin edilmiştir. Ayrıca 1952 tarihli Vakıf Eski



Fotoğraf 140. Nakipzade Cami, Mihrap Üst Kısım Süsleme, Tarih Detayı, 2019 (SVBMA).

Süslemelerden tavana yakın konumdaki hatların dairesel kartuşları sonradan yapılmıştır. Ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmeyen dairesel kartuşlar yapıya ait 1952 yılı öncesi siyah-beyaz fotoğraflarda gözükmediğinden, bu tarihten sonra yapıldığı tahmin edilmektedir.

Yapıdaki kalem işi süslemeleri hatlar ve desenler olarak iki başlık altında değerlendirilecek olup katalog bölümünde detaylıca ele alınacaktır.

2.2.4.5.1. Hatlar

Nakipzade Camisinde bulunan hatların çehar-ı yar-ı güzin isimleri ile esma-ül hüsnadan bazılarının olduğu görülür. Çehar-ı yar-ı güzin yazıları üst seviye pencereleri arasında kalan bölümlerde, esmalar ise alt seviye pencerelerin üst kotu ile üst seviye pencerelerin alt kotu arasında kalan bölümlerde görürüz (Fotoğraf 141). Esmâ-ül hüsnalar Haşr suresinin son üç ayeti olan 22- 24. ayetlerinde geçen isimlerdir ve ayetlerdeki sırasıyla, batı duvardan başlayıp doğu duvarda sonlanacak şekilde yazılmıştır. Hatlardan üst seviye pencereler arasında kalan bölümde yer alan çehar-ı yar-ı güzinler iki çerçeve ile sınırlandırılmıştır. İlk dönemde yapılan çift sıra kontürden oluşan köşelerden içe eğimli dörtgen biçimli çerçeve ile sonradan yapıldığı bilinen dairesel çerçeve üstüste binmiştir. Alt ve üst seviye pencereelr arasındaki yüzeylerde yer alan esma-ül hüsnalar ise sadece ilk dönem yapılmış olan köşelerden içe eğimli dörtgen, çift sıra kontür ile çevrelenmektedir.

Anlatıma doğu duvardan başlanılacak olduğundan dolayı ayetlerdeki sıralamanın sonundan başına doğru ilerlenmiş olunacaktır.

Hatların hepsi siyah renk boya kullanılarak işlenmiştir.

Eser Bilgi Fişinde bahsedilen 1888 de yaşanan selin ardından yeniden onarıldığı bilgisi de görüşümüzü desteklemektedir.

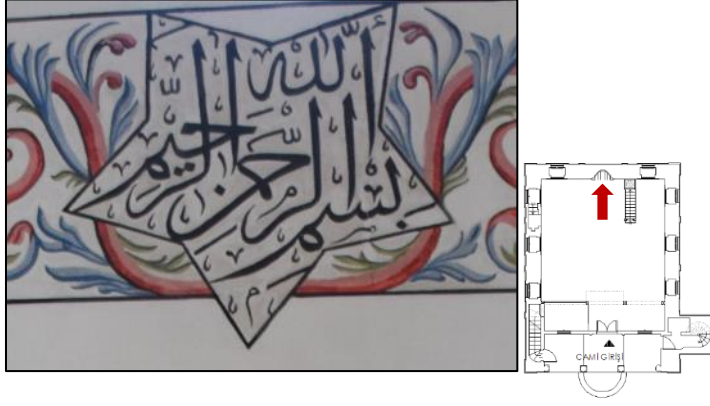


Fotoğraf 141. Nakipzade Cami, Harim, Güneydoğuya Bakış, Genel Görünüm 2022 (SVBMA).

Doğu duvarda hatlar, alt ve üst seviye pencereler arası yüzeydeki El-Gaffar (cc)⁸² yazısı ile başlar. Çehar-ı yar-ı güzinlerden “Ömer (ra)” yazısı üst seviye kuzeye doğru ve merkezdeki iki pencere arasında kalan yüzeyde, üst üste geçmiş geometrik ve sonradan yapıldığını bildiğimiz dairesel kartuş içindedir. Bu yazının simetrik olarak alt seviyesinde esmalardan “El-Musavvir” işlenmiştir. Alt seviye merkezdeki pencere üst kısmında çift sıra kontürle oluşturulmuş, köşelerden içe eğimli kare biçimli kartuş içinde, “El-Bari (cc)” esması, üst seviye merkez pencere ile güney yöndeki pencere arasında kalan bölümde “Ebubekir (ra)”, bu yazının alt seviye simetrisinde ve vaaz balkonunun hemen üzerinde olan kısımda ise “El-Halık (cc)” esması yer alır. Doğu duvar güney yönde alt ve üst seviye pencere arasında kalan bölümde “El-Mütekebbir (cc)” esması bulunur.

Güney duvarın doğu yönündeki alt ve üst seviye pencereler arası bölümde “el-Cebbar (cc)” esması, üst seviye ve mihrap üzeri pencere arası bölümde “Muhammed (sav)” yazısı, mihrabın doğu üst köşesinde de “Aziz (cc)” yazılarında geometrik kartuşlar içinde oluşturulmuştur. Mihrap alınlığındaki kalemişi süslemelerin arasına yıldız motifi içinde Besmele hattı işlenmiştir (Fotoğraf 142).

⁸² Haşr suresi son iki ayetinde El-Gaffar esması geçmemektedir. Ancak bu surede geçen isimler bazı alimler tarafından İsm-i Azam olarak kabul edilir. El-Gaffar esmasında İsm-i Azam’dan sayıldığı için ayetlerdeki esmaların sonuna bu ismin eklendiği düşünülmektedir.



Fotoğraf 142. Nakipzade Cami, Güney Duvar, Mihrap Üstü Besmele Hattı, 2022 (SVBMA).

Mihrap üstü pencere ile batı yönündeki üst seviye pencere arasında “Allah (cc)” yazısı, mihrabın batı üst köşesinde “El-Muheymin (cc)” yazısı görülür. Güney duvarın batı köşesinde üst ve alt seviye pencereler arası yüzeyde “El-Mumin (cc)” yazısı ile bu duvardaki hatlar tamamlanmış olur.



Fotoğraf 143. Nakipzade Cami, Harim, Batı Duvar, Genel Görünüm, 2022 (SVBMA).

Batı duvarın güney köşesindeki üst ve alt seviye pencereler arasında “Es-Selam” ismi yazılıdır. Bu duvarın güney yönündeki ve merkezdeki üst seviye pencereleri arasındaki bölümde çehar-ı yar-ı güzinden “Ali (ra)”, bu yazının alt seviye simetrisinde esmalardan “El-Kuddüs (cc)” yer alır. Duvar merkezindeki üst ve alt seviye pencereleri arasındaki yüzeye de “El-Melik” esması işlenmiştir. Merkezde bulunan pencere ile kuzey yönündeki pencereler arası bölümde “Osman (ra)” altında ise “Er-Rahim (cc)” yazıları yer alır. Batı duvarda son olarak kuzey yönündeki üst

ve alt seviye pencereler arasında kalan yüzeyde “Er-Rahman (cc)” esması görülür (Fotoğraf 143).

2.2.4.5.2. Desenler

Camide batılılaşma dönemi etkisinin hissedildiği bitkisel, geometrik ve mimari elemanlardan oluşan desenler görülür. Hat bezemeler kadar çok olmasa da, vaaz balkonunda, sakal-ı şerif nişinde bulunduğu güney duvarın doğu yönündeki alt seviye pencerenin iç kısmında ve mihrap çevresinde bu tarz süslemeler yer alır. Kuru sıva üzerine çeşitli renkler kullanılarak, şablonsuz yapılmışlardır(Fotoğraf 144).

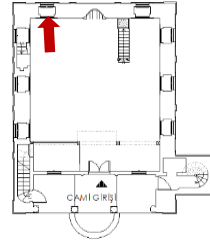


Fotoğraf 144. Nakipzade Cami, Harim, Güneye Bakış, Genel Görünüm,2022 (SVBMA).

Harim içerisinde, kapı ve pencere kenarlarında, hatların çevrelerinde, mahfili taşıyan ahşap dikmelerin yastık kenarlarında, sakal-ı şerif nişinin olduğu pencerede desenlerin çevresinde düz çizgiden oluşan süsleme yapılmıştır. Hatlarda ve mahfili taşıyan dikme yastıklarında bu kontürler tek renk siyah iken, kapı ve pencere kenarlarında siyah-kırmızı-siyah renk sırasıyla, içiçe geçmiş dikdörtgenler şeklinde yaklaşık 0,05 metre aralıklarda uygulanarak çerveçe görünümü oluşturmuştur.

Vaaz köşkünün iki yanındaki sütunceler üzerine, “C” kıvrımlı bitkisel desenler ile yapraklar arasında laleye benzer motif işlenmiştir. Sütunceler üzerine taş kabartmadan yapılan selvi ağacı bulunur. Vaaz köşü kafes tekniği ile yapılmış olan ahşap korkuluklar ile çevrelenir.

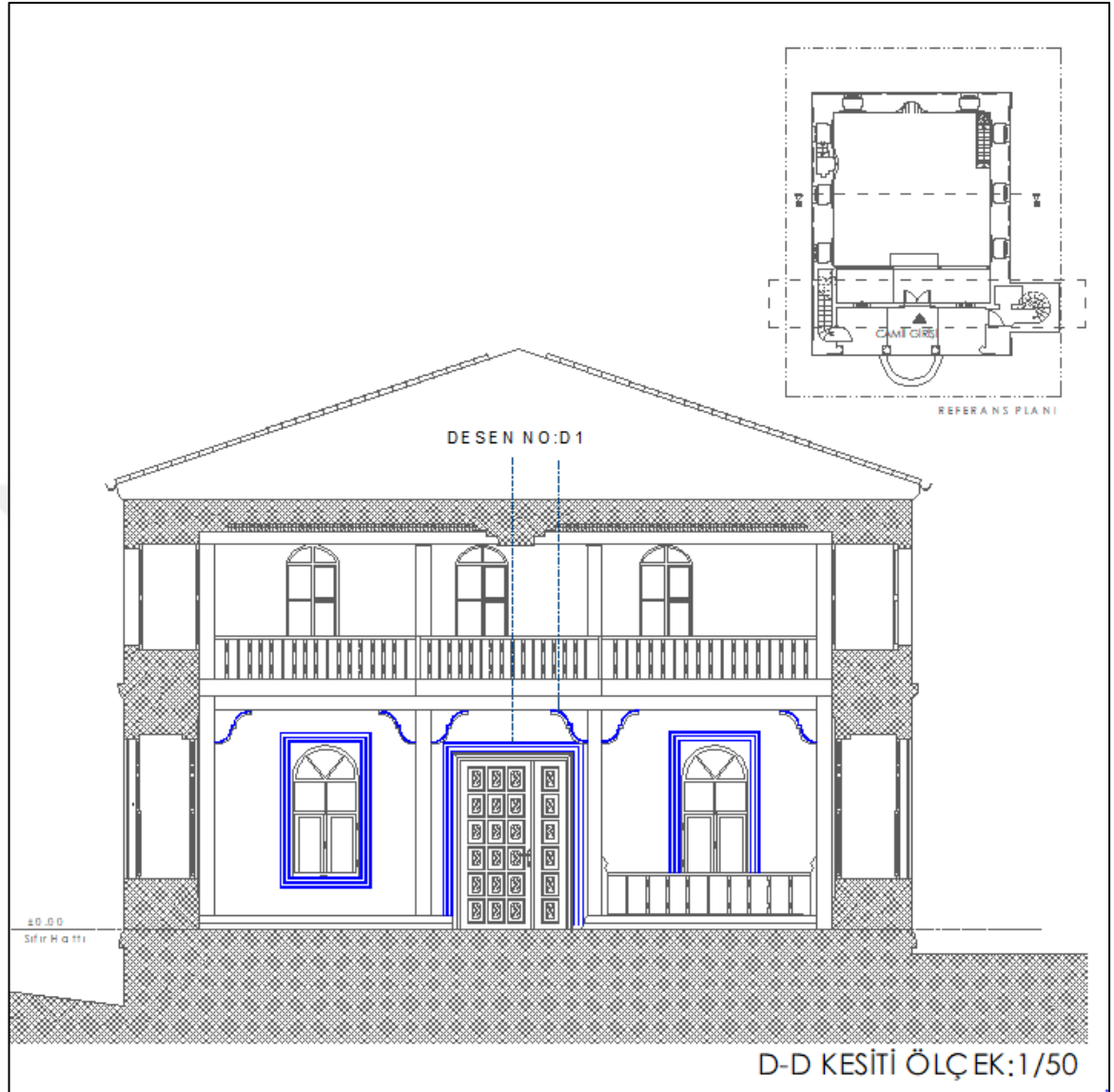
Güney duvarda, mihrap yanındaki pencerelerden doğu yönünde bulunan pencerenin bulunan pencerenin iç kısmında her iki yanda kalem işi süsleme bulunur. Camide sadece bu pencerenin içinde süsleme bulunmasının nedeni, pencerenin batı yönünde duvara gömülü sakal-ı şerif dolabının bulunmasıdır. Dışardan 0,05 metre aralıklarla, sırasıyla siyah-bordo-siyah kontürlerle çerçeve içine alınana dikdörtgen biçimli desen, sarı zemin üzerine tekrarlanan rumi motiften oluşur. Bu motifler pudra rengi boyanmış ve bordo kontür ile sınırlandırılmıştır (Fotoğraf 145).



Fotoğraf 145. Nakipzade Cami, Güney Duvar, Doğu Yönü Alt Seviye Pencere İçi Süsleme, 2019 (SVBMA).

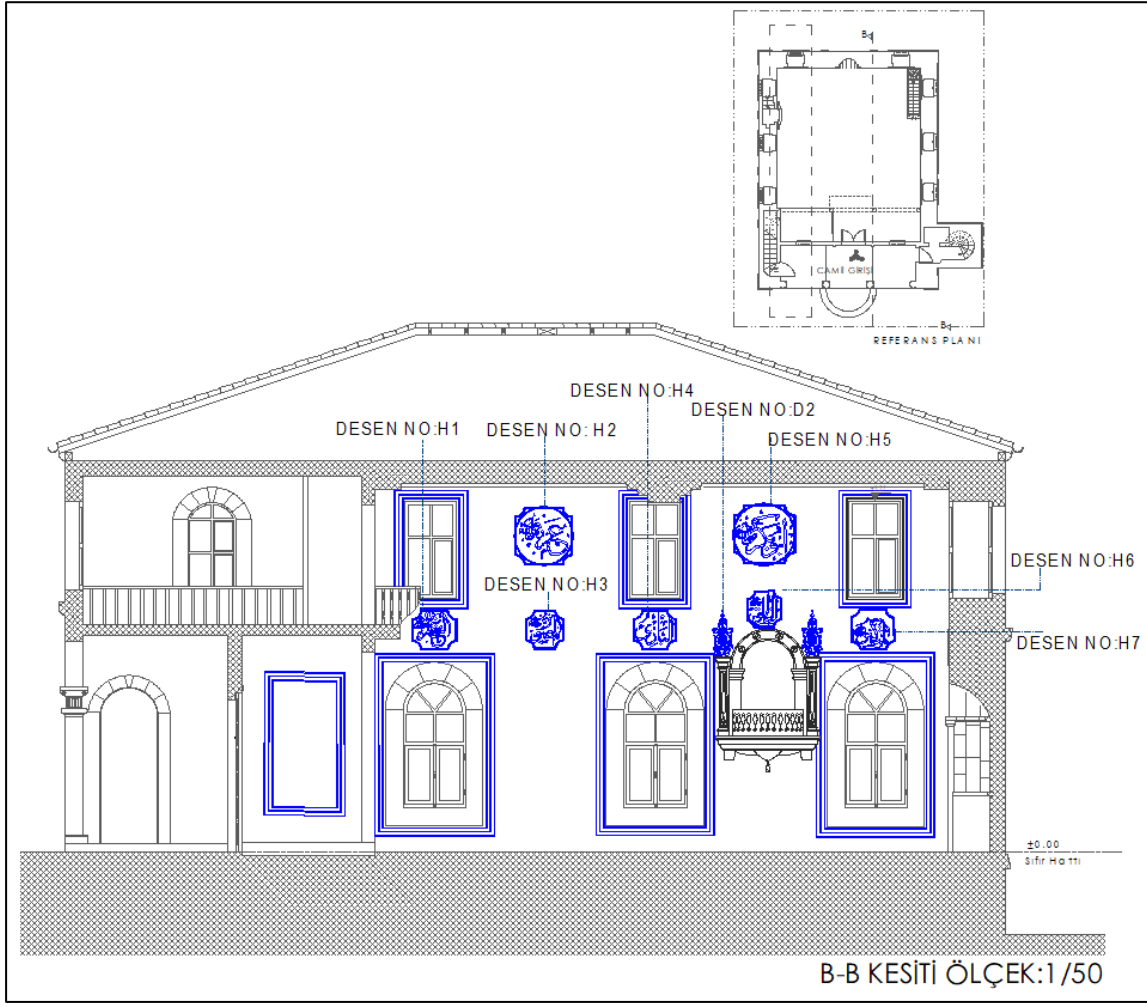
Mihrap çevresinde, yanlarda vazö içerisinden “C” ve “S” kıvrımlar oluşturarak yükselen bitkisel bezeme, mihrap üst kısmında beş kollu yıldız içine yazılmış besmele ile birleşmiş olur. Mihrabın iki yanında bitkisel bezeme ile mihrap girintisi arasında kalan yüzeyde de sütun deseni bulunur. Kare kaide üzerinde yükselen silindirik sütunun, başlık kısmında bitkisel bezemelerle birleşmesi, bitkisel bezemeye taşıyıcı destek veriyormuş hissi uyandırır. Mihrap niş kısmının, zeminden yaklaşık 0,90 metre yüksekliğe kadar olan bölümünde somaki mermer taklidi açık sarı zemin üzerine gri tonları kullanılarak yapılmıştır.

2.2.4.5.3. Katalog

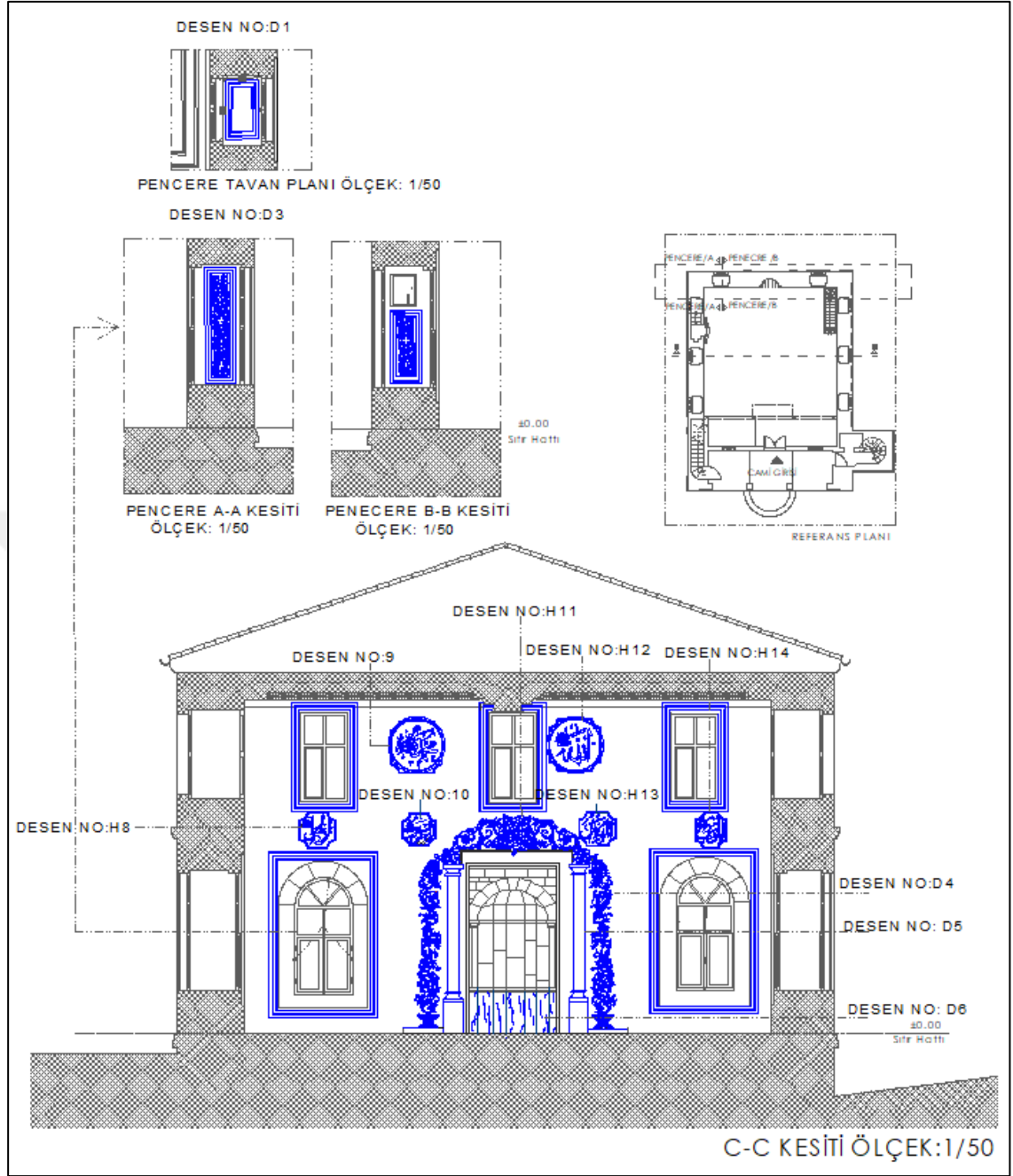


Çizim 49. Nakipzade Cami, Kalemışi Referans Çizimi, D-D Kesiti, 2019
(SVBMA)⁸³

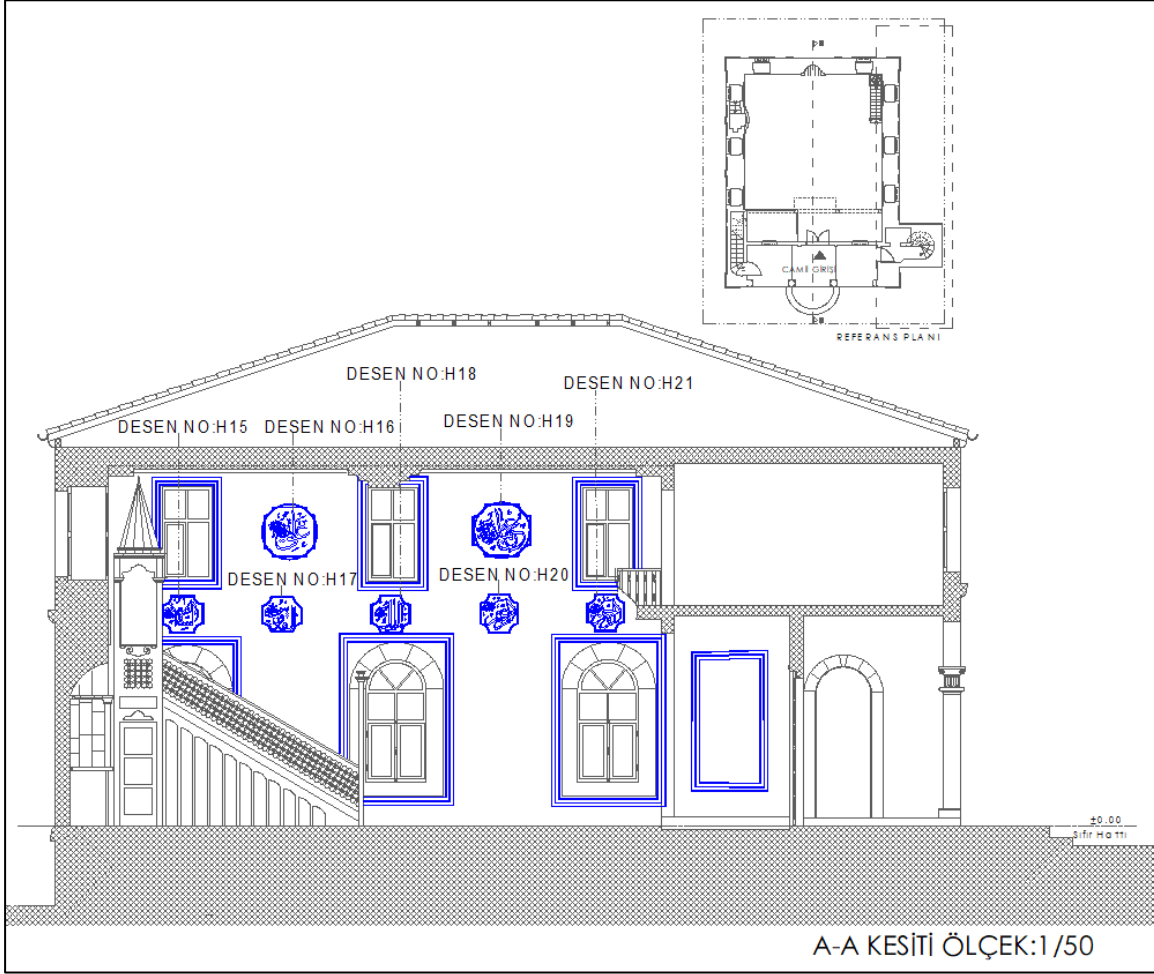
⁸³ Katalogda yer alan çizimler, Çağ Restorasyon tarafından Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü için yapılmış olup, bu çizimler üzerinde düzenleme tarafımızca yapılmıştır.



Çizim 50. Nakipzade Cami, Kalemışi Referans Çizimi, B-B Kesiti, 2019 (SVBMA)



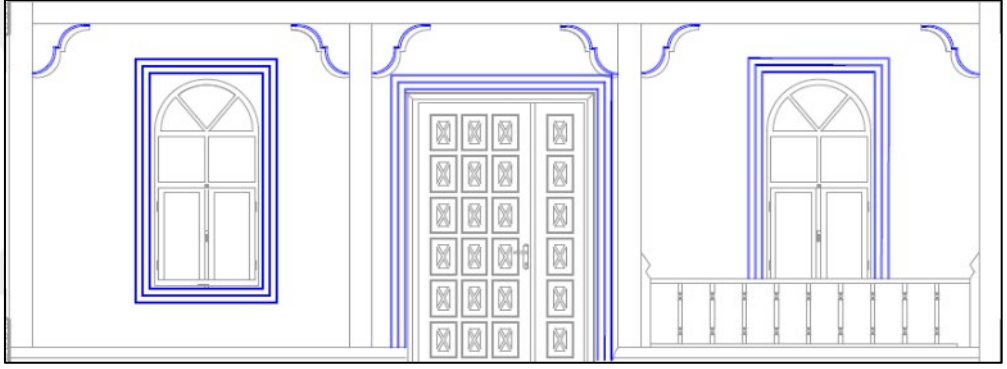
Çizim 51. Nakipzade Cami, Kalemışi Referans Çizimi, C-C Kesiti, 2019 (SVBMA)



Çizim 52. Nakipzade Cami, Kalemışi Referans Çizimi, A-A Kesiti, 2019 (SVBMA)



Fotoğraf 146. Nakipzade Cami D1 Nolu Desen (SVBMA)



Çizim 53. Nakipzade Cami D1 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: D1

Fotoğraf No: 146

Çizim No: 53

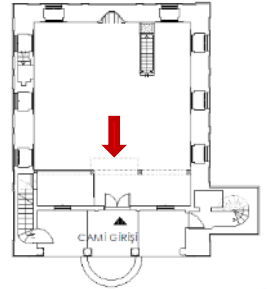
Camide Bulunduğu Yer: Harim kapı/pencere kenarları, ahşap dikme yastıkları, mihrap yanı sakal-şerif saklama dolabının olduğu pencere içi süsleme çevresi

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy :0,05 metre

Malzeme: Fırça, boya



Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah, kırmızı, bordo

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Kontür

Kompozisyon: Kapı/pencere çevresinde aralıklı olarak içiçe geçmiş halde yapılan desen pano görünümü oluşturmak ve pencere içi rumi desende, deseni sınırlamak için düz çizgi halinde uygulanmıştır.





Fotoğraf 147. Nakipzade Cami H1 Nolu Desen (SVBMA)



Çizim 54. Nakipzade Cami H1 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H1

Fotoğraf No: 147

Çizim No: 54

Camide Bulunduğu Yer: Harim, doğu duvarın kuzey yönündeki alt ve üst seviye pencereleri arası yüzeyde

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy : 0,60 x 0,68 m

Malzeme: Fırça, boya

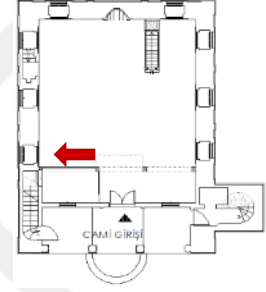
Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: Esmalül Hüsna'dan "El-Gaffar (cc)" ismi cel-i sülüs tarzda yazılmış ve bu hat iki sıra kontür ile çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve kareye benzer biçimde, köşelerden içe eğimlidir.





Fotoğraf 148. Nakipzade Cami H2 Nolu Desen (SVBMA)

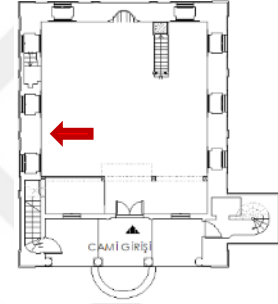


Çizim 55. Nakipzade Cami H2 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H2

Fotoğraf No: 148

Çizim No: 55



Camide Bulunduğu Yer: Harim, üst seviye pencerelerden kuzey yönü ve merkezdeki pencere arasında kalan yüzeyde

Yapım Tarihi: Köşelerden içe eğimli, kare biçimli çerçeve ve hat H.1313 / M.1895, dairesel çerçeve M.1952 sonrası

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy :0,90x0,90 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

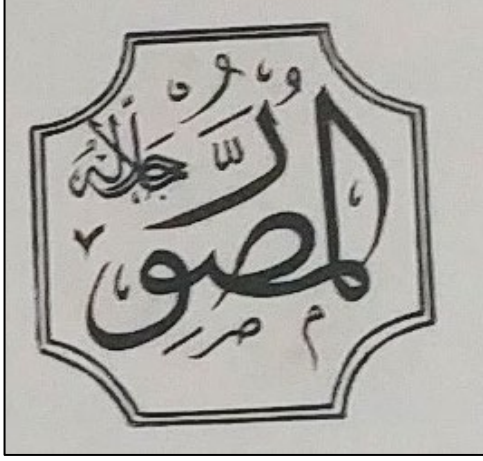
Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: Çehar-ı yar-ı güzinden “Ömer(ra)” ismi cel-i sülüs olarak yazılmış ve ilk dönemde köşelerden içe eğimli kare biçimde kontür ile çevrenmiştir. İkinci

dönemde bu çerçeve çizgileri üzerinden geçen dairesel çerçeve ile tekrar çevrelenmiştir.





Fotoğraf 149. Nakipzade Cami H3 Nolu Desen (SVBMA)

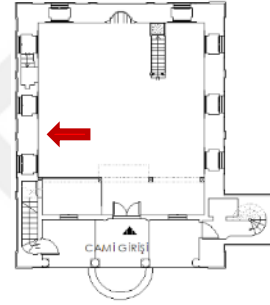


Çizim 56. Nakipzade Cami H3 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H3

Fotoğraf No: 149

Çizim No: 56



Camide Bulunduğu Yer: Harim, üst seviye pencerelerden kuzey yönü ve merkezdeki pencere arasında kalan yüzeydeki yazının alt bölümdeki simetrisinde

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy : 0,60 x 0,60 m

Malzeme: Fırça, boya

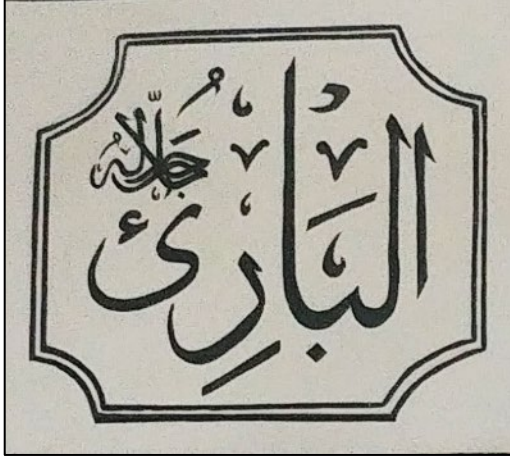
Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: Esmalül Hüsna'dan "El-Musavvir (cc)" ismi cel-i sülüs tarzda yazılmış ve bu hat iki sıra ince kontür ile çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve kareye benzer biçimde, köşelerden içe eğimlidir.



Fotoğraf 150. Nakipzade Cami H4 Nolu Desen (SVBMA)

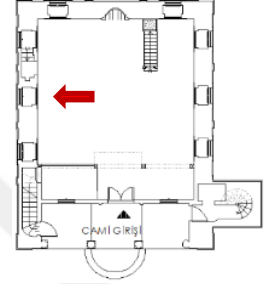


Çizim 57. Nakipzade Cami H4 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H4

Fotoğraf No: 150

Çizim No: 57



Camide Bulunduğu Yer: Harim, doğu duvarın merkezindeki alt ve üst seviye pencereler arasında kalan yüzeyde

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy : 0,60 x 0,65 m

Malzeme: Fırça, boya

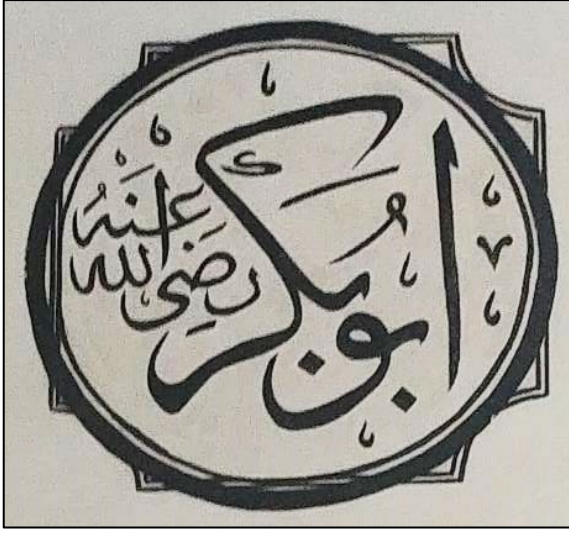
Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: Esmalül Hüsna'dan "El-Bari (cc)" ismi cel-i sülüs tarzda yazılmış ve bu hat iki sıra kontür ile çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve köşelerden içe eğimli kare biçimindedir.



Fotoğraf 151. Nakipzade Cami H5
Nolu Desen (SVBMA)

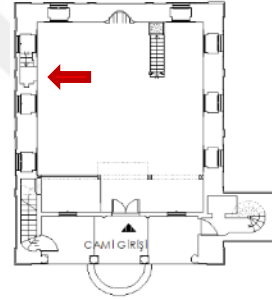


Çizim 58. Nakipzade Cami H5 Nolu
Desen (SVBMA)

Katalog No: H5

Fotoğraf No: 151

Çizim No: 58



Camide Bulunduğu Yer: Harim, doğu duvar üst seviye pencerelerden merkez ve güney yönündeki pencereler arasında kalan yüzeyde

Yapım Tarihi: Köşelerden içe eğimli, kare biçimli çerçeve ve hat H.1313 / M.1895, dairesel çerçeve M.1952 sonrası

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy :0,95x0,95 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: Çehar-ı yar-ı güzinden “Ebubekir (ra)” ismi cel-i sülüs olarak yazılmış ve ilk dönemde köşelerden içe eğimli kare biçimde kontür ile çevrelenmiştir. İkinci dönemde bu kare biçimli çerçeve çizgileri üzerinden geçen dairesel çerçeve ile tekrar çevrelenmiştir.





Fotoğraf 152. Nakipzade Cami H6 Nolu Desen (SVBMA)

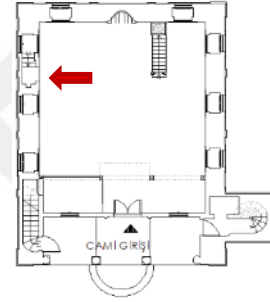


Çizim 59. Nakipzade Cami H6 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H6

Fotoğraf No: 152

Çizim No: 59



Camide Bulunduğu Yer: Harim, doğu duvardaki vaaz balkonunun üst kısmında

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy : 0,54 x 0,56 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

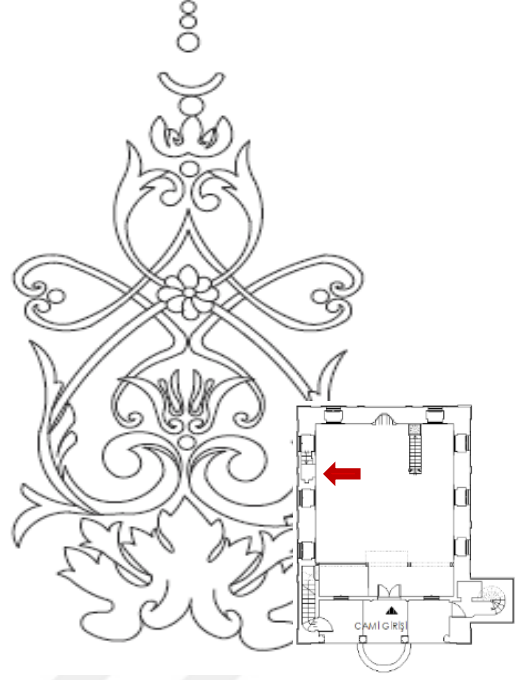
Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: “El-Halik (cc)” esması cel-i sülüs tarzda yazılmış ve bu hat iki sıra kontür ile çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve köşelerden içe eğimli kare biçimindedir.



Fotoğraf 153. Nakipzade Cami D2 Nolu Desen (SVBMA)



Çizim 60. Nakipzade Cami D2 Nolu Desen(SVBMA)

Katalog No: D2

Fotoğraf No: 153

Çizim No: 60

Camide Bulunduğu Yer: Harim, doğu duvardaki vaaz balkonunun iki yanındaki sütuncelerin üst kısmın

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy : 0,64 x 0,30 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Mavi, kırmızı, siyah, pembe

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Bitkisel bezeme

Kompozisyon: Yaprak topluluğu üzerine yükselen “S” ve “C” kıvrımlarla stilize edilmiş yapraklar arasına çiçek motifi yerleştirilmiştir. Koyu ve açık tonlarda mavi/kırmızı renkler yoğunluktadır. Kırmızı renk yer yer ışık etkisi verildiği için pembe olarak yansımıştır. Siyah renk kontür olarak kullanılmıştır.





Fotoğraf 154. Nakipzade Cami H7 Nolu Desen (SVBMA)

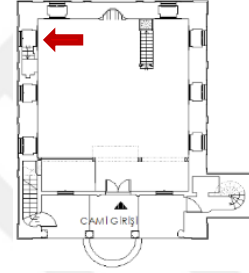


Çizim 61. Nakipzade Cami H7 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H7

Fotoğraf No: 154

Çizim No: 61



Camide Bulunduğu Yer: Harim, doğu duvarın güney yönündeki alt ve üst seviye pencereleri arasındaki yüzeyde.

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy : 0,60 x 0,65 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: “El-Mütekebbir (cc)” esması cel-i sülüs tarzda yazılmış ve bu hat iki sıra kontür ile çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve köşelerden içe eğimli kare biçimindedir.



Fotoğraf 155. Nakipzade Cami H8 Nolu Desen (SVBMA)

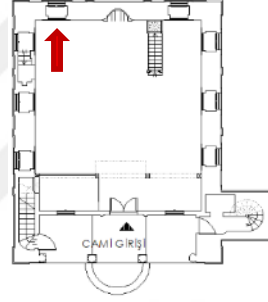


Çizim 62. Nakipzade Cami H8 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H8

Fotoğraf No: 155

Çizim No: 62



Camide Bulunduğu Yer: Harim, güney duvarın batı yönündeki alt ve üst pencereler arası yüzeyde

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy : 0,60 x 0,60 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

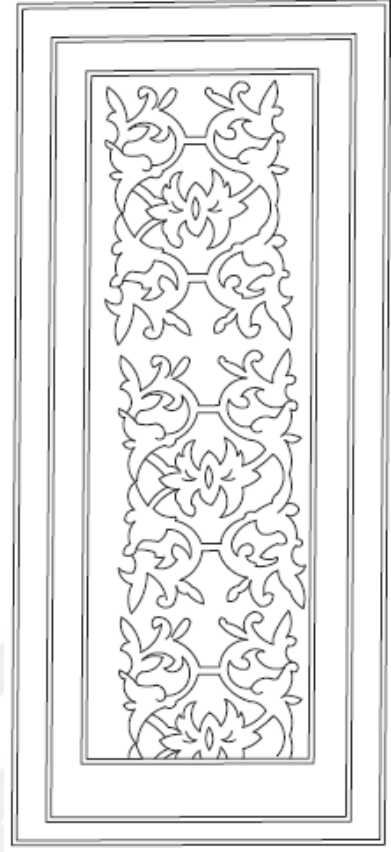
Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: “El-Cebbar (cc)” esması cel-i sülüs tarzda yazılmış ve bu hat iki sıra kontür ile çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve köşelerden içe eğimli kare biçimindedir.



Fotoğraf 156. Nakipzade Cami D3 Nolu Desen (SVBMA)

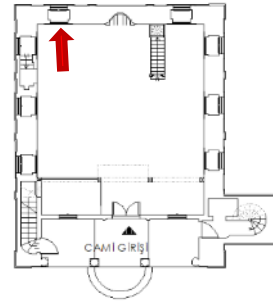


Çizim 63. Nakipzade Cami D3 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: D3

Fotoğraf No: 156

Çizim No: 63



Camide Bulunduğu Yer: Harim, güney duvarın batı yönündeki alt ve üst pencereler arası yüzeyde

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy : 0,51 x 1,17 m – 0,51 x 1,89 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah, sarı, bordo ve pudra rengi

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Bitkisel bezeme

Kompozisyon: Sarı zeminli rumi desen pudra rengine boyanmış ve dışardan aralıklarla siyah-bordo-siyah renklerde kontürle çevrelenmiştir. Rumilerin kenarları bordo renk kontür ile sınırlandırılmıştır.





Fotoğraf 157. Nakipzade Cami
H9 Nolu Desen (SVBMA)

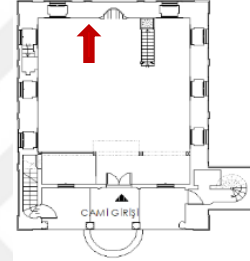


Çizim 64. Nakipzade Cami H9
Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H9

Fotoğraf No: 157

Çizim No: 64



Camide Bulunduğu Yer: Harim, güney duvar, doğu yönü ve merkezdeki üst seviye pencereler arasında kalan yüzeyde

Yapım Tarihi: Köşelerden içe eğimli, kare biçimli çerçeve ve hat H.1313 / M.1895, dairesel çerçeve M.1952 sonrası

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy :0,95x0,95 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

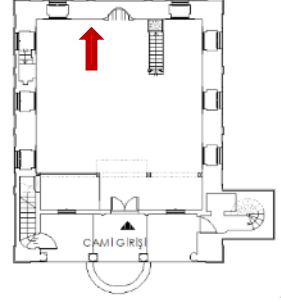
Kompozisyon: Hz. “Muhammed (sav)” isminin cel-i sülüs tarzda işlenmiş halidir. Hat İlk dönemde köşelerden içe eğimli kare biçimli kontürlerle çerçeve içine alınmıştır. İkinci dönemde bu kare biçimli çerçeve çizgileri üzerinden geçen dairesel çerçeve ile tekrar çevrelenmiştir.



Fotoğraf 158. Nakipzade Cami H10 Nolu Desen (SVBMA)



Çizim 65. Nakipzade Cami H10 Nolu Desen (SVBMA)



Katalog No: H10

Fotoğraf No: 158

Çizim No: 65

Camide Bulunduğu Yer: Harim, mihrabın doğu köşesi üzerinde

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy : 0,54 x 0,57 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

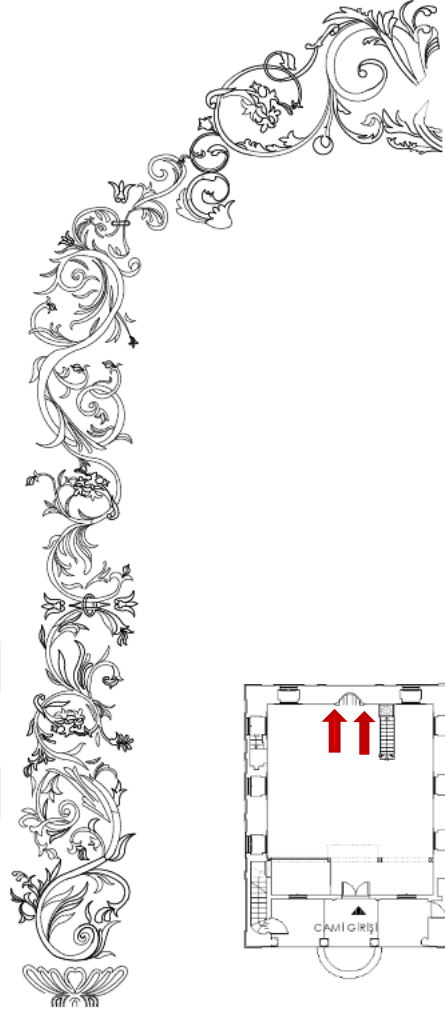
Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: “El-Aziz (cc)” esması cel-i sülüs tarzda yazılmış ve bu hat iki sıra kontür ile çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve köşelerden içe eğimli kare biçimindedir.



Fotoğraf 159. Nakipzade Cami D4 Nolu Desen (SVBMA)



Çizim 66. Nakipzade Cami D4 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No:D4

Fotoğraf No: 159

Çizim No: 66

Camide Bulunduğu Yer: Harim, mihrap çevresi

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy : 0,45 x 3,42 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Mavi, kırmızı, siyah, pembe

Zemin Rengi: Beyaz

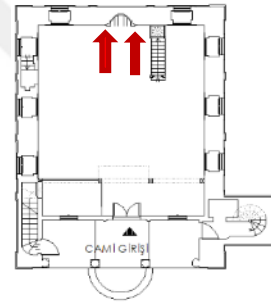
Konusu: Bitkisel bezeme

Kompozisyon: Stilize edilmiş yapraklar “S” ve “C” kıvrımları oluşturarak kendini tekrarlayan desen, mihrabın iki yanında, sütun bezemesinin çevresinde, aynalanarak kullanılmış ve mihrap üst kısmında merkezde hat yazı ile birleştirilmiştir. Yapraklar arasına laleyi anımsatan çiçek figürü yerleştirilmiştir. Renklerin ton geçişli olarak kullanılması ışık/gölge etkisini oluşturmuştur.





Fotoğraf 160. Nakipzade Cami D5 Nolu Desen (SVBMA)



Çizim 67. Nakipzade Cami D5 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No:D5

Fotoğraf No: 160

Çizim No: 67

Camide Bulunduğu Yer: Harim, mihrap yanları

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy : 0,31 x 2,74 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

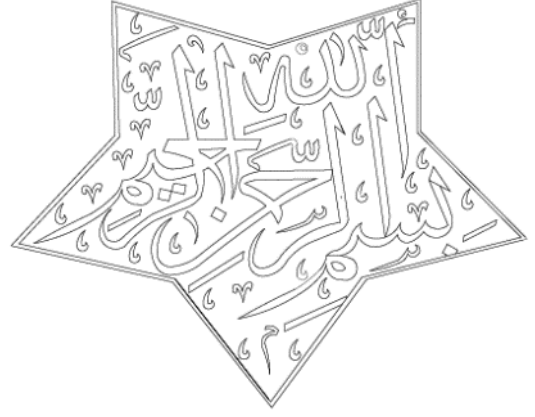
Kullanılan Renkler: Yağ yeşili, antrasit, siyah

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Mimari öge

Kompozisyon: Kare kaide üzerinde yükselen silindirik gövde dor başlık ile sonlanır. Kaide ve başlık antrasit tonlarında gövde ise yağ yeşili renginde boyanmıştır. Mihrabın iki yanındaki sütunlar bitkisel bezemenin ağırlığını taşıyor hissi uyandırır.





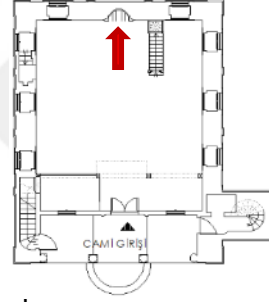
Fotoğraf 261. Nakipzade Cami H11 Nolu Desen (SVBMA)

Çizim 68. Nakipzade Cami H11 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H11

Fotoğraf No: 261

Çizim No: 68



Camide Bulunduğu Yer: Harim, mihrap üst kısmında

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy : 0,70 x 0,72 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

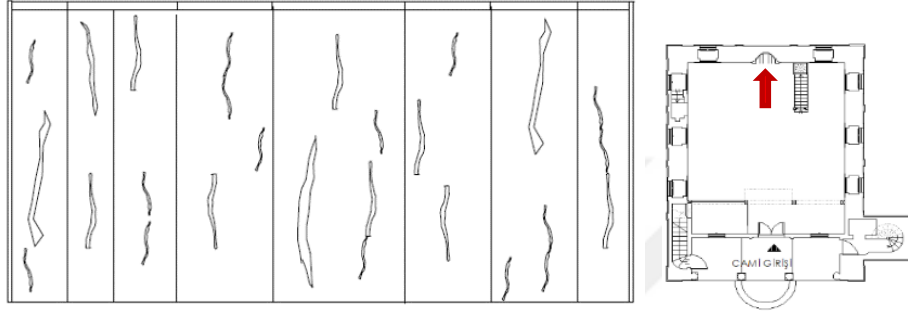
Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Yıldız çerçeve içinde hat

Kompozisyon: Beş kollu yıldız içine “Bismillahirrahmnirrahim” celi sülüs tarzda besmele yazılmıştır. Bu hat mihrabı besmele ile taçlandırmış gibidir.



Fotoğraf 162. Nakipzade Cami D6 Nolu Desen (SVBMA)



Çizim 69. Nakipzade Cami D6 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: D6

Fotoğraf No: 162

Çizim No: 69

Camide Bulunduğu Yer: Harim, mihrap alt kısım

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy : 0,70 x 0,170 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Sarı, gri

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Somaki mermer taklidi

Kompozisyon: Somaki mermer taklidi sarı zemin üzerine gr tonları kullanılarak meydana getirilmiştir.



Fotoğraf 163. Nakipzade Cami H12 Nolu Desen (SVBMA)

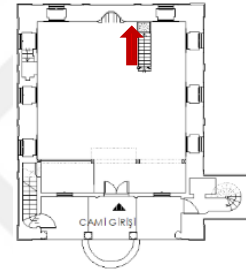


Çizim 70. Nakipzade Cami H12 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H12

Fotoğraf No: 163

Çizim No: 70



Camide Bulunduğu Yer: Harim, güney duvar, batı yönü ve merkezdeki üst seviye pencereler arasında kalan yüzeyde

Yapım Tarihi: Köşelerden içe eğimli, kare biçimli çerçeve ve hat H.1313 / M.1895, dairesel çerçeve M.1952 sonrası

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy :0,95x0,95 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: “Allah (cc)” isminin cel-i sülüs tarzda işlenmiş halidir. Hat İlk dönemde köşelerden içe eğimli kare biçimli kontürlerle çerçeve içine alınmıştır. İkinci dönemde bu kare biçimli çerçeve çizgileri üzerinden geçen dairesel çerçeve doğu yönündeki pencere kontürü ile kısmen kesişmektedir.



Fotoğraf 164. Nakipzade Cami H13 Nolu Desen (SVBMA)

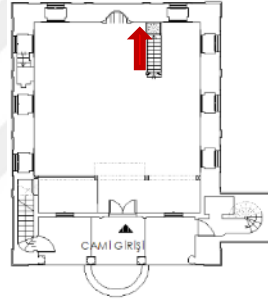


Çizim 71. Nakipzade Cami H13 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H13

Fotoğraf No: 164

Çizim No: 71



Camide Bulunduğu Yer: Harim, mihrabın batı köşesi üzerinde

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy : 0,57 x 0,62 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: “El-Muheymin (cc)” esması cel-i sülüs tarzda yazılmış ve bu hat iki sıra kontür ile çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve köşelerden içe eğimli kare biçimindedir.



Fotoğraf 165. Nakipzade Cami H14 Nolu Desen (SVBMA)



Çizim 72. Nakipzade Cami H14 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H14

Fotoğraf No: 165

Çizim No: 72

Camide Bulunduğu Yer: Harim, güney duvarın batı

yönündeki alt ve üst seviye pencereler arasında kalan yüzeyde

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy : 0,52 x 0,62 m

Malzeme: Fırça, boya

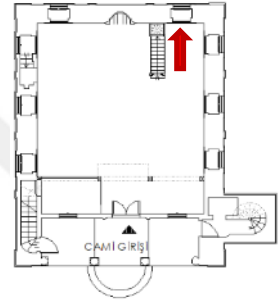
Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: “El-Mumin (cc)” esması cel-i sülüs tarzda yazılmış ve bu hat iki sıra kontür ile çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve köşelerden içe eğimli kare biçimindedir.





Fotoğraf 166. Nakipzade Cami
H15 Nolu Desen (SVBMA)



Çizim 73. Nakipzade Cami H15
Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H15

Fotoğraf No: 166

Çizim No: 73

Camide Bulunduğu Yer: Harim, batı duvarın güney yönündeki alt ve üst seviye pencereler arasında kalan yüzeyde

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy : 0,60 x 0,65 m

Malzeme: Fırça, boya

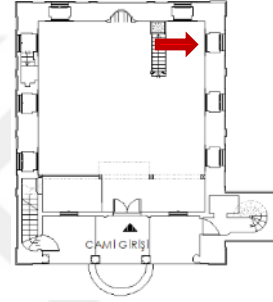
Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: “Es-Salam (cc)” esması cel-i sülüs tarzda yazılmış ve bu hat iki sıra kontür ile çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve köşelerden içe eğimli kare biçimindedir.





Fotoğraf 167. Nakipzade Cami H16 Nolu Desen (SVBMA)



Çizim 74. Nakipzade Cami H16 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H16

Fotoğraf No: 167

Çizim No: 74



Camide Bulunduğu Yer: Harim, batı duvar üst seviye pencerelerden merkez ve güney yönündeki pencere arasında kalan yüzeyde

Yapım Tarihi: Köşelerden içe eğimli, kare biçimli çerçeve ve hat H.1313 / M.1895, dairesel çerçeve M.1952 sonrası

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy :0,88 x 0,88 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: Çehar-ı yar-ı güzinden “Ali (ra)” ismi cel-i sülüs olarak yazılmış ve ilk dönemde köşelerden içe eğimli kare biçimde kontür ile çevrelenmiştir. İkinci dönemde bu kare biçimli çerçeve çizgileri üzerinden geçen dairesel çerçeve ile tekrar çevrelenmiştir.



Fotoğraf 168. Nakipzade Cami H17 Nolu Desen (SVBMA)

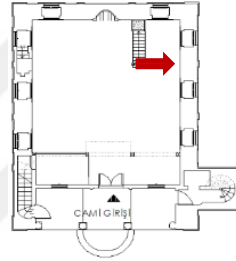


Çizim 75. Nakipzade Cami H17 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H17

Fotoğraf No: 168

Çizim No: 75



Camide Bulunduğu Yer: Harim, batı duvarın güney yönündeki alt ve üst seviye pencereler arasında kalan yüzeydeki yazının alt simetrisinde

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy : 0,58 x 0,63 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: “El-Kuddüs (cc)” esması cel-i sülüs tarzda yazılmış ve bu hat iki sıra kontür ile çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve köşelerden içe eğimli kare biçimindedir.



Fotoğraf 169. Nakipzade Cami H18 Nolu Desen (SVBMA)

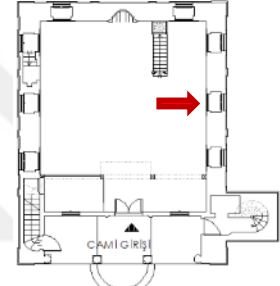


Çizim 76. Nakipzade Cami H18 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H18

Fotoğraf No: 169

Çizim No: 76



Camide Bulunduğu Yer: Harim, batı duvar üst seviye pencere ile duvar arasındaki alanda ve üst pencereler arasında kalan yüzeyde

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy :0,60 x 0,60 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: Esmâ-ül Hüsna'dan "El-Melik (cc)" isminin cel-i sülûs tarzda işlenmiş halidir. Köşelerden içe eğimli kare biçimli iki sıra kontürden oluşan çerçeve içine yazılmıştır.



Fotoğraf 170. Nakipzade Cami H19 Nolu Desen (SVBMA)

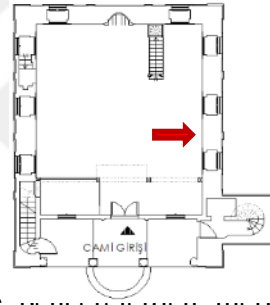


Çizim 77. Nakipzade Cami H19 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H19

Fotoğraf No: 170

Çizim No: 77



Camide Bulunduğu Yer: Harim, batı duvar üst seviye pencerelerden merkez ve kuzey yönündeki pencere arasında kalan yüzeyde

Yapım Tarihi: Köşelerden içe eğimli, kare biçimli çerçeve ve hat H.1313 / M.1895, dairesel çerçeve M.1952 sonrası

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy :0,88 x 0,92 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: Çehar-ı yar-ı güzinden “Osman (ra)” ismi cel-i sülüs olarak yazılmış ve ilk dönemde köşelerden içe eğimli kare biçimde kontür ile çevrelenmiştir. İkinci

dönemde bu kare biçimli çerçeve çizgileri üzerinden geçen dairesel çerçeve ile tekrar çevrelenmiştir.





Fotoğraf 171. Nakipzade Cami H20 Nolu Desen (SVBMA)

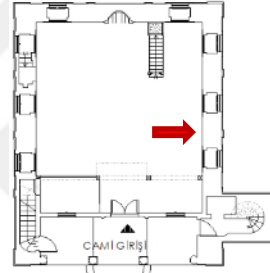


Çizim 78. Nakipzade Cami H20 Nolu Desen (SVBMA)

Katalog No: H20

Fotoğraf No: 171

Çizim No: 78



Camide Bulunduğu Yer: Harim, batı duvar üst seviye pencerelerden merkezdaki alt ve üst pencereler arasında kalan yüzeyin alt simetrisinde

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy :0,60 x 0,60 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: Esmâ-ül Hüsna'dan "Er-Rahim (cc)" isminin cel-i sülûs tarzda işlenmiş halidir. Köşelerden içe eğimli kare biçimli iki sıra kontürden oluşan çerçeve içine yazılmıştır.



Fotoğraf 172. Nakipzade Cami H21
Nolu Desen (SVBMA)

Çizim 79. Nakipzade Cami H21 Nolu
Desen (SVBMA)

Katalog No: H21

Fotoğraf No: 172

Çizim No: 79



Camide Bulunduğu Yer: Harim, batı duvarın kuzey yönündeki alt ve üst seviye pencereler arası kalan yüzeyde

Yapım Tarihi: H.1313 / M.1895

İnceleme Tarihi: Ekim 2022

Boyutlar En x Boy :0,60 x 0,60 m

Malzeme: Fırça, boya

Teknik: Sıva üstü kalem işi

Kullanılan Renkler: Siyah

Zemin Rengi: Beyaz

Konusu: Geometrik çerçeve içinde hat

Kompozisyon: Esmâ-ül Hüsna'dan "Er-Raman (cc)" isminin cel-i sülûs tazda işlenmiş halidir. Köşelerden içe eğimli kare biçimli iki sıra kontürden oluşan çerçeve içine yazılmıştır.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME

3.1. Yapıların Kendi İçerisinde Değerlendirmesi

3.1.1. Arapdede (Tekke) Cami

Yapının kuzey cephesinde bulunan H.1253/M.1837 tarihli kalemişi kitabeden dolayı bu tarihte inşa edildiği düşünülmektedir. Yine kalemişi ikinci kitabeden caminin H.1317/M.1899 onarım gördüğü öğrenilir. Caminin tarihlendirilmesiyle ilgili olarak kaynaklarda onarım tarihi verilmekte olup inşa tarihi tam verilememektedirken, yapılan son (2018-20) restorasyonla ortaya çıkarılan kalemişi kitabeden, inşa tarihinin H.1253/M.1837 olduğu öğrenilmiştir. Bani olarak kaynaklarda⁸⁴ Çubukçuzade Halil Ağa b. Hüseyin adı geçse de, vakfiye detaylı incelendiğinde ismi geçen kişinin bani olmadığı, ancak mevcuttaki yeni yapılmış olan caminin giderleri için para vakfeden kişi olduğu anlaşılmıştır.

3.1.1.1. Plan

Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı cami doğu-batı yönünde eğimli arazi üzerine inşa edilmiştir. Taş duvar ve duvar üzerinde bulunan korkuluklarla çevrelenmiş bahçe içerisinde hazire alanı bulunmaktadır. Cami bahçesinde kuzey batı köşede abdestlik ve tuvaletlerin bulunduğu alan mevcuttur. Tek mekanlı caminin kuzey yönünde mahfil katı bulunur. Dışa doğru çıkıntılı olan mahfil katını kuzey harim duvarı ve son cemaatte yer alan ahşap dikmeler taşımaktadır. Yozgat ve çevresinde bu tip son cemaat yerlerinin çok sayıda görülmesi, Yozgat camilerine özgü yerel bir özellik olarak da yorumlanabilir. Cami düz ahşap tavanlıdır. Türk sanatında erken tarihli ahşap cami örnekleri Karahanlı ve Gazneli mimarisinde görülür. Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan ahşap cami geleneğinin buradaki izleri de Anadolu Selçuklu dönemi camilerinde mevcuttur. Farklı plan tipleri dışında, düz ahşap tavanlı camilerin Anadolu Selçuklularından Osmanlı'nın son dönemlerine kadar yapıldığı bilinir.⁸⁵

⁸⁴ Acun, *Bozok Sancağı'nda (Yozgat İli) Türk Mimarisi*, 2005, s.116.

⁸⁵ Arık, *Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Cami*, 1973, s.8.

Hakkı Acun, Yozgat ve çevresinde yer alan camileri plan bakımından üç grupta değerlendirmiştir⁸⁶.

1-Tek mekanlı, boyuna dikdörtgen düz tavanlı camiler: Yozgat Arapdede Cami (H.1253/M.1837), Nakipzade (Hoşyar Kadın) Cami (H.1264/M.1848), Şefaati Kazlıuşağı Köyü Çapanoğlu Cami (H.1258/ M.1842/1843), Sorgun Şahmuratlı Köyü Çapanoğlu Cami (1711), Yozgat Musa Ağa Cami (H.1215/M.1800-1801), Cevahir Ali Efendi Cami (H.1202/M.1788), Başçavuşoğlu Cami (H.1231/M.1800), Kayyumzade Cami (H.1219/M.1804), Türkmensarılar Köyü Cami (H.1200/M.1785-1786), Köseyusuflu Köyü (Abdullah Ağa) Cami H.1210/M.1796), Tekkeyenicesi Köyü Cami, Kuşçu Köyü Çapanoğlu Cami, Kızıltepe Köyü, Topaç Köyü, Eskiye Köyü (H.1218/M.1803-1804) ve Osmanpaşa Kasabası (Emirce Sultan) Camisi bu gruba girerler. Yalnız bunlardan Kuşçu Köyü Çapanoğlu ve Osmanpaşa Kasabası Camilerinin son cemaat yerleri batıda bulunur.

2-Boyuna dikdörtgen planlı üç sahnalı camiler: Yozgat Divanlı Köyü Cami, Boğazlıyan Hacı Ahmet Ağa Cami, Sarayköyü Çapanoğlu Cami (H.1163/M.1749), Şefaati Paşaköy Tokmak Hasan Paşa Cami (H.1187/M.1173), Gelingüllü Köyü Cami ve Çandır Şahruh Bey Cami (H. 1157/M.1744).

3- Tek mekanlı kubbeli camiler: Yozgat Çapanoğlu Cami'nin Çapanoğlu Mustafa Bey tarafından yaptırılan birinci dönemi (H.1193/M.1779).

Arapdede Camisi bu gruplandırmalara göre, tek mekanlı boyuna dikdörtgen düz tavanlı camiler grubuna girmektedir. Yozgat'ta bu gruba giren camiler günümüzde de aktif olarak ibadethane olarak kullanılmaya devam etmektedir. Bu yapılardan; Nakipzade Cami ve Tekkeyenicesi Köyü Cami 2018-2020 yılları arasında onarım görmüştür. Musa Ağa Cami, Cevheri Ali Efendi Cami, Başçavuşoğlu Cami ve Osmanpaşa Kasabası (Emirce Sultan) Cami 2008-2012 yılları arasında restore edilmiştir.

3.1.1.2. Malzeme ve Teknik

Yığma tekniğinde inşa edilen camide malzeme olarak; kesme taş, moloz taş, ahşap, alçı, kurşun ve kiremit kullanılmıştır. Beden duvarlarında moloz taş ve köşelerde kesme taş, örtüde kiremit ve kurşun, iç mekan tavan, minber ve dikmelerde ahşap, iç mekanda alçı malzeme olduğu görülür.

⁸⁶ Acun, “Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları”, *Vakıflar Dergisi*, S. 13, 1983, s.666.

Yapıya ait incelenen kaynaklarda Arapdede Cami'nin inşa malzemelerinin ayrıntılı bir şekilde ele alınmadığı, sadece örtüde kiremit kullanıldığı, duvarların sıvalı olduğu ve minaresinin kesme taştan yapıldığı belirtilmektedir. Yapılan son restorasyonda dış beden duvarları raspa edildiğinde köşelerde kesme taş olmak üzere moloz taştan duvarın örüldüğü görülür. Belirli aralıklarla ahşap hatıl yapılmıştır. Sarı kesme taş sadece minarede kullanılmıştır.

Yozgat'taki Başçavuşoğlu Cami, Musa Ağa Cami, Yeni Cami, Alacalıoğlu Cami, Kızıltepe Köyü Cami ve Şahmuratlı Cami gibi hem dönem hem de bulunduğu bölge bakımından benzer örneklerle bakıldığında beden duvarları moloz taş örgülü, köşeleri, kapı ve pencere lentoları kesme taş malzemeli olduğu görülür.

Camide tavan, minber, dikmeler ve merdivenlerinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Düz ahşap tavanlı camiler, örtünün doğrudan harim duvarına oturduğu basit strüktürlü yapılardır. Düşük maliyet ve kolay inşa sistemi nedeni ile devletin sosyo-ekonomik seviyesinin yüksek olduğu dönemlerde dahi tüm yerleşim birimlerinde bu tür camiler sıklıkla inşa edilmiştir.⁸⁷ Yozgat'ta günümüze ulaşabilen düz ahşap tavanlı camiler büyük oranda 18. ve 19. yüzyıla aittir.

3.1.1.3. Süsleme

Arapdede Camisinde kuzey cephe ile harim duvarlarında kuru sıva üzerine, minber, tavan ve mahfil alınlığında ahşap üzerine kalemişi süsleme yapıldığı görülür. Geleneksel yöntemle yapılan bu süslemelerde çeşitli toprak/bitki/maden gibi doğal malzemeden elde edilen boyalardan faydalanılmıştır. Geniş renk yelpazesine sahip olan bezemelerde sıcak ve soğuk renkler uyum içinde kullanılmıştır. Süsleme programında bitkisel, geometrik, hat, mimari öge desenleriyle beraber, yıldız ve güneş sembollerini anımsatan desenler, somaki mermer taklidi gibi serbest fırça çizimlerden oluşan bezemeler uygulanmıştır.

Bitkisel bezemeler, kuzey duvarda; pencere üstlerinde sepetten sarkan çiçekler, pencere tavanlarında dairesel biçimli yapraklı dallar, mahfil alın tahtası ile güney ve batı duvarın bir kısmında; asma yapraklı-üzümlü kıvrımlı dallar, mahfil kat üst kotunda; başağı anımsatan çiçekli kıvrık dallar, minberde; vazo içerisinde çiçekler, kıvrık dallar, tavanda; kıvrık dallar ile yapraklar arasında çiçek ve karpuz motifleri olarak görülür.

⁸⁷ Şakir Çakmak, *Muğla Cami ve Mescitler*, Muğla Belediyesi Kültür Yayınları:12, 2013, s.131.

Geometrik bezemeler, kuzey cephede; kitabe çevresinde üçgen motiflerden oluşan dairesel çerçeve, harim pencere kenarlarında; dikdörtgen biçimli üç boyutlu kenar bordürü ve düz çizgi biçiminde uygulanmıştır. Mahfil katta, ikinci dönem yapıldığı tahmin edilen baklava dilimli zencerek deseninden küçük bir bölüm dönem eki olarak korunmuştur.

Mimari öğeler, güney ve batı duvarda yarım sütun gövdesi üzerinde korint sütun başlığı, arşitrav ve friz şeklinde işlenmiştir. Ayrıca mimari malzemelerden somaki mermer, farklı renklerde harim kuzey duvarında ve mahfil kat duvarlarında kalemşi süsleme ile taklit edilmiştir.

Hat olarak kuzey cephede bulunan tarih ve “Maşallah” yazılı kitabeler ile harim güney duvarda yer alan “Allah (cc)” ve “Muhammed (sav)” isimleri yer alır. Kitabelerdeki tarihler ilk dönem ve onarım tarihleri olan H.1253 (M.1837/38) ve H.1317 (M.1899/1900) tarihleridir.

Sembol desenlerden güneş, ay ve yıldız sembollerinin harimde kullanıldığı görülür. Cami kapı tavanında yıldızı anımsatan desen ile harim kuzey ve güneyde alt seviyedeki pencere tavanlarında güneş sembolleri serbest fırça ile yapılmıştır. Güney ve batı duvarda yer alan korint başlıklı sütunların başlık üst kısmında hilal halindeki ay ve yıldız sembollerinin işlendiği görülür.

Caminin minber ve harimdeki süslemelerinin geneli ile tavanda bulunan desen ve renklerin benzer olması, bu desenlerin ilk dönem süslemeler olduğunu gösterir. Ancak cami kuzey cephede yer alan kalemşi onarım kitabesinden ve mahfil katında lokal halde var olan, baklava dilimi şeklindeki zencerek motifinden farklı dönem veya dönemlerde müdahalelerde bulunulduğu anlaşılır.

Tarihi tam olarak bilinmese de 1952 yılı öncesine ait olduğu tahmin edilen, siyah-beyaz fotoğraflarda dahi varlığı görülmeyen kalemşi süslemeler 2018-2020 yılları onarımıyla gün yüzüne çıkarılmıştır. Tahminen en az 70 yıl sıva altında kaldığından olsa gerek yapıyla ilgili yapılan literatür taramasında camideki bu süslemelerden bahsedilmediği görülmüştür. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan, 1952 tarihli tescil fişinde caminin süslemelerinden bahsedilmemiş ve minberin yağlı boyalı olduğu belirtilmiştir. Yozgat ilinde bulunan Arapdede Cami ile çağdaş olan camilerden başta Başçavuşoğlu Cami olmak üzere, Kayyumzade Cami, Cevheri Ali Efendi Cami, Şefaati Tokmak Hasan Paşa Cami, Karalar Köyü Cami ve

Tekkeyenicesi Köyü Camisi gibi camilerde de kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Bu dönemde yapılan camilerin genelinde süsleme bulunmasından dolayı Arapdede Camisinde görünürde kalemişi süsleme olmamasına rağmen sıva ve yağlı boya ile kapatılmış olan yüzeylerde restorasyon çalışmasına başlanılmadan önce, araştırma raspaları yapılmış ve desenlerin varlığı tespit edilince raspa yapılmaya devam edilerek tüm kalemişi bezemeler ortaya çıkarılmıştır.

Batılılaşma döneminde yapılan bu camilerin bezemelerinde, dönemin etkisi görülmektedir. Başkent ve Anadolu'da eş zamanlı olarak uygulanmaya başlanan ve hızla yayılan duvar resimlerinin ortaya çıkışı, I. Abdülhamid (1774 -1789) ve III. Selim (1789 – 1807) dönemlerine denk gelmektedir. II. Mahmud dönemiyle beraber hız kazanan bu süreçte geleneksel sanat dalı olan duvar nakkaşlığı da değişen sisteme ayak uydurmuş ve duvar ressamlığına dönüşmüştür.⁸⁸

Osmanlı mimarisinde yepyeni bir bezeme repertuarı oluşturan bu resimler halk sanatı ile yoğrulmuş, Anadolu sanatında özlem duyulan İstanbul- Boğaziçi tasvirleri, kent görünümleri ve özellikle camilerde kullanılan İmparatorluğa ait birtakım simgeler ile oluşturulmuştur. Mimari yapılarda görülen bu resimler kuru sıva üzerine kalem işi tekniğinde yapılmıştır. İstanbul'da inşa edilen yapıların bezeme programı batılı anlayışı daha çok yansıtan örnekler olmakta iken; Anadolu'da inşa edilen yapıların bezemeleri daha şematik bir anlayışta yerel özellikler gösteren örneklerdir.⁸⁹ Yerel özelliklerin ağırlıkta olduğu bu yapıların süsleme repertuarının gelişmesinde ayanların rolü çok büyük olmuştur.

Anadolu'da yapılan duvar resimlerinin belirli bir gelişim şeması sunmadığı bilinmektedir. Başkent İstanbul'da görülen bu yeni resim programının taşrada yayılışı, III. Selim döneminde güçlenen ayan ve eşrafına bağlı olarak gelişir. Anadolu'da duvar resimlerinin hız kazandığı dönemde, taşralarda ayanların söz sahibi olmaları, cami ve konakları ayanların yaptırmış olabileceğini düşündürmektedir. Yozgat'ta Çapanoğulları'nın yaptırdığı Çapanoğlu Cami, Çapanoğlu Süleyman Beyin Başçavuşu olan Halil Ağa tarafından yaptırılan Başçavuşoğlu Cami taşra yapılarına örnek olarak gösterilebilir.

⁸⁸ Şener, Dilek, *a.g.t.*, s.25.

⁸⁹ Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul, Ankara 2005, s.42.

Arapdede Caminin banii ve kalemkar ustasının isimlerinin bilinmiyor olması süsleme programının oluşmasında banii etkisinin olup olmadığı konusunda bir fikir vermemektedir.

Caminin harım bölümünde, güney duvarın süslemeli üst kısım dışındaki yüzeyinde, batı duvarın güneye bitişik köşesindeki süslemeli alanı haricinde ve doğu duvarın tamamında bezemeye rastlanılmamış olması bu alanlardaki varlığı muhtemel bezemelerin, hatalı müdahaleler sonucu günümüze ulaşmamasına neden olduğunu düşündürmektedir. Sıva altından çıkarılan bezemelerin üzerinde çentikler bulunması, bezemesiz alanlarda çentik olmaması bu alanlardaki desenlerin kazınarak yok edildiğine işarettir. Güney ve batı duvardaki mimari elemanlardan oluşan desenlerden sütunların başlık bölümünün tamamının, gövde kısmının bir bölümünün olması ve sütun kaidesinin olmaması bu fikri desteklemektedir. Ayrıca bu desenlerin güney duvar ve batı duvarda aynı olması doğu duvarda da bu desenlerin kullanılmış olması olasılığını artırır.

Süsleme programında, günümüze ulaşmadan tahrip olan yüzeyler haricinde, mevcuttaki bezemelere bakıldığında dönem içerisinde sıkça kullanılan süsleme örneklerinin birlikte kullanıldığı görülür. Ahşap öğeler üzerine yapılan natüralist desenler oldukça niteliklidir. Minberde vazo içerisinde çıkan çiçek motifleri, tavandaki sarmal bitkisel motifler ile çiçek ve karpuz desenlerinin niteliği fırçasını iyi kullanan usta bir el tarafından yapıldığını akla getirmektedir. Kuru sıva üzerine yapılmış olan aynı tarzdaki sepet içinden taşan çiçekler, üç boyutlu geometrik desenler, yıldız güneş sembollerini anımsatan desenlerin aynı kalitede olmaması iki olasılığı akla getirmektedir. Birincisi kalemişi uygulamasında usta ve çırağın birlikte çalışmış olmasından usta kalemkarın yapmış olduğu süslemelerin daha nitelikli olması ihtimali, ikincisi ise dönem dönem yapılan onarımlarda kuru sıva üzerindeki süslemelere müdahalede bulunularak niteliğine zarar verilmiş olması olasılığıdır.

3.1.2. Nakipzade (Hoşyar Kadın) Cami

Cami giriş kapısı üzerine sonradan yerleştirilen, giriş kapısı üzerindeki H.1260/M.1844 tarihli medrese kitabesinden ve yapıya ait vakfiyelerden caminin, cami bahçesi içerisinde yer alan, ancak günümüze ulaşamayan medrese ile aynı dönemde inşa edildiği anlaşılır. Kalemişi süslemeler ise selden sonraki onarımda

yapılmış olmalıdır. Mihrap alınlığındaki H.1313/M.1895 tarihi süslemelerin yapıldığı tarihtir.

Medrese kitabesinin altında camiye ait kitabe bulunduğu yönünde yapılan başvuru Sivas vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından değerlendirilerek, mevcut kitabe sökülüp bakılmış ancak cami kitabesinin olmadığı görülmüştür. Camiye ait kitabenin nerede olduğu ve günümüze ulaşip ulaşmadığı hakkında bilgi edinilememiştir.

Ziya isimli sanatçı tarafından yazılan medrese kitabesinde ve camiye ait vakfiyelerde bani olarak Sultan 2.Mahmud'un ikinci kadını olan Hoşyar Kadın'ın adı geçmektedir.

3.1.2.1. Plan

Yapı kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı ve tek mekanlıdır. Bahçe içerisinde hazire alanı da bulunan caminin doğu duvarı yola sıfır olup, diğer yönlerden bahçe duvarı ile çevrelenmektedir. Caminin kuzeybatı köşesine bitişik kare kaide üzerine yükselen çokgen gövdeli minare bulunur. Avlunun kuzey tarafında abdestlik, tuvalet ve depodan oluşan alan bulunur.

Yozgat camilerinde sık rastlanılan, dışa çıkıntı yapmış olan mahfil katını, kemerli taş sütunlar taşır. Nakipzade Cami, Hakkı Acun'un üç gruba ayırdığı Yozgat cami plan tipleri içinde, tek mekanlı, boyuna dikdörtgen ve düz tavanlı camiler grubuna girmektedir.⁹⁰ Plan şeması bakımından Musa Ağa Cami (H.1215/M.1800-1801), Kayyumzade Cami (H.1219/M.1804), Başçavuşoğlu Cami (H.1231/M.1800) ve Alacalıoğlu Cami gibi camilerle benzeşir. Bu camiler hala işlevselliğini korumakta olup, dönem dönem onarımlar görerek ibadethane olarak kullanılmaya devam etmektedirler.

3.1.2.2. Malzeme ve Teknik

Yığma tekniğinde yapılan camide, ağırlıklı olarak kesme taş malzeme ile beraber, ahşap, alçı, mermer, bakır, kurşun ve kiremit malzemenin kullanıldığı görülür. Kesme taş cami beden duvarı ve minarede kullanılmıştır. Cami pencere çevresinde ve kemerlerde iki renkli kesme taş kullanılarak cephe hareketlendirilmiştir. Örtüde kiremit ve kurşun kullanılırken harim bölümünde, duvarlarda alçı, mihrapta mermer, tavan, minber, vaaz balkonu ve korkuluklarda

⁹⁰ Acun, Hakkı, *a.g.m.*, s.666.

ahşap malzemeden faydalanılmıştır. Minber ve vaaz köşkünün korkulukları kafes oyma tekniğinde yapılmıştır. Vaaz köşkünün yanlarında ise taş malzemeden kabartma tekniği ile selvi ağacı bezemesi yapılmıştır.⁹¹

Nakipzade Cami ile aynı dönem inşa edilen camilerin beden duvarlarında genellikle köşeler haricinde bütçe açısından daha uygun olan moloz taşın kullanıldığı görülür. Nakipzade Camisinin banisinin Sultan olmasından olsa gerek bütçede rahat davranıldığı tahmin edilmektedir. Renkli mermer malzemenin küçük bir alanda da olsa kullanımı bu fikri desteklemektedir. Yozgat'ta bulunan Çapanoğlu Cami ve kilise olarak inşa edilmiş ancak günümüzde cami olarak kullanılan Fatih (Kilise) Cami'nin beden duvarları da tamamen kesme taştan inşa edilmiştir.

3.1.2.3. Süsleme

Caminin duvarlarında kuru sıva üzerine yapılmış kalemişi süslemeler bulunur. Çeşitli renklerden oluşan organik ve inorganik (toprak, bitki, maden ve hayvanlardan elde edilen) boyalar kullanılarak, geleneksel yöntemle yapılmış olan bu süslemeler dönemin izlerini taşır. Cami harim genelinde ağırlıklı olan hat bezemeler ile birlikte geometrik bezeme, mimari öge ve bitkisel bezemeler olduğu görülür. Mihrap çevresini dolaşan “S”, “C” kıvrımlı bitkisel bezeme ve sütun resimleri ile doğu duvar vaaz köşkü sütunceleri üzerindeki desenler batı etkisinde yapılmış bezemelerdir.

Harimde bulunan hatların, mihrap üstünde yer alan besmele dışında, duvarların üst seviyesinde Çehar-ı Yar-i Güzin isimleri, alt seviyesinde ise Esmâ'ül Hüsna'dan isimler olduğu bilinmektedir. Esmâ'ül Hüsna'nın, Haşr suresinin son üç ayetinde geçen isimler olduğu ve sırasıyla batı duvardan başlanılarak yazıldığı tespit edilmiştir⁹². Bu hatlar siyah renk boya ile cel-i sülüs tarzda işlenmiştir. Doğru duvarda sırasıyla; “El-Gaffar (cc)”, “Ömer(ra)”, “El-Musavvir (cc)”, “El-Bari (cc)”, “Ebubekir (ra)”, “El-Halîk (cc)” ve “El-Mütekebbir (cc)” hatları bulunur. Güney duvarda; “El-Cebbar (cc)”, “Muhammed (sav)”, “El-Aziz (cc)”, “Bismillahirrahmnirrahim”, “Allah (cc)”, “El-Muheymin (cc)” ve “El-Mumin (cc)”

⁹¹ Acun, *Bozok Sancağı'nda (Yozgat İli) Türk Mimarisi*, 2005, s.124.

⁹² Esmâ'ül Hüsna'lardan eksik bölümlerin tamamlanması için yapılan araştırma neticesinde, bu esmaların Haşr suresi son üç ayeteki esmalar olduğu ve mevcuttaki harflerle de bu sıralamanın uygun olduğu, SCÜ İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatı Bölümünden, Doç. Dr. Ebubekir Sıddık YÜCEL tarafından tespit edilmiştir.

hatları yer alır. Batı duvarda; “Es-Selam (cc)”, “Ali (ra)”, “El-Kuddüs (cc)”, “El-Melik (cc)”, “Osman (ra)”, “Er-Rahim (cc)” ve “Er-Raman (cc)” isimleri işlenmiştir.

Bitkisel bezeme mihrap çevresinde göze çarpmakla birlikte, doğu duvarda ve güney duvarın doğu yönündeki alt pencerenin tavanı ile yan duvarlarında bulunmaktadır. Doğü duvarda vaaz köşkünün taş kabartmalı sütuncelerinin üst kısmında, mavi ve kırmızı tonlarda “S” ve “C” kıvrımlardan oluşan bitkisel motifler olduğu görülür. Güney duvarın doğu yönündeki alt pencerenin iç yan duvarları ile tavanında, sarı zemin üzerine pudra ve bordo renklerle rumi desen uygulanmıştır. Mihrap çevresinde ise doğu duvarda olduğu gibi mavi, kırmızı ve yeşil tonlarda “S” ve “C” kıvrımlardan oluşan bitkisel süslemeler yapılmıştır.

Geometrik bezeme olarak; kapı/pencere kenarlarında çerçeve oluşturan siyah ve kırmızı renklerle yapılan 1 cm’lik düz çizgiler (kontür/filato), hat yazıları çevreleyen siyah renkli dairesel çerçeveler ile kenarları içe eğimli dörtgen çerçeveler kullanılmıştır. Hatlardan sadece besmele beş kollu yıldız ile çevrelenmiştir.

Mimari öge olarak mihrabın iki yanında yer alan dor başlıklı sütunlar ve mihrap nişinde bulunan somaki mermer taklidi bezeme bulunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun batının üstünlüğünü kabul edip, yüzünü batıya çevirmesi ile teknik, eğitim ve yönetim alanlarıyla birlikte sanatsal anlamda da birtakım yenilikler gerçekleşmiştir. Osmanlı sanatında gözle görülür değişim 18. yüzyılın başında başlar. Bu süreçte Osmanlı sanatı ve mimarisi de batılılaşma adımlarını atmıştır. Mimaride batılı üslup daha hızlı gelişme göstermiş, Lale Devri ile birlikte duvar resmi süslemesi yaygınlaşmıştır. Vazo içinden çıkan çiçek ve meyve motifleri ile bezeli III. Ahmed- Yemiş Odası bu bağlamda değişimin ilk örneğidir.⁹³

Nakipzade Camisi’nde de Yozgat’ta 18. ve 19.yy.’larda inşa edilmiş olan Başçavuşoğlu Cami, Kayyumzade Cami, Cevahir Ali Efendi Cami, Tokmak Hasan Paşa Cami, Tekkeyenicesi Cami ve Sarayköy Çapanoğlu Camilerinde olduğu gibi Lale Devri ile başlayan bu süreç etkisiyle süslemeler yapılmıştır. Bu camilerden Sarayköy Çapanoğlu Cami dışındaki camilerin süslemeleri günümüzde mevcuttur.

⁹³ Nilgün Çöl, “Kütahya İli Tavşanlı İlçesi Kurşunlu Camiinin Duvar Resimlerinin Geleneksel Türk Duvar Resim Sanatı Çerçevesinde Değerlendirilmesi, Osmanlı Sanatı Çerçevesinde Duvar Resmi”, <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/926/172468.pdf?sequence=2&isAllowed=y> Erişim Tarihi: 25.12.2023, s.49-50.

Ancak Sarayköy Çapanoğlu Caminin siyah-beyaz fotoğraflarda gözükten süslemeleri maalesef cami cemaati ve/veya görevlisi tarafından bilinçsizce yapılan onarımla kazınarak yok edilmiştir.

Nakipzade Cami'nin inşa tarihi H.1260/M.1844 civarı olsa da, mevcuttaki kalemişi süslemelerin bu tarihte yapılmadığı düşünülmektedir. 2018-2020 restorasyonunda ortaya çıkarılan mihrap üzerinde, yıldız motifinin üst kısmındaki H.1313/M.1895 olarak yorumladığımız tarihten dolayı bezemelerin, caminin inşasından yaklaşık elli yıl sonra, M.1895 tarihinde yapıldığını tahmin etmekteyiz. Vakıf Eski Eser Fişinde geçen, “caminin selden olumsuz etkilenmesi sonucu H.1306/M.1888’de büyük bir onarım geçirmiş olduğu” bilgisi bu tahmin ile uyumludur.

İkinci dönem müdahale hat yazı çerçevelerine yapılmış olup, köşelerden içe yay biçiminde eğimli olan dörtgen çerçeve, üzerinden geçecek şekilde dairesel hat ile çevrelenmiştir. Bu müdahalenin ne zaman yapıldığı ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak 1952 yılı öncesine ait olduğunu düşündüğümüz siyah-beyaz fotoğraflarda dairesel çerçeve müdahalesi gözükmemekle birlikte 1952 yılında hazırlanmış olan Vakıf Eski Eser Fişinde süslemelerden bahsedilmemesi bu müdahalenin de 1952 yılı öncesi yapıldığı kanaatini oluşturur.

3.2. Arapdede (Tekke) Cami ve Nakipzade (Hoşyar Kadın) Cami Karşılaştırma

Plan bakımından tamamen benzeşen bu iki cami, tek mekanlı, düz ahşap tavanlı boyuna dikdörtgen ve düz tavanlı camiler grubuna girmektedir. Her ikisinde de kuzey cephe üç yönden kapalı ve mahfil katı dışa çıkıntılıdır. Bu çıkıntıları Arapdede camisinde dört ahşap dikme taşırken, Nakipzade Camisinde kemerli dört taş sütun taşır. Mahfil kata çıkış Arapdede Camisinde harimde batı duvara bitişik merdivenlerle yapılırken, Nakipzade Camisinde, cami giriş bölümünün doğu duvarında bulunan merdivenlerden yapılmaktadır. İki camide de kuzeybatı köşelerde minare yer alır. Kare kaideler üzerine yükselen minarelerden Nakipzade Cami minaresinin pabuç kısmı armudi, gövdesi çokgen iken Arapdede Cami minaresinin dairesel gövdesine üçgenlerle geçiş sağlanmıştır. Nakipzade Camisinde pencere sayısı daha çok olduğundan aydınlanma daha iyidir. Nakipzade Camisinin kapı ve

pencereleri kemerli, Arapdede Camisinin pencereleri dikdörtgen biçimli, kapısı basık kemerlidir.

Yığma tekniğinde inşa edilmiş olan bu camilerin süslemeleri, desenin kağıda çizilip iğnelendikten sonra, kömür tozu vb. malzeme ile duvara aktarılmasıyla yapılan gelenksel yöntem ve serbest fırça yöntemi ile yapılmıştır. Malzemede ise, Arapdede Camisinin minaresinde ve beden duvarlarının köşelerinde kesme taş diğer alanlarında moloz taş kullanıldığı, ancak Nakipzade Camisinin beden duvarlarının ve minaresinin tamamı kesme taştan örüldüğü görülmektedir. Bahçe duvarları iki camide de moloz taş üzerine yapılan demir korkuluklarla meydana getirilmiştir, örtü olarak alaturka kiremit tercih edilmiştir.

Nakipzade Caminin cephelerini pencere çevresinde ve kemerlerde iki ayrı renk kesme taş kullanımı ile silmeler hareketlendirilirken, Arapdede Camisini pencere çevresinde ve giriş bölümündeki taşıyıcı boyalı ahşap hareketlendirir. Arapdede Camisi beden duvarlarına horasan harcı ile sıvandıktan sonra boya/badana ve kuzey cepheye kalemişi kitabe yapılmış, Nakipzade Cami beden duvarlarında sıva/boya vb. işlem yapılmamıştır. (Fotoğraf 173-174).



Fotoğraf 173. Arapdede Cami, Genel Görünüm 2022 (SVBMA).



Fotoğraf 174. Nakipzade Cami, Genel Görünüm 2022 (SVBMA).

Nakipzade Cami mihrabının alınlık bölümü ve nişinin bir kısmı renkli mermerle oluşturulmuştur. Her iki caminin hariminde kuru sıva üzerine doğal boyalarla süsleme, ahşap düz tavan yapılmıştır.

Camilerin süslemelerine baktığımızda Arapdede Camisinde kuru sıva üzerine ve ahşap üzerine kalemişi bezemeler yapılmış olduğu, Nakipzade Camisinde kuru

sıva üzerine yapıldığı görülür. Nakipzade Camisinde sadece harim bölümünde mahfili taşıyan ahşap direklerin yastık bölümü boyanarak çevresine tek renk kontür/filato yapılmış ve tavanda iki renk boya kullanılmıştır.

Nakipzade Camisinde süslemelerin yoğun olduğu bölüm güney duvar özellikle de mihrap çevresi iken Arapdede Camide yoğunluk güney ve kuzey duvardadır (Fotoğraf 175, 176).



Fotoğraf 175. Arapdede Cami, Harim, Güneybatıya Bakış, 2022 (SVBMA).



Fotoğraf 176. Nakipzade Cami, Harim, Güneye Bakış, 2022 (SVBMA).

Arapdede Camisinin kuzey cephesinde, harimde kuzey, güney ve batı duvarın bir kısmında, tavanda, minberde, mahfil alınlığında, mahfil katın tüm duvarlarında süsleme mevcut iken Nakipzade Camisinin harim bölümünde tüm duvarlarda, mihrapta ve vaaz köşkü üst kısmında kalemşi bulunur. Arapdede Camisinde mihrapta süsleme görülmez, Nakipzade Camisinde süsleme mihrapta yoğunlaşır (Fotoğraf 177-178).



Fotoğraf 177. Arapdede Cami, Mihrap, 2022 (SVBMA).



Fotoğraf 178. Nakipzade Cami, Mihrap, 2022 (SVBMA).

Arapdede Camisinin ahşap elemanlarından başta minber olmak üzere, tavan göbeği ve mahfil kat alınlık kısmında natüralist bezemeler göze çarparken, Nakipzade Camisinin ahşap elemanlarında kalemişi süsleme bulunmamaktadır (Fotoğraf 179-182).



Fotoğraf 179. Arapdede Cami, Minber, 2022 (SVBMA).



Fotoğraf 180. Nakipzade Cami, Minber, 2022 (SVBMA).



Fotoğraf 181. Arapdede Cami, Tavan, 2022 (SVBMA).



Fotoğraf 182. Nakipzade Cami, Tavan, 2022 (SVBMA).

Desen olarak her iki camide de; bitkisel, geometrik, mimari öge, hat ve sembol desen süslemenin kullanıldığı görülür. Bitkisel bezemelerde her iki camide çiçek, kıvrık dal, yaprak motifleri kullanılmıştır. Farklı olarak Arapdede Camisinde harim güney ve batı duvardaki frizler ve mahfil kat alın tahtasında üzüm ile tavanda

karpuz meyvesi resmedilirken, Nakipzade Camisinde pencere iç kısım, yan duvarlar ve tavanında rumi desene yer verilmiştir (Fotoğraf 183-185).



Fotoğraf 183. Arapdede Cami, Üzüm Deseni, 2022 (SVBMA).



Fotoğraf 184. Arapdede Cami, Karpuz Deseni, 2022 (SVBMA).



Fotoğraf 185. Nakipzade Cami, Pencere Tavanı, Rumi Desen, 2019 (SVBMA).

Geometrik bezemelerden kontür/filato olarak da isimlendirilen 0,5-1 cm kalınlığındaki düz çizgiler iki camide de kullanılmıştır. Arapdede Camisinin kuzey cephesinde dairesel üçgen süsleme ve harim pencere çevrelerinde üç boyutlu dikdörtgen bordüre yer verilirken Nakipzade Camisinde hatlar dairesel ve kıvrımlı

dörtgen çerçevelere yer verilmiştir. Ayrıca Arapdede Camisinin ikinci döneminde eklenen baklava dilimli zencerek motif de mahfil katta kısmen yer almaktadır (Fotoğraf 186-190).



Fotoğraf 186, 187, 188. Arapdede Cami, Geometrik Desenler, 2022 (SVBMA).



Fotoğraf 189, 190. Nakipzade Cami, Geometrik Desenler, 2022 (SVBMA).

Nakipzade Camisinde Çehar-ı Yar-ı Güzin isimlerin hepsi ile birlikte Esma'ül Hüsna'dan isimler kalemişi süslemenin büyük bölümünü kapsarken, Arapdede Camisinde kuzey cephede “Maşallah” yazısı ile harimde “Allah (cc)” ve “Muhammed (sav)” hatları yer alır (Fotoğraf 191-192).



Fotoğraf 191. Arapdede Cami, Hatlar, 2022 (SVBMA).



Fotoğraf 192. Nakipzade Cami, Hatlar, 2022 (SVBMA).

Mimari öge olarak her iki camide de sütunlar kullanılmıştır. Arapdede Camisinin sütun desenleri korint başlıklı olup, üzerinde arşitrav ile frize de yer verilmiştir. Nakipzade Camisinin sütun desenleri ise dor başlık ile sonlanır. Arapdede Camisinde sütun gövdesi yarıdan başlarken Nakipzade Camisinde kaide üzerine oturur. (Fotoğraf 193-194).



Fotoğraf 193. Arapdede Cami, Sütun Deseni, 2022 (SVBMA).



Fotoğraf 194. Nakipzade Cami, Sütun Deseni, 2022 (SVBMA).

Mermer taklidi bezeme iki camide farklı renk uygulamaları ile görülür (Fotoğraf 195-197).

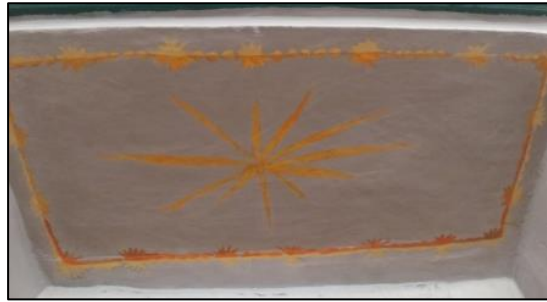


Fotoğraf 195-196. Arapdede Cami, Mermer Taklidi Desenleri, 2022 (Coşkun Özer).



Fotoğraf 197. Nakipzade Cami, Mermer Taklidi Desen, 2022 (SVBMA).

Arapdede Camisinde kapı ve pencere tavanlarında güneş ve yıldız anımsatan semboller ile birlikte, harimde sütun başlığının üst kısmında ay-yıldız sembolleri kullanılmıştır (Fotoğraf 198-200). Nakipzade Camisinde yıldız sembolü, mihrap üzerindeki besmelenin çerçevesinde beş kollu yıldız olarak karşımıza çıkar (Fotoğraf 201).



Fotoğraf 198-199. Arapdede Cami, Güneş ve Yıldız Anımsatan Semboller, 2022 (Fatma Kiraz)



Fotoğraf 200. Arapdede Cami. Ay-Yıldız Sembolleri, 2022 (SVBMA).



Fotoğraf 201. Nakipzade Cami, Beş Kollu Yıldız Sembolü, 2022 (SVBMA).

Bu camilerin süslemelerinde, birçok renk birlikte kullanılmış olmakla birlikte Arapdede Camisindeki renk yelpazesi daha geniştir. Nakipzade Camisinde hatlar tek renk siyah ile işlenmiş diğer desenlerde farklı renkler kullanılmışken Arapdede Camisindeki tüm desenlerde çeşitli renkler bir arada uygulanmıştır.

Tablo 3. Arapdede (Tekke) Cami ve Nakipzade (Hoşyar Kadın) Cami Desen Tablosu

ARAPDEDE – NAKİPZADE CAMİLERİ DESEN TABLOSU				
DESENLER			ARAPDEDE CAMİ	NAKİPZADE CAMİ
BİTKİSEL BEZEME	Çiçek		+	+
	Yaprak		+	+
	Kıvrık Dal		+	+
	Meyve	Üzüm	+	-
		Karpuz	+	-
	Rumi		-	+
GEOMETRİK BEZEME	Düz Çizgi (Kontür/Filato)		+	+
	Üçgen		+	-
	Baklava Dilimi (Zencerek)		+	-
	Köşe Kıvrımlı Çerçeve		-	+
	Dairesel Çerçeve		-	+
	Üç Boyutlu Dikdörtgen Bordür		+	-
HAT	Sülüs		+	+
MİMARİ ÖĞE	Sütun Kaidesi		-	+
	Sütun Gövdesi		+	+
	Sütun Başlığı	Dor	-	+
		Korint	+	-
	Arşitrav		+	-
	Friz		+	-
	Vazo		+	+
	Mermer Taklidi		+	+
SEMBOL	Güneş		+	-
	Ay (Hilal)		+	-
	Yıldız		+	+

3.3. Yakın Çevre Yapılarıyla Karşılaştırma

Osmanlının son dönemlerine kadar yapıldığı bilinen, düz ahşap tavanlı, tek mekanlı cami örneklerine Yozgat ve çevresinde çokça rastlanılmaktadır. Arapdede ve Nakipzade Camileri de bu plan tipinde camilerdir. Ayrıca bu iki caminin, Yozgat civarında sık rastlanılan üç yönden kapalı son cemaat bölümü bulunmaktadır.

Yozgat merkezde bulunan Alacalıoğlu Cami, Musa Ağa Cami (H.1215/M.1800-1801), Cevahir Ali Efendi Cami (H.1202/M.1788), Başçavuşoğlu Cami (H.121/M.1803), Kayyumzade Cami (H.1219/M.1804), Namazgah Cami, Tahta Cami (H.1231/M.1815), Sağır Mustafa Ağa Cami, Köseyusuflu Köyü (Abdullah Ağa) Cami (H.1210/M.1796) ve Şefaati Kazlıuşağı Köyü Çapanoğlu Cami (H.1258/ M.1842) Arapdede ve Nakipzade Camileri ile aynı plan tipindedir. Başçavuşoğlu Cami ve Cevheri Ali Efendi Camisinde mahfilin doğu ve batı duvarında devam eden uzantısı bulunur.

Bu camiler ahşap düz damlı tek mekanlı ve son cemaat bölümü üç yönden kapalı camilerdir. Yalnızca Sağır Mustafa Ağa Caminin 1952 yılındaki onarımında ahşap tavanı sökülerek betonarme malzeme ile yeniden inşa edilmiştir. Bunlardan; Alacalıoğlu, Musa Ağa ve Cevheri Ali Efendi Camilerin minaresi kuzey cephenin doğusunda yer alırken, Başçavuşoğlu, Kayyumzade, Namazgah, Tahta ve Köseyusuflu Abdullah Ağa Camilerin minareleri kuzey cephenin batısında yer alır. Nakipzade Camisinde olduğu gibi, mahfil kata çıkış, Alacalıoğlu, Musa Ağa, Başçavuşoğlu ve Köseyusuflu Köyü Abdullah Ağa camilerinde son cemaat bölümünden yapılır. Cevheri Ali Efendi, Kayyumzade, Sağır Mustafa Ağa , Namazgah ve Tahta camilerinde ise Arapdede Camisindeki gibi harim bölümünden mahfil kata çıkış yapılmaktadır.

Kayyumzade Camisi, Arapdede Camisinde olduğu gibi köşelerde kesme taş, diğer alanlarda moloz taştan meydana getirilmiştir. Ancak Arapdede Camisinde tüm yüzey sıvalı iken, Kayyumzade Camisinde kesme taştan oluşan köşeler dışındaki yüzeyler sıvalıdır. Başçavuşoğlu, Kayyumzade, Musa Ağa, Tahta ve Cevheri Ali Efendi Camilerinin kuzey cephesinde, Arapdede Camisindeki gibi çıkıntı yapan mahfilini, ikisi serbest ikisi duvara bitişik dört ahşap dikme taşır. Bu camilerde de tavan ahşap kaplama ve örtü malzemesi alaturka kiremittir (Fotoğraf 202-205).



Fotoğraf 202. Başçavuşoğlu Cami,
2019 (SVBMA)



Fotoğraf 203. Cevheri Ali Efendi
Cami, 2016 (SVBMA)

Cevheri Ali Efendi, Köseyusuflu Köyü Abdullah Ağa Camilerin minarelerinde Arapdede ve Nakipzade Camisinde olduğu gibi taş malzeme kullanıldığı görülür. Cevheri Ali Efendi, Kayyumzade, Namazgah, Musa Ağa ve Köseyusuflu Köyü Abdullah Ağa Camilerinde de, Nakipzade Camisinde olduğu gibi taş kaideden gövdeye armudi geçiş yapılmıştır.



Fotoğraf 204. Kayyumzade Cami, 2020
(SVBMA)



Fotoğraf 205. Musa Ağa Cami, 2011
(SVBMA)

Alacalıoğlu, Başçavuşoğlu, Kayyumzade ve Musa Ağa Camilerinde, Nakipzade Camisinde olduğu gibi kapı ve pencereler kemerli yapılmıştır. Namazgah Camisinin mahfil katını, Nakipzade Camisinde olduğu gibi taş sütunlar taşımaktadır (Fotoğraf 206). Malzeme olarak sadece köşelerde kesme taş, diğer alanlarda moloz taş kullanılmıştır.



Fotoğraf 206. Namazgah Cami, Kuzey Cephe, Genel Görünüm, 2011 (SVBMA).

Şefaati Kazlıuşağı Köyü Camisi, kesme taş malzemesi, kemerli pencereleri ve kapısı, mihrabı, doğu duvarından merdivenlerle çıkış yapılan vaaz köşkü ile Nakipzade Camisine oldukça benzemektedir. (Fotoğraf 207-208). Bu iki caminin inşa tarihleri arasında birkaç yıl olması aynı ustalar tarafından yapılmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Nakipzade Cami ile birçok benzer özelliği bulunan Kazlıuşağı Köyü Camisinin harim bölümünde sıva/boya altında kalemişi süslemenin var olması ihtimali yüksektir.



Fotoğraf 207-208. Şefaati Kazlıuşağı Köyü Cami, Güneybatı Cephe ve Vaaz Köşkü, 2017 (SVBMA).

Yozgat çevresinde 18. ve 19. yüzyıllarda inşa edilen camilerde kalemişi süsleme uygulamalarına sık rastlanılır. Başta merkezde yer alan camilerden; Başçavuşoğlu Cami olmak üzere, Çapanoğlu Cami, Kayyumzade Cami, Cevheri Ali Efendi Cami, Yozgat çevresindeki camilerden; Şefaati Paşaköy Tokmak Hasan Paşa Cami, Tekkeyenicesi Köyü Cami, Karalar Köyü Cami, Divanlı Köyü Cami ve Yerköy Çapanoğlu Camisi kalemişi süslemelidir. Bu camilerden Yerköy Çapanoğlu Camisinin kalem işleri tamamen yok edilmiştir. Divanlı Köyü Caminin de tavan göbeğindeki süslemeler dışında harim duvarlarda yer alan süslemeleri günümüzde mevcut değildir. Bu süslemeler tamamen yok edilmiş olabileceği gibi Arapdede ve Nakipzade Camilerinde olduğu gibi sıva/boya altında kalmış da olabilir.

Yozgat civarında, kalemişi süslemesi olan camilere, bitkisel, hayvansal ve minerallerden elde edilen boylarla yapılan resimler geleneksel yöntem ile uygulanmıştır. Batılılaşma döneminin etkisiyle “S” ve “C” kıvrımlı dallar/yapraklar, bahar dalları, çiçek buketleri, korint/ion/dor başlıklı sütunlar, natürmortlar ve manzara resimleri gibi kompozisyonlar en çok karşılaşılan uygulamalar olmuş ve kalem nakkaşlığı böylelikle duvar ressamlığına dönüşmeye başlamıştır.

Yozgat’taki yoğun kalemişi süslemelerine sahip olan camilerden Başçavuşoğlu Cami, başkent üslubunun izlerini taşır. Başçavuşoğlu Camisi harim bölümünde pencerelerin alt seviyesi ile zemin döşemesi alanında kullanılan renkli mermer taklidi desenler Arapdede ve Nazkipzade Camilerinde de görülür (Fotoğraf 209). Tekkeyenicesi Camisinde de yine mermer taklidi desen panoları görmekteyiz (Fotoğraf 210). Arapdede Camisinde asma yaprakları ve üzüm meyvesi de bulunan kıvrımlı bahar dalı, Başçavuş Camisinde mahfil kat duvarının tavana yakın konumunda ve mahfil alınlığında çiçekli bahar dalı olarak uygulanmıştır (Fotoğraf 211).



Fotoğraf 209. Başçavuşoğlu Cami, Mermer Taklidi Desenler, 2019 (SVBMA).



Fotoğraf 210. Tekkeyenicesi Köyü Cami, Mermer Taklidi Panolar, 2019 (SVBMA).



Fotoğraf 211. Başçavuşoğlu Cami, Kıvrımlı Bahar Dalı Deseni, 2019 (SVBMA).

Arapdede ve Nakipzade Camilerde olduğu gibi Başçavuşoğlu Cami ile Kayyumzade Camide “S” ve “C” kıvrımlı dallar resmedilmiştir. Arapdede Camisinin güney ve batı duvarlarında köşelere yakın konumda kullanılan korint başlıklı sütun desenleri, Kayyumzade Camisinde de harimde köşelerde iki duvar birleşiminde kullanılmıştır. Ayrıca Kayyumzade Camisinde, Nakipzade Camisindeki gibi mihrabın her iki yanında sütun desenleri karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 212-213).



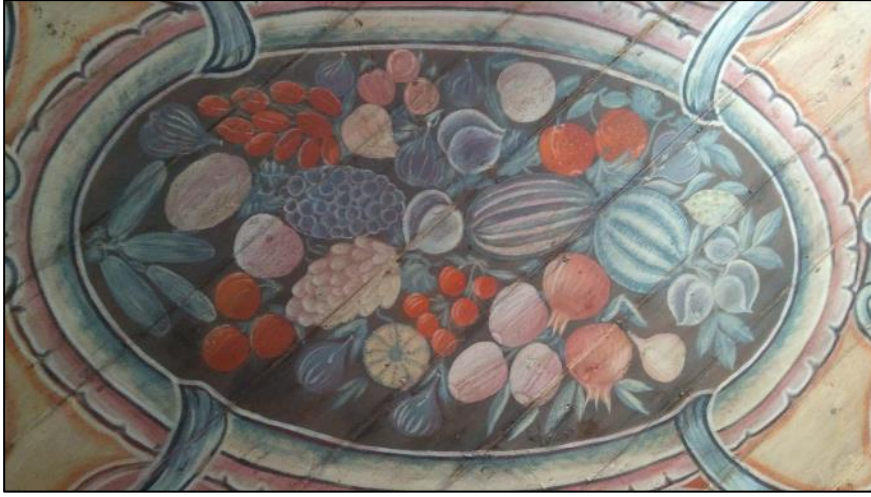
Fotoğraf 212-213. Kayyumzade Cami, Sütun Deseni, 2022.

Arapdede Cami harim bölümünde, pencerelerin çevresini dolaşan dikdörtgenlerden oluşan üç boyutlu bordür, Karalar Köyü Camisi mahfil katı doğu duvarında farklı renklerde uygulanmıştır. Günümüzde kullanılmayan ve duvar resimleri badana ile kapatılmış olan caminin boyaları kısmen dökülmüş olan kısmında bu desen, tavan seviyesinde küçük bir alanda gözükmemektedir (Fotoğraf 214).



Fotoğraf 214. Karalar Köyü Cami, Bordür, 2018 (SVBMA).

Arapdede Cami tavan göbeğinde kullanılan karpuz ve mahfil alınlığındaki üzüm motifleri bu dönemin sık kullanılan meyve desenlerindendir. Şefaatli Tokmak Hasan Paşa Cami tavanında yer alan natürlmortlarda da karpuz ve üzüm motifleri yer alır (Fotoğraf 215). Yine Tekkeyenicesi Cami duvar resimlerinde bölünmüş karpuz bıçakla birlikte resmedilmiştir.



Fotoğraf 215. Tokmak Hasan Paşa Cami, Doğu Sahın Tavanı, 2022 (SVBMA).

Arapdede Cami minberinde ve pencere üst kısımlarında vazo içinde resmedilmiş çiçek buketlerinin benzerlerine Tokmak Hasan Paşa Cami tavanı ile minberinde ve Tekkeyenicesi Köyü harim duvarlarında rastlanır (Fotoğraf 216-220).



Fotoğraf 216-217. Tokmak Hasan Paşa Cami, Tavan ve Minber Detay Desenleri, 2022 (SVBMA).



Fotoğraf 218-220. Tekkeyenicesi Köyü Cami, Vazoda Çiçek Desenleri, 2019 (SVBMA).

Arapdede Cami minberinin korkuluk bölümündeki aplikler üzerinde ve aynalık üst kısmında yer alan natüralist çiçek öbeklerinin benzerlerine, Başçavuşoğlu Cami mahfil alınlığı, yastıklar ve mahfil tavanında rastlanılır (Fotoğraf 221,222).



Fotoğraf 221. Arapdede (Tekke) Cami, Minber, Natüralist Çiçek Öbekleri, 2022 (Coşkun Özer)



Fotoğraf 222. Başçavuşoğlu Cami, Mahfil Tavanı, Natüralist Çiçek Öbekleri, 2019 (SVBMA).

Tekkeyenicesi Cami ve Divanlı Köyü Camilerinde Nakipzade Camisinde olduğu gibi, harim duvarlarında tavan seviyesine yakın konumda sahabe isimleri , bu yazıların altında ise Esmâ-ül Hüsna'nın siyah boya ile işlendiği görülür (Fotoğraf 223). Tekkeyenicesi Köyü Camisinde bu hatlar yuvarlak çerçeve içine alınırken, günümüze maalesef gelemeyen Divanlı Köyü Cami süslemelerinde sahabe isimlerinin sekizgen çerçeve içine alındığı, Esmâ-ül Hüsna hatlarının dairesel biçimde çevrelendiği görülür. (Fotoğraf 224,225).



Fotoğraf 223. Tekkeyenicesi Köyü Cami, Hatlar, 2019 (SVBMA).



Fotoğraf 224. Divanlı Köyü Cami, Hatlar, Tarihi Bilinmeyen Foto. (SVBMA).



Fotoğraf 225. Divanlı Köyü Cami, Hat Detayı, Tarihi Bilinmeyen Foto. (SVBMA).

3.4. Anadolu Örnekleri İle Karşılaştırma

Selçuklulardan itibaren Anadolu'da ahşap tavanlı ve ahşap direkli camilerin inşa edildiği bilinmektedir. Osmanlı döneminde bu gelenek devam ettirilmiş, özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda küçük ölçekli, camilerin yapımının yaygınlık kazandığı görülmektedir. Küçük ölçekli, ahşap tavanlı camilerden kalemişi süslemesi bulunanlara; Sivas Altınyayla Ahmed Ağa Cami (M.1895), Sivas Yıldızeli Tat Köyü Cami (19. yy.), Kayseri Pınarbaşı Methiye Köyü Cami (M.1902), Konya Polatlar Hatip Cami (M.1813), Konya Hacı Veyis Cami (M.1816), Denizli Cevher Paşa Cami (M.1820), Denizli Acıpayam Yazır Köyü Cami (M.1802) ve Manisa Salihli Damatlı Köyü Cami (M.1873) gibi eserler örnek olarak verilebilir.

Bu camilerden Manisa Salihli Damatlı Köyü Cami dışındaki camiler ahşap direklerle üç sahına bölünmüş camilerdir. Manisa Salihli Damatlı Köyü Cami , Denizli Cevher Paşa Cami, Konya Polatlar Hatip Cami ve Konya Hacı Veyis Camisi Yozgat geleneği olarak da nitelendirilen, son cemaati üç yönden kapalı camilerden olması bakımından Arapdede Cami ve Nakipzade Cami'nin plan kurgusu ile benzemektedir. Ancak Yozgat camilerinde görülen dışa taşkın mahfil katı, bu camilerde görülmemektedir.

Kagir malzemeden inşa edilmiş olan geç dönem Osmanlı camilerinde, süslemeler sıva ve ahşap üzerine organik/inorganik boyalarla işlenmiştir. Kalemişi süslemeli camilerde barok ve rokoko üslubu ile birlikte yerel üslupla harmanlanmış hali de görülür.

Manisa Salihli Damatlı Köyü Cami'nin son cemaat bölümündeki üç duvarı da dolaşan üzüm salkımı motifi, Arapdede Caminin güney duvarı ile mahfil kat alın tahtasındaki deseni anımsatmaktadır (Fotoğraf 226). Yine Arapdede Camisindeki tüm karpuz deseni burada dilimlenmiş olarak resmedilmiştir. Arapdede Camisinde vazolar içerisinde resmedilen çiçek buketleri, Manisa Salihli Damatlı Köyü Cami'nin harim duvarlarında bölünmüş panolar içerisinde vazolarda çiçek ile yine vazolar içerisinde çiçek/meyve karışık biçimde natüralist üslupla işlenmiştir



Fotoğraf 226. Damatlı Köyü Cami,
Son Cemaat Süslemeleri, Detay,
2018(VGMA).



Fotoğraf 227. Damatlı Köyü Cami,
Mihrabiye Süslemeleri, 2018 (VGMA)

Arapdede Cami harim duvarlarında korint başlıkla, Nakipzade Cami mihrabının iki yanında dor başlıkla resmedilen sütun deseni, burada mihrabiye'nin niş ve duvar yüzeyi birleşim köşesinde dor başlıkla resmedildiği, süslemenin günümüze ulaşan bölümlerinden anlaşılmaktadır (Fotoğraf 227).

Denizli Acıpayam Yazır Köyü Cami süslemelerle bezeli harim duvarlarında ve tavanında natürmortlar, vazo/ibrik/sepetten taşan çiçekler, sütun resimleri ve hatlar yer alır. Cami hariminde panoları oluşturan geometrik biçimli bordürlerde, Arapdede Cami bordürlerinde olduğu perspektif denemeleri yapılmıştır (Fotoğraf 228, 229). Ancak Yazır Köyü Camisinde minyatür etkisi de hissedilir.



Fotoğraf 228. Yazır Köyü Cami, Harim Süslemeleri, Detay, 2010 (VGMA)



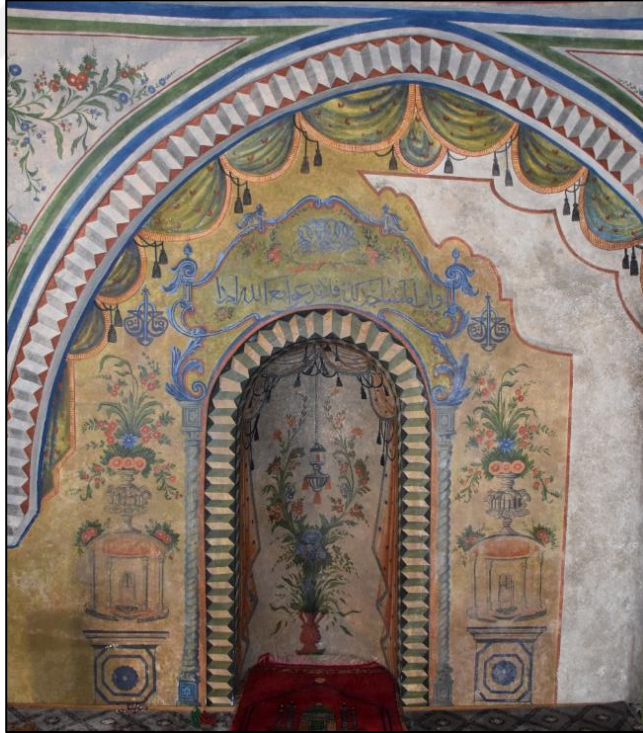
Fotoğraf 229. Yazır Köyü Cami, Harim Süslemeleri, Detay, 2010 (VGMA)

Sivas Altınyayla Ahmed Ağa Cami (M.1895), Sivas Kangal Alacahan Cami (M.1737) barok/rokoko tarzı kalemîşi süslemeleri ile Arapdede ve Nakipzade Camileri ile üslup bakımından benzemektedir. Altınyayla Ahmed Ağa Cami'nin tavan yüzeyi tümünden yoğun biçimde, harim duvar yüzeyleri ise kısmen kalemîşi motiflerle donatılmıştır (Fotoğraf 230). "S" ve "C" kıvrımlı desenler ile çiçek motiflerinin sıkça kullanıldığı camide mihrabın iki yanına sütun deseni işlenmiştir.



Fotoğraf 230. Ahmed Ağa Cami, Harim Güneye Bakış 2020 (SVBMA)

Alacahan Camide de yine “C” kıvrımlı desenler, çiçek motifleri ve mihrap yanlarındaki burgulu sütun motifi haricinde üç boyutlu geometrik bordüre yer verilmiştir. Farklı olarak, geç dönem Osmanlı Camilerinde sık kullanılan perde ve kandil motifleri kullanılmıştır (Fotoğraf 231).



Fotoğraf 231. Alacahan Cami, Mihrap 2018 (SVBMA)

SONUÇ

Anadolu’da, 18. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında Yozgat ilinde inşa edilen camilerde genellikle tek mekanlı, üç yönden kapalı son cemaat bölümü olan plan şeması uygulanmıştır. Dışarıdan oldukça sade olan dönem camileri, içeride duvar resimleri / kalemişi süslemeler ve hatlar ile bezelidir.

Günümüze ulaşabilmiş olan yapılar zamanla çeşitli onarımlardan geçmiştir. Bu onarımlar esnasında, bilinçsiz müdahale veya maddi imkansızlıklar nedeniyle bilinçli olarak kalemişi süslemelerin korunmasına yönelik sıva/boya ile üstlerinin kapatıldığı tahmin edilmektedir.

Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğüne 2018-2020 yılları arasında Yozgat’ta Arapdede (Tekke) ve Nakipzade (Hoşyar Kadın) Camilerinde restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalar esnasında yapılan araştırma raporu sonucu iki camide de kalemişi süsleme tespit edilmiş ve ilgili koruma kurulu onayları alındıktan sonra gün yüzüne çıkarılarak restorasyonu yapılmıştır.

Arapdede (Tekke) Camisine ait arşiv belgelerinde ve 1952 yılı öncesine ait olduğu tahmin edilen fotoğraflarda dahi, dış cephedeki kitabe dışında gözükmeyen cami içerisindeki süslemelerin ne zaman kapatıldığı tam bilinmemektedir. Ancak ortaya çıkarılan kalemişi kitabedeki tarihten ve bu tarihin vakfiye ile uyumlu olması nedeniyle caminin H.1253 (M.1837/38) yılında inşa edildiği tahmin edilmiştir. Ayrıca vakfiye incelendiğinde, ismi geçen Çubukçuzade Halil Ağa b. Hüseyin’in banisi değil, mevcutta yeni yapılmış olan caminin giderleri için para vakfeden kişi olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Sanatçı bilgisine ulaşamadığımız Arapdede Cami’nin süslemelerini incelediğimizde, minber ve tavanda yer alan süslemelerin niteliği usta bir elden çıkmış olduğuna işaret eder. Mahfil kat alın tahtasında devam eden üzüm salkımlı sarmal desen ise minber ve tavan desenlerine oranla daha naif uygulanmıştır.

Harimde alt seviye pencere tavanları ve pencere üst kısımlarındaki duvar yüzeyinde yer alan vazolu çiçek demetleri gibi alanların da minber ve tavan süslemelerine kıyasla naif bir elden çıkmış olduğu görülür. Mahfil kattaki desenlerin niteliği, kuzey duvar pencere tavanlarında güneş çizimi denemesi ile başlayan

desenin, güney duvar pencere tavanlarında hedefine ulaşarak güneş şeklini almış olması, cami süslemelerinin usta-çırak/çıraklar beraberliği ile yapıldığını düşündürür.

Güney duvarda ve batı duvarın küçük bir alanında yer alan mimari öge çizimleri ise minber ve tavan süslemeleri kadar nitelikli olmasa da pencere tavanları ve çiçek demetlerine oranla daha nitelikli olduğu görülür. Süslemeler arasındaki bu nitelik farkları usta/çırak birlikteliğinden kaynaklanıyor olabileceği gibi, yapıya zamanla yapılan müdahalelerinde bu farkları belirginleştirmiş olması da muhtemeldir. Bilhassa duvar yüzeylerinde zamanla oluşan kir nedeni ile boya/badana işlemlerinde desen yüzeylerinde bozulmalar olması veya desenlerdeki boya kayıpları nedeniyle üzerinden aynı renkle boyanması gibi dönem dönem müdahalelerde bulunulması olasılıklar dahilindedir.

Ayrıca mahfil katta bulunan sonraki dönemlerde yapılan zencerek desen denemesi oldukça basit bir biçimde uygulanmıştır. Bu müdahale, kuzey cephede bulunan kalemişi onarım kitabesinin badana ile kapatılarak, kitabenin aynı şekilde tekrar üzerine işlenmesi ile birlikte yapılmış olmalıdır.

Arapdede Cami bezemeleri kuru sıva üzerine ve ahşap üzerine kalem işi olarak iki başlıkta incelenmiştir. Camiye doğal boyalarla yapılmış bu süslemelerde batılılaşma dönemi etkileri gözlemlenir. Çeşitli çiçekler, meyveler, semboller, mimari öğeler, hatlar, geometrik ve serbest fırça desenleri ışık/gölge tekniğinde işlenmiştir. Duvarlarda kuru sıva üzerine çoğunlukla bitkisel motifler, vazoda çiçekler ve hat yazılar görülürken, tavan ve minber gibi ahşap öğelerde daha çok sarmal şekilde devam eden çiçekler, meyveler ve vazoda çiçek motifleri görülür. Geniş renk skalasına sahip desenlerde, canlı ve sıcak renkler daha yoğun kullanılmıştır.

Nakipzade (Hoşyar Kadın) Cami'nin vakfiyelerinden ve giriş kapısı üzerindeki H.1260/M.1844 tarihli medrese kitabesinden, aynı bahçede bulunana ancak günümüze ulaşmayan medrese ile aynı dönemde inşa edildiği tahmin edilmektedir. 1952 tarihli Eski Eser Fişinde bahsedilmemesine rağmen, tarihi bilinmeyen 1952 yılı öncesine ait olduğunu düşündüğümüz fotoğraflarda, cami içerisindeki süslemeler görülmektedir. Bu süslemelerin de ne zaman kapatıldığı bilinmemekte olup, yapılan son restorasyonda ortaya çıkarılan mihrap alınlığında bulunan kalemişi süslemedeki tarihten dolayı, bu bezemelerin ilk olarak

H.1313/M.1895'te yapıldığı fikri oluşmuştur. Caminin sel felaketi nedeniyle H.1306/M.1888 yılında büyük bir onarımdan geçmiş olduğu kayıtlarda yer almakta olup, bu tarihle kalemişlerinin ilk yapım tarihi olarak düşündüğümüz M.1895 tarihi uyushmaktadır. İkinci dönemin ne zaman yapıldığı bilinmemekle birlikte, siyah renk kullanılarak yapılan, üst seviyedeki hatlara dairesel çerçeve motifi müdahalesiyle sınırlı kalmıştır.

Nakipzade Camisinin bezemelerini yapan sanatçı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Ancak rumi desen ve hatların klasik tarzda işlenmesi, diğer bitkisel ve mimari öğelerin ise batı etkisinde uygulanmış olması bu süslemelerin ekip işi olduğunu veya farklı dönemlerde yapılan uygulamalar olduğunu düşündürmektedir.

Caminin iç mekanında yer alan bezemeler, kuru sıva üzerine doğal boylarla yapılmış olup, hatlar ve desenler olarak iki grupta değerlendirilmiştir. Hatlar nesih yazı ile işlenirken, bitkisel, geometrik, mimari öge gibi desenler ışıık/gölge tekniğinde işlenmiştir. Hatlarda tek renk siyah kullanılırken, “S”/”C” kıvrımlı motiflerden oluşturulan mihrap çevresi ve vaaz balkonu üzeri süslemelerde, mihrap iki yanındaki sütun deseninde ve mihrap nişi alt kısım ile mahfil kattaki mermer taklidi desenlerde, güneyde mihrap doğusundaki pencere tavanı ve yanlarında yer alan rumi desende kırmızı, mavi ve yeşil ağırlıklı çeşitli renkler kullanılmıştır.

Arapdede Camisi'nin mihrap ve minberindeki desenler ile cami pencere tavanlarındaki güneş denemeleri haricindeki bitkisel, geometrik, mimari öge desenleri Nakipzade Camideki bu süslemelerle benzer kalitedir. Arapdede Camisinde az sayıda bulunan hatlar naif biçimde uygulanmışken, Nakipzade Camisindeki hatların daha tecrübeli bir elden çıktığı görülür.

Tez konumuzu oluşturan camilerdeki süslemeler, Yozgat'taki süslemeli camiler içerisinde ilk sırada sayılabilecek iki cami olan; il merkezinde yer alan ve süslemelerinde başkent etkisi bulunan Başçavuşoğlu Cami ile Şefaati ilçesi, Paşaköy'de bulunan Tokmak Hasan Paşa Cami süslemeleri kadar nitelikli değildir. Lakin Arapdede Camisi minber ve tavan göbeğinde yer alan desenlerin, bu camilerdeki desenlerle benzerlikleri gözlemlenir.

Arapdede (Tekke) ve Nakipzade (Hoşyar Kadın) Camileri mimari özellikleri ve bünyesinde barındırdığı yakın zamanda ortaya çıkarılan bezemeleri ile geç dönem Osmanlı camilerinin Anadolu’ daki süslemeli cami örneklerindendir.



KAYNAKÇA

- Acun, Hakkı (1983). “Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları”, *Vakıflar Dergisi*, S. 13, Ankara
- Acun, Hakkı (2005). *Bozok Sancağı'nda (Yozgat İli) Türk Mimarisi*, Ankara
- Aksoy, Şule (1977). “Kitap Süslemelerinde Türk-Barok-Rokoko Üslûbu”, *Sanat*, S. 6, İstanbul.
- Anıktar, Serhat (2013). “19.Yüzyıl Batılılaşma Hareketlerinin Osmanlı Mimari Biçimlenişine Etkisi: Vallaury Yapıları Örneği”, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı V*, İstanbul.
- Arel, Ayda (1975). *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul.
- Arık, Rüçhan (1988). *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara
- Arık, Rüçhan (1973). *Batılılaşma Dönemi Türk Mimarîsi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Cami*, Ankara
- Aslanapa, Oktay (2004). *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul.
- Aslanapa, Oktay (2011), *Türk Sanatı*, İstanbul.
- Avcı, Oğulcan (2016). “Yozgat Başçavuşoğlu Camii ve Süslemeleri Üzerine Düşünceler”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C. 3, S. 5.
- Bakır, Betül (2002). “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Sivil Mimarinin Etkinliği”, *Türkler*, C. 15, Ankara
- Bozer, Rüstem (1986), “Kula'nın Emre Köyündeki Türk Eserleri”, *X. Türk Tarih Kongresi - Kongreye Sunulan Bildiriler-V*, Ankara
- Daşcı, Ayşe (2010), *Yozgat Mihrapları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Çakmak, Şakir (2013). *Muğla Cami ve Mescitler*, Muğla Belediyesi Kültür Yayınları, Muğla.

- Ergin, Ali Şakir (2013), *Vakıflar ve Yozgat'ta Tarihi Vakıf Camileri*, Ankara
- Eyice, Semavi (1981), “XVIII. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-Klasik Üslubu”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. IX-X, İstanbul.
- Hatipoğlu, Oktay (2007). *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İşi Tezyinatı*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum.
- İnalcık, Halil (2004). “Siyaset, Ticaret, Kültür Etkileşim”, *Osmanlı Uygarlığı 2*, Ankara
- İnce, Kasım (2002). “Osmanlı Sanatının 1789-1839 Dönemine Bir Bakış”, *Türkler*, C. 15, Ankara
- Kaya Zenbilci, İlkül (2019). “Nizamoğlu Konağı Tavan Eteği Resimlerinde Rus Çarı II. Aleksandr ve Kırım Savaşı Tasvirleri”, *2. Uluslararası 19 Mayıs Yenilikçi Bilimsel Yaklaşımlar Kongresi - Bildiriler Kitabı*, Samsun.
- Keleş, Hamza (1996). *Vakfiyelerine Göre Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara
- Kuban, Doğan (2010), “Osmanlı Mimarisinde Barok ve Rokoko”, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul.
- Okçuoğlu, Tarkan (2000). *18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Duvar Resimlerinde Betimleme Anlayışı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Renda, Gülsen (1977). *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850*, Ankara
- Renda, Gülsen (2002). “Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat”, *Türkler*, C. 15, Ankara
- Renda, Gülsen (1985). “19. Yüzyılda Kalem İşi Nakış-Duvar Resmi”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul.
- Renda Günsel ve Erol Turan (1989). *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, İstanbul.

Sümer, Faruk (1974). "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", *Cumhuriyetin 50. Yıl Anma Kitabı*, D.T.C.F. Yayınları, Ankara

Şahin Tekinalp, Pelin (2002). "Batılılaşma Dönemi Duvar Resmi", *Türkler*, C. 15, Ankara

Şener, Dilek (2011). *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Anadolu Duvar Resimleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara

Tansuğ, Sezer *Çağdaş Türk Sanatı*,

Tansuğ, Sezer (2005). *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul.

Taş, Kemaleddin (2002). "Tanzimat ve Batılılaşma Hareketlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7: 87-94.

Taşkan, Demet (2019). "Yozgat'ta Unutulmuş Bir Eser: Tokmak (Çerkez) Hasan Paşa Camisi", *XII. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi /Sanat Etkinlikleri Kitabı*, Konya.

Urfaoğlu, Nur (2002). "XIX. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Aydınlanma Döneminin Yansımaları", *Türkler*, C. 15, Ankara

Yaz, Ülkem (2011). *Yozgat Merkez Osmanlı Cami Hazirelerinde Bulunan Mezar Taşları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

Yurtsal, Tuğçe (2009). *Aydın ve Denizli Camilerinde Duvar Resimleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara

İnternet Kaynakları

<https://www.google.com/maps/place/Tekke,+%C3%87aml%C4%B1k+Cd.+Tekke+Arap+Dede+Cami+No:18,+66100+Yozgat+Merkez%2FYozgat/@39.8170354,34.8067136,17z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x408070bde07f9425:0xf01e3871dd2803d5!8m2!3d39.8170354!4d34.8067136> (Erişim: 28 Ocak 2023)

<https://www.google.com/maps/place/Nak%C4%B1p+Zade+Cami/@39.8190932,34.8046162,17z/data=!3m1!4b1!4m6!3m5!1s0x40807097d4aa9915:0xb3fec229a5ac2f33!8m2!3d39.8190932!4d34.8068049!16s%2Fg%2F1tdvyczn> (Erişim: 14 Mart 2023)

<https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/926/172468.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 25.12.2023)

Arşiv Kaynakları

Vakıflar Genel M¼d¼rl¼ę¼ Arşivi (VGMA)

Sivas Vakıflar B¼lge M¼d¼rl¼ę¼ Arşivi (SVBMA)



EKLER

Ek 1. Arapdede Cami Tescil Kararı

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
GAYRİ MENKUL ESKİ ESERLER ve ANITLAR
YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI
K A R A R

Toplantı No. ve Tarihi: 368,21.9.1979
Karar No. ve Tarihi :A-1835,22.9.1979

Toplantı yeri:
İSTANBUL

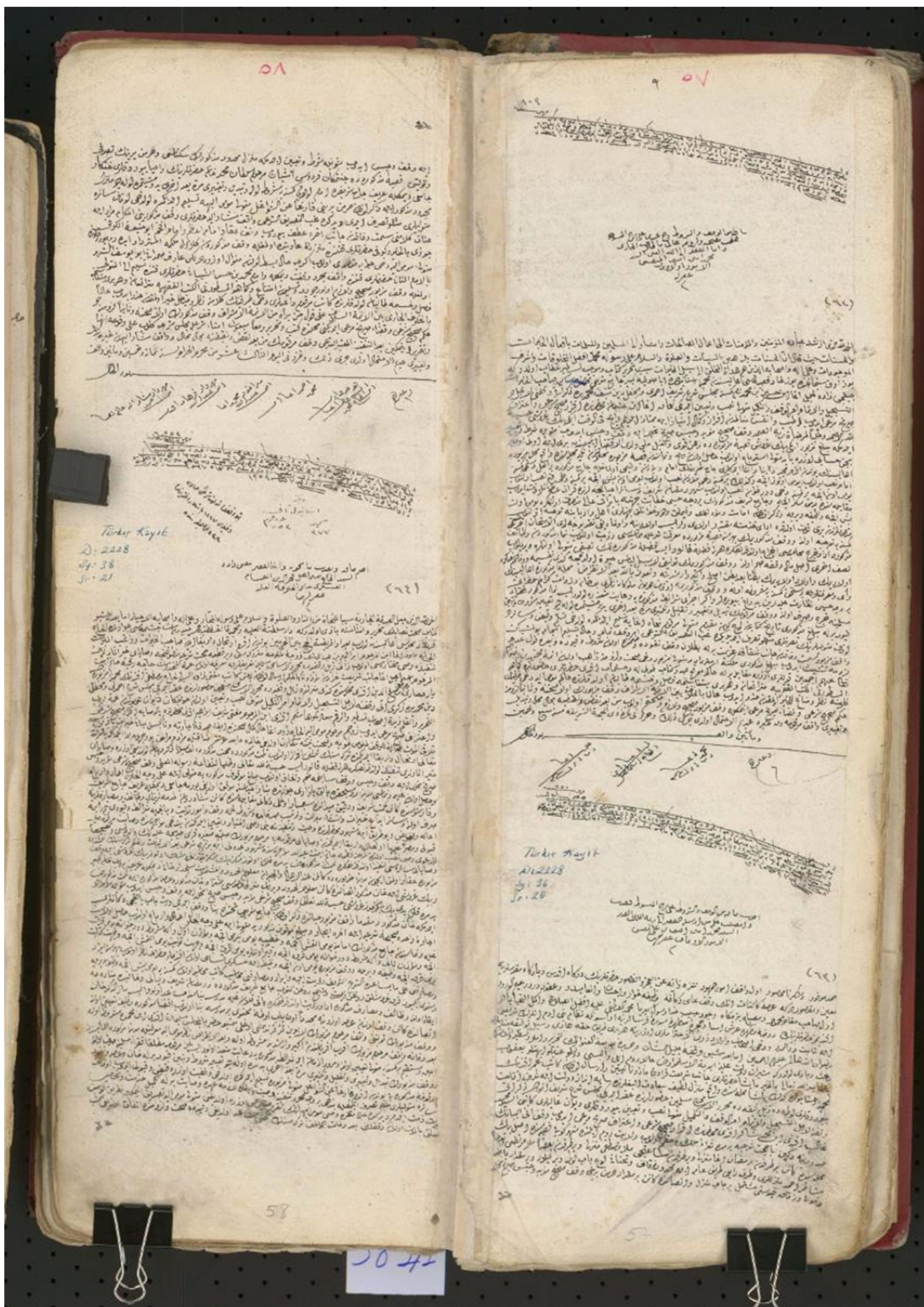
YOZGAT İLİ MERKEZİNDE 1710 SATILI YASA UYARINCA KORUMASI GEREKLİ ESKİ ESERLERİN
LİSTESİ:

S.No:	Adı	Adres	Pafta:	Ada :	Parsel :
X1-	Kuyum Zade Camii	Yozgat İli Merkezi, Kösceoğlu Mah. Çiğdem Sokak	38	541	22
X2-	Alacalıoğlu Camii	Yozgat İl Merkezi, Yukarı Çatak Mah. Meriç Sokak.	5	181	4
X3-	Paçavuş Camii	Yozgat İl Merkezi, İstanbullu Mahhal-lesi, İstanbullu Sokak	42	601	3
4-	Arabin Ümerin Evi	Yozgat İl Merkezi, İstanbulluoğlu Ma-	hale	Tapu Kaydında Çıkmamıştır.	
5-	Osman Demirtaş Evi	Yozgat İl Merkezi, İstanbulluoğlu Ma-	hale	164	18
6-	Mehmet Eraslan Evi	Yozgat İl Merkezi, Eski Pazar Mah. Tahta Camii Sok.No: 15,	31	816	8
7-	Behçet Avcı (Arif Avcı)	Yozgat İl Merkezi, Eski Pazar Mah.	31	817	5
8-X	Arap Dede Camii	Yozgat İl Merkezi, Tekke Mahallesi Seyfi Ağa Sok.	28	449	1
9-	Musa Efendi (Ağa Camii)	Yozgat İl Merkezi, Yukarı Nohutlu Mah. Musa Sok.	6	232	2
10-	Maliki Açık	Yozgat İl Merkezi, İstanbulluoğlu (Hayri inal ve Mah.Sandıkçılar Sok. Varisleri evi)	42	592	1
11-	Salim Korkmaz Evi	Yozgat İl Merkezi, Ağsağa Nohutlu Mah.Paçavuş Sok.	8	838	57

Aslı gibidir
Arelan TOKUN
Müze Müdürü
İl Kültür Müdürü V.

...

Ek 2. Arapdede Cami Vakfiye ve Çevirisi



581/1 Nolu defterin 57. sahife 62. sırasında kayıtlı " Çubukcuzade Halil Ağa İbni Hüseyin bin Mehmed Vakfı"na ait gurre-i Zilhicce 1257 Tarihli Vakfiyenin yeni harflere çevirisidir.

Vakf-ı nukud-u mevkufe-i sâhibü'l-hayrât Çubukcuzade Halil Ağa İbni Hüseyin sâkin der-mahalle-i Camii Kebir-i Ayasofya der-İstanbul an-ahâli-i Kasaba-i Yozgat der-liva-i Bozok beray-ı mühimmat-ı hademe-i cami-i şerîf anahâli der-mahalle-i Tekke der-mahalle-i mezkur der-kasaba-i mezkûr kayd şude vakfiye-i ma'mulûn bihâ be-Muhâsebe-i Evakf müceddeden kayd şude fermûde ber müceb-i arzihâl-ı hod ve bâ-i'lâm-ı faziletli Mehmed Emin Asaf Beyefendi müfettiş-i Evkâf ve saadetli Numan Mahir Beyefendi Nazır-ı Evkâf-ı Hümâyûn ve bâ-fermân-ı âli el-vâki' fi 29 Zilhicce 1257.

Mâ fihi mine'l-vakfi ve's-şurûti vaka'a indî alâ mehci'l-mebsut fe-hakemtu bi-sıhhatihi lüzûmihi âlimen bi'l-hilâhi'l-câri ve ene'l-fakîru ilallahî'l-Ğanî es-Seyyid Mehmed Emin Asaf el-müfettiş li-umuri'l-evkâf.Ğufire lehu.

el-Hamdu li'llâhi'llezi erşede ibâdihi'l-mü'minine ve'l-mü'minât ilâ-amâli's-salihât ve eşâre ile'l-Müslimin'e ve'l-müslimât bi-efâli'l-hayrât ve'l-hasenât haysü kale İnnel-hasenâti yüzhibne's-seyyiât ve's-selatü ve'sselâmu alâ-resûlihi Muhammedin efdalü'l-mahlukat ve eşrafü'l-mevcûdât ve alâ âlihi ve ashâbihi'llezinehum hüdatü'l-halki ilâ-sebili'l-hayrât.

Sebeb-i tahrîr-i kitâb ve mücib-i tasfir-i hitab oldur ki; Bozok Sancağı'nda Yozgat Kasabası ahâlisinden Mahmiye-i İstanbul'da Ayasofya-i kebir cami-i şerîfi mahallesinde sâkin sâhibü'l-hayrât Çubukcuzade Halil Ağa İbni Hüseyin bin Mehmed nâm kimesne meclis-i şer'i şerîf-i Ahmedî ve mahfel-i dîn-i münif-i Muhammedide zikri ati vakfını li eclî't -tescîl ve'l-itnâm emru'l-vakf ve't-tekmil mütevellî nasb ve ta'yîn eylediği Numan Ağa İbni Osman mahzarında ikrâr-ı sahîh-i şer-i ve itirâf-ı sarîh-i mer-i idüb atyeb ve enfes-i menalimden ifraz ve kemal-i imtiyaz ile mümtâz eylediğim râyic-i fi'l-vakt iki bin kuruşu hasbeten lillahi'l-Ahad ve taleben li merdati Rabbihi's-Samed vakf-ı sahîh-ı müebbed ve habs-ı sarîh-i muhâller ile vakf ve habs idüb şöyle şart ve ta'yîn eyledimki;

Meblağ-ı mezbûr iki bin kuruş kasaba-i mezbûrede rehn-i kavî kefi'l-i melî ve lede'l-iktizâ ikisinden biri ile onu onbir buçuk hesabı üzere bâ-yed-i mütevellî istirbah olunub hâsıl olan rıbh ve nemasından kasaba-i mezbûre mahallâtından Tekke Mahallesin de vaki' mahalle-i mezbûre ahalisinin bundan akdem müceddeden binâ ve inşâ eyledikleri cami-i şerîfin İmam ve müezzin ve kayyımı olmamağla cami-i mezkûra bir ehil ve müstehak kimesne İmam nasb olunub yevmî otuz akçe ve kezâlik bir kimesne dahi müezzin nasbolunub yevmî on beş akçe bir kimesne dahi kayyım nasb olunub yevmî on akçe bir kimesne dahi devirhan nasb olunub şehri Ramazan-ı şerîf ve sair ihya gecelerinde Kur'anı Azim tilavet idüb mukâbelesinde yevmî sekiz akçe ve cami-i şerîf-i mezkûrun ber vech-i hasbi hitabet cihâtine bâ-berat-ı âli mutasarrıf olanlara yevmî on beş akçe vazife virile ve zikir olunan imâmet ve müezzinlik ve kayyımlik ve devirhanlık cihetleri ehil ve erbabına tevcih olunub mutasarrıflarından biri fevt oldukda eda-i hizmete muktedir evladı var ise evladına ve olmadı takdirde lede'l-imtihan âher müstehak kimesneye tevciholuna vevakfı mezkûrumun beher sene kasaba-i mezbûrde ma'-rifet-i şer'le muhâsebesi ru'yet olunub nema-i mezkûrden vazaif-i mezkûra edâ ve harç-ı muhâsebesi ihrac olunduktan sonra her ne fazla kalır ise fazla-i mezkûrenin nısfı mütevellî olanlara virilüb nısf-ı âheri asıl mal-ı vakfa zam oluna ve vakf-ı mezkûrumun tevliyeti labis-i libas-ı hayât oldukça kendi nefsim ve vefâtından sonra evladımın ve evlad-ı evladımın batnen ba'de batnin aslah ve ekber ve erşedine ve ne'uzübi'llah ba'de'l-inkiraz mahalle-i mezkûre ahalisinin re'y ve ma'rifetleri ile bir müstehak kimesneye meşrûta ola ve vakf-ı mezkûrma Evkâf-ı Hümâyûn-u Mülûkane Nazırı bulunan zevat-ı kiram Hazeratı ber vechi hasbi nazaret-i Aliyyelerin bidirig buyurular ve eğer icra-i şerâit-i mezkûreye riayet müte'azzire olur ise nema-i mezkûr fukarâ-i Müslimin'e harc ve sarfoluna ve vakf-ı merkûmun tebdil ve tağyir ve taklil ve teksiri merraten

ba'de uhrâ yed ve meşîyyetimde ola deyü ta'yîn-i şurût ve tebyin-i kuyud birle meblağ-ı mezkûru tarih-i kitaptan üç gün mukaddem mütevellî-i merkûm Numan Ağaya teslim eylediğimde ol dahi tesellüm ve kabz ve sair evkâf mütevellîlerinin tasarrufları misillü tasarruf eylediğimde gibbe't-tasdikî's-şer'i emr-i vakf tamâm ve hâl teslim-i encâm bulmuş iken vâkıf-ı mezbûr semt-i vifâkdan cânib-i şikâka azimet birle butlan-ı vakf-ı nukuda ve zımmındaolan şurud ve kuyuda ve ba'dehû kavlı-i adem-i luzûma teşebbüs idüb meblağ-ı mezkûru mülküne istirdad ve mütevellî-i mezbûr dahi sıhhat ve lüzûmuna zahib olan eimme-i müctehidin rıdvânü'llâhi Te'ala aleyhim ecma'in kavilleri üzere mukâbele birle hâkim-i muvakkı'i sadr-ı kitâb tuba lehü ve hüsn ü meab Efendi Hazretleri huzûrunda kema hüve'l-mestur fi'l-kütübî'l-fıkhiyye müterâfi'an ve her biri mübtegasınca fasl u hasme tâlibân olduklarında hâkim-i muma ileyh dahi tarafeynin kelâmına nazar ve menna'un bi'l-hayr olmakdan hazer idüb âlimen bi'l-hilâf beyne'l-eimmeti'l-eşraf vakf-ı mezbûrun evvela sıhhatine ve sâniyen lüzûmuna hükm-i sahîh-i şer'i ve kaza-i sarîh-i mer'i itmekle vakf-ı mezbûr sahîh ve lazım ve mütehattim olub min-ba'di nakz ve nakizine mecâl muhâl ve tebdîl ve tağyîri vâkıf-ı merkûmeden gayra adimü'l-ihtimâl oldu cerâ zâlike ve hurrire fi gurra-i Zi'l-Hicce'ti's-şerife liseneti seb'a ve hamsin ve mieteyn ve elf.

ŞUHUD'L-HAL :

-Halil Ağa İbni İbrahim, Ahmed Ağa İbni el-Hâc İsmail, Mehmed Ağa İbni İbrahim ve gayruhum.



Ek 3. Arapdede Cami Tescil Fişi

İli: Yozgat (Merkez)

NO. 47

- 1- Eserin adı / Tekke (Arapdede) Camii
- 2- Bulunduğu yer / Tekke mahallesi, Seyfi ağa sokağında
- 3- Devri yapıldığı tarih / XIX. cu yüz yıl sonu
- 4-
- 5-
- 6- Kitabesi / Yok
- 7- Eserin vasıfları / Plânı müstatil şeklindedir. Duvarlar moloz ve kesme taş, içi çamur, dışı kısmen kireç sıvalı. Üstü alaturka kiremitli, 4 satırlı çatı ile kapalıdır. Son cemaat mahalli ve kadın mahfili diğer Yozgat Camileri gibidir. Minaresi ve kitabesi yoktur. Pencereleer düz lentolu, ağaç kasalıdır. Tavan boyalı tahtadır. Mihrap dairvi kemerlidir. Minber yağlı boya tahtadır.
- 8-
- 9-
- 10- Sahibi : Evkaf
- 12- Bu günkü durumu / Faal ve sağlamdır.
- 12- Netice / Anıt değil

Tescili yapan
Kemal Turfan
16/IX/1952



Ek 4. Vakıf Eski Eserler Bilgi Fişi

VAKIF ESKİ ESERLER BİLGİ FİŞİ									
ESERİN ADI : ARAP DEDE (TEKKE) CAMİ					İLİ : YOZGAT		İLÇESİ : MERKEZ		MEVKİİ : Tekke Mah.
SAHİBİ : VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ					VAKFEDEN :				
YAPIM YILI : 1317		MİMARİ ÇAĞI : OSMANLI			KADASTRO :		Foto : 28		Ada : 449
							Parsel : 1		
DURUMU	A - İYİ	Taşıyıcı	Dış	Üst	İç	Yok :			
KORUMA	B - ORTA	Yapı	Yapı	Yapı	Yapı	☐ Söslene	Rutubet	☐ İzi Var :	Önemli :
Cami mahvel seviyesine kadar moloz taştan, üst kısmı ahşap dolgudan yapılmıştır, üzeri ve çatısı ahşap olup çatı örtüsü kiremitlidir. Minaresi kesme taştan yapılmıştır. Cami bahçesinde tarihi mezar taşları olan birçok kabir vardır. Minaresinin kulesi saç olup değişmeli.						Tanzim Tarihi :/...../139...			
						Tanzim Eden :			
						TESCİL Tescil eden : Kültür Bakanlığı GEAYK..... Tescil Tarihi : 22.9.1979 Tescil No. : A-2835			
									

Ek 5. Arapdede Cami Kalemışı Projeleri Kurul Onay Kararı

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

KARAR

Toplantı No ve Tarih : 286 – 24.07.2020
Karar No ve Tarih : 4623 – 24.07.2020

Toplantı Yeri
KAYSERİ

Yozgat İli, Merkez İlçesi, Tekke Mahallesi'nde, sit alanı dışında yer alan, tapunun 449 ada, 1 parselinde mülkiyeti Arapdede Nahile Manevi Şahsiyeti vakfı adına kayıtlı, mülga GEEAYK'nin 10.03.1979 gün ve A-1587 sayılı kararı ile korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenen, mülga Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 31.07.2007 gün ve 874 sayılı kararı ile korunma alanı belirlenen ve Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 25.04.2014 gün ve 1043 sayılı kararı ile yapı grubu I.Grup olarak belirlenen Arapdede (Tekke) Cami'ne yönelik hazırlanan kalemışı rölefe paftası, kalemışı bozulma/hasar tespit paftası, kalemışı detay paftası 1, kalemışı detay paftası 2 (detay üzerinde bozulma anlatımı), kalemışı detay paftası 3 (detay üzerinde müdahale anlatımı), kalemışı restorasyon projesi, kalemışı müdahale paftası ile konservasyon raporunun Koruma Bölge Kurulu'nda değerlendirilmesi istemine ilişkin Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 10.07.2020 tarih ve E.78943 sayılı yazısı ve ekleri, konuya yönelik Koruma Bölge Kurulu raporlarının 21.07.2020 tarih, 295870 sayılı yerinde inceleme raporu okundu, açıklamaları dinlendi, dosyasındaki bilgi ve belgeler incelendi, yapılan görüşme sonunda;

Yozgat İli, Merkez İlçesi, Tekke Mahallesi'nde, sit alanı dışında yer alan, tapunun 449 ada, 1 parselinde mülkiyeti Arapdede Nahile Manevi Şahsiyeti vakfı adına kayıtlı, mülga GEEAYK'nin 10.03.1979 gün ve A-1587 sayılı kararı ile korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenen, mülga Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 31.07.2007 gün ve 874 sayılı kararı ile korunma alanının belirlenen ve Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 25.04.2014 gün ve 1043 sayılı kararı ile yapı grubu I.Grup olarak belirlenen Arapdede (Tekke) Cami'ne yönelik hazırlanan kalemışı rölefe paftası, bozulma/hasar tespit paftası, detay paftası 1, detay paftası 2 (detay üzerinde bozulma anlatımı), detay paftası 3 (detay üzerinde müdahale anlatımı), restorasyon projesi, müdahale paftası ile konservasyon raporunun uygun olduğuna, uygulamaların proje müellifi ve ilgili Vakıflar Bölge Müdürlüğü denetim ve sorumluluğunda yapılmasına, uygulama sonrasında ait bilgi, belge ve fotoğrafların Koruma Bölge Kurulu'na sunulmasına karar verildi.

ASLI GİBİDİR

Başkan
Prof.Dr. Nur URFALIOĞLU
(İmza)

Üye
Ferruh TORUK
(İmza)

Üye
Gürol BARONCELLİ SAĞIROĞLU
(İmza)

Üye
Cemal KARACA
Sivas Vakıflar Bölge Müd.
(İmza)

Üye
İlhan ALIKIŞIOĞLU
(İmza)

Başkan Yardımcısı
Hamit ÖNCÜ
(İmza)

Üye
Dr. Savaş ALTUN
(İmza)

Üye
Yozgat Belediyesi Tem.
(Bulunmadı)

Ek 6. Kitabe Araştırması İçin Kurul Onaylı Rapor

25

YOZGAT MERKEZ NAKİPZADE (HOŞYAR KADIN) TEKNİK RAPOR

Mülkiyeti İdaremize ait olan, Yozgat ili, Merkez Köseoğlu (Medrese)mahallesinde bulunan tapunun 37 pafta, 547 ada, 7 parselde kayıtlı Nakipzade Cami, Anıtlar Yüksek Kurulunun 22.09.1979 gün ve 1835 sayılı kararı ile korunması gerekli Kültür varlığı olarak tescillenmiştir.¹

Camide en son 2018-2019 yıllarında 25/12/2008 tarih ve 1079 sayılı kararındaki onaylı restorasyon projeleri doğrultusunda onarım yapılmıştır. Onarım esnasında cami iç duvarlarında sıva altından ortaya çıkarılan kalemişleri projelendirilmiş ve bahçede yapılacak müstemilat için revize proje hazırlanmış olup, kurulunuzca onaylandıktan sonra iş tamamlanmıştır.

Caminin harime giriş kapısı üzerinde (Foto.1) yer alan, vakfiyesinden günümüze ulaşamayan ancak cami ile aynı bahçede inşa edildiği öğrenilen belgelere ve medrese kitabesine (Foto.2) göre, H.1260 / M 1844 tarihinde II. Mahmut'un ikinci kadını olan Hoşyar Kadın tarafından yaptırılmıştır. Caminin inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte medrese kitabesi ve vakfiyelerinden yola çıkılarak medrese ile aynı dönemde inşa edildiği düşünülmektedir.²



Fotoğraf 1. Nakipzade Cami, Kuzey Cephe, Genel Görünüm (2020).

¹ Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi.

² Hamza Keleş, *Vakfiyelerine Göre Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 1996, s.50-51.

Kitabede Beyhan Sultanın Manevi kızı Mihrimah Sultan'ın kızı gibi görülen Hoşyar Kadın; aslında Beyhan Sultan'ın manevi annesi, Mihrimah Sultan'ın öz annesidir. Her iki kızının da kendinden önce öldüğü kitabede belirtilerek onların adına bu eseri yaptırdığı yazılıdır. Ayrıca, kitabe Ziya isimli birisi tarafından yazılmıştır. Yapının plan tipi kullanılan malzemeler göz önünde bulundurulduğunda yapının 19. yy. sonu, Geç Dönem Osmanlı camisi olduğu anlaşılmaktadır.



Fotoğraf 1. Kitabe, Detay Fotoğraf (2020).

Kitabenin okunuşu:

Mihr-i burç-ı saltanat Beyhan Sultan kim anın
Manevi duhterleri Hoşyar Kadın ol Mihriban
Han Mahmud'un ikinci kadınıdır çün bu zat
Duhter-i zibası Sultan Mihrimah-ı Cennet-mekan
Gördüler yokdur vefası ol iki Sultanlar
Oldular Gülşen-saray-ı Adne iffetle revan
Ruhlarına hasbeten-ilillah bahş etmek için
Sarf-ı hayrat eyledi hoşyar Kadın nakdin heman
Şehr-i Yozgad'a bu dar-ı ilmi inşa eyleyüb
Anların ervahını ukbada kıldı şadman
Ol zevat-ı muhterem mağfur olup banisinin

Sa'yini meşkur ede daryende Rabb-i müstean
Ey Ziyai söyle ta-beste buna (bu ki) tarih-i tam
Öyle bir medresedir bu sanasın aynı-ı Cihan
Sene H. 1260³

Yakın zamanda Bölge Müdürlüğümüz personellerince Yozgat'ın ileri gelenlerinden, aynı zamanda "Vakıflar ve Yozgat'ta Tarihi Vakıf Camileri" kitabının da yazarı olan Dr. Ali Şakir ile yapılan görüşmede, Cami girişindeki medrese kitabesinin altında camiye ait taş kitabe bulunduğu ve bunun ortaya çıkarılması, Dr. Ali Şakir Ergin tarafından şifahi olarak talep edilmiştir. Bölge Müdürlüğümüzce yapılan arşiv araştırmalarında konuyla ilgili herhangi bir belge ya da bilgiye rastlanmamıştır. Ancak yapının vakfiyeleri incelendiğinde (747 numaralı defterin 173. sayfa, 146. sırasında kayıtlı "Hoşyar Kadın Hazretleri Vakfı"na ait 28 Cumadelahire 1267 tarihli Vakfiye), medresenin bitişiğindeki arsa satın alınarak cami inşa edildiği öğrenilmektedir.

Yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı İdaremizce, cami harim giriş kapısı üzerinde yer alan medrese kitabesinin itinalı bir şekilde sökülerek, altta bulunduğu tahmin edilen cami kitabesinin ortaya çıkarılmasının uygun olacağı kanaati oluşmuştur. Medrese kitabesi Bölge Müdürlüğümüz personelleri denetiminde, alanında uzman restoratör tarafından sökülecektir. Cami kitabesine ulaşılması halinde; kitabenin mevcut yerinde (gerekirse sağlamlaştırma ve temizlik yapılarak) sergilenmesi, çıkarılan medrese kitabesinin ise uygun alan sağlanması halinde camide sergilenmesi, sağlanamaması durumunda Yozgat Müzesine sergi amaçlı emaneten verilmesi planlanmaktadır. Mevcut kitabenin altında herhangi bir kitabeye ulaşılmaması durumunda mevcut kitabe, özgün bağlayıcı malzeme ile tekrar eski haline getirilecektir.

Gereğini değerlendirmelerinize arz ederim. 09/01/2023



³ Ali Şakir Ergin, *Vakıflar ve Yozgat'ta Tarihi Vakıf Camileri*, Ankara, 2014, s.173.

Ek 7. Kitabe Araştırma Sonrası Raporu

TEKNİK RAPOR

Konu: Nakipzade (Hoşyar Kadın) Cami

Mülkiyeti İdaremize ait, Yozgat ili, Merkez ilçe, Köseoğlu Mahallesinde, tapunun 37 pafta, 547 ada, 7 parselinde kayıtlı tescilli Nakipzade (Hoşyar Kadın) Cami'nin giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe ile ilgili olarak Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 25/01/2023 tarih, 6686 sayılı karar ve karar eki doğrultusunda yerinde araştırma çalışması yapılmıştır.

Yapılan orijinal kitabe araştırması kapsamında, mevcuttaki medrese kitabesi sökülerek altta orijinal kitabe olup olmadığı incelenmiş, ancak orijinal (cami) kitabesine dair her hangi bir iz rastlanılmaması sonucu, mevcut medrese kitabesi tekrar özgün bağlayıcı malzeme ile yerine monte edilmiştir. 11.08.2023

Ek: 4 adet fotoğraf.





Fotoğraf 1- 2 :Kuzey duvar kitabe söküm aşaması



Fotoğraf 3-4 : Söküm sonrası ve Kitabenin tekrar yerine takılmış hali

Ek 8. Nakipzade Cami Vakfiye ve Çevirileri

1. Vakfiye Orijinal



1. Vakfiye Çeviri

NO:146

747 Numaralı defterin 173.sayfa 146.sırasında kayıtlı Galata'da "Hoşyar Kadın Hazretleri Vakfı"na aid 1264 tarihli vakfiyenin yeni harflere çevirisidir.

Kayıd şü'd. Zeyl-i vakfiye-i mezkûr ba' arzuhâl-i ve ba' i'lâm-ı Seyyid Mehmed Sadeddin Efendi Müfettiş-i Evkâf ve Ahmed Davud Efendi Nâzırı Evkâf-ı Hümayun fi 5 sene 268.

Bâlada 19 Zilka'de 1264 taîhiyle diğer vakfiyesi mukayyedir. Sahife: 118

Zirde fi 19 Safer tarihiyle zeyl-i vakfiyesi mukayyedir, şerh verildi.

Zirde sahife 183.

Cennet mekan Sultan Mahmud Han-ı Sâni Hazretlerinin ikinci kadınları Hoşyar Kadın Hazretlerinin zeyl-i vakfiyesidir.

el-Hamdu li'llâhi'llezi ce'ale's sadakate'l-câriyete sebeben li'n-necâti mine'n-nâri ve's-salâtu ves-selâmu ala Nebiyyihi'l-muhtârî ve ala âlihi ve ashâbihi'l-ahyâri ma te'âkabe'l-leylû ve'n-nehâru.

EMMA BA'DU; işbu zeyl-i hulûs-i meylin tahrîr ve tastirine ba'ise ve bâdiye oldur ki; işbu vakfiye-i sahiha-i ma'mûlûn biha ve ceride-i sarîha-i mu'temedün aleyhanın hilâl-i sütûrunda muharrer evkâf-ı şerifenin vâkîfesi, seyyidetü'l-muhadderât, iklietü'l-muhassenât, tacu'l mestûrât, sâfiyyetü's-sefât, iffetli Hoşyar Kadın Efendi Hazretleri ibn Abdullah taraflarında, zikr-i âti husûsda vekil olduğu zât-ı müşarun ileyhayî, bi'l-marifeti'ş-şer'iyye ârifin Bülbül Mehmed Efendi ibn Veliyyüddin ve Mehmed Ağa ibn Ahmed nâm kimesneler şehadetleriyle sabit olan rikâb-ı hümayun kapucu başlarından rifatlu Ahmed Ağa ibni Mehmed, savb-i şer'-i enverden irsâl olunan Kâtib Mehmed Salih Efendinin, mahrûsa-i Galata'ya muzafa kasaba-yı Beşiktaş'da, Maçka nâm mahâlde müşarun ileyhanın sâkine oldukları sa'adethanelerinde zeyl-i kitâbda muharreru'l-esamî müslimin huzurlarında, akd eylediği meclis-i şer'-i şerif-i enver ve mahfel-i din-i münîf-i ezherde, bi'l vekâle ikrar-ı sahih-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î edüb, müvekkilem müşarun ileyha, işbu vakfiye-i ma'mûlûn bihası mantukunca tertib ve tesciline muvaffaka oldukları vakf-ı şeriflerinin tebdil ve tağyîr ve taklîl ve teksîri ve tevfirini merraten ba'de uhra yed ve meşiyetinde ibka eylediğine binaen vakf-ı mezbûrun mesârîfını teksîr ve bazı surûtunu tebdil murad etmeleriyle derûn-i vakfiyede mezkûr, medrese-i münîfeleri ittisalinde vâk', yedlerinde ba-hüccet-i şer'iyye şiraen mülk ve hakları olan bir kıt'a arsa üzerine hasbeten li'llâhi'l-Kerîm bina ve inşasına muvaffaka oldukları câmi-i şerifi vakf ve habs edüb ale't-tertib ikâmet-i salât-ı mesnûne ve mektûbe ve i'tikâfât ve ibadât-ı merğûbe için izn-i âmm vermeleriyle derununde kiraran ve miraran edâ-i salât-ı mefrûza olup, ancak derûn-i vakfiyede tafsîl ve beyan olunduğu üzere mukaddemen vakf ve tescil ve evkâf-ı hümayun hazinesine teslim eyledikleri on bir kuruş hazine-i celîle-i mezkûre canibinden istirbâh olunub, neması irtihâl-ı dâr-ı beka eylediklerinden sonra, medrese-i mezkûrede müderris bulunan zâta verile. Çunki vâkîfe-i müşarun ileyha, lâbise-i hayât-ı müste'âr oldukça, müderris-i mûma ileyhin vazifesini kendi malından eda edeceklerinden, ol vechle, meblağ-ı mezbûr on bin kuruşun neması, hayatta oldukları müddetçe asl-ı mala zam olunub, mecmû'u her kaç kuruşa balığ olur ise, ol mikdar kuruş kezâlike istirbâh olunub, neması, müderris vazifesi olarak canib-i hazine-i Evkâf-ı Hümayu'ndan şuhûra bi't-taksim gerek hazineden ve gerek irad ve masraf vecihle mahallinde bi'l-icra sene be sene ilmuhaberi

hazine-i evkâfa irsâl oluna deyu şart ve ta'yîn etmişdi. el-Hâletü hâzihi, irtihallerine değin, meblağ-ı mezbur on bir kuruşun lede'l-istirbâh terakum eden nemasının asl-ı mala zamlı istirbâh olunarak, nemasının medrese-i mezkûrede muderris bulunan zâta verile deyu, eylediği şartından rucû' edüb, müceddeden ŞÖYLE ŞART VE TA'YİN EYLEDİ Kİ;

Aasl-ı mal-ı mevkûf-i mezkûr kendüleri hayatta olduğu müddettçe, ke'l-evvel hazine-i mezkûrede istirbâh olunub, neması asl-ı mala zamlı ma'an ale'd-devam istirbah oluna. Ve câmi-i mezkûrda bir kimesne imâmet hizmetini eda edüb, senevî yüz elli kuruş verile. Ve bir kimesne dahi müezzinlik ve kayyımlik hizmetlerini eda edüb, senevî yüz elli kuruş verile. Ve câmi-i mezkûrda ikad olunmak için senevî iki yüz elli kuruş ile ruğan-i bezir iştirâ oluna deyu, ta'yîn ve tahsis eyledikleri meblağ-ı mezkûreki cem'an yedi yüz kuruşu ve muderris-i mûma ileyhın vazifesini lâbis-i libâs-ı hayat oldukça, kendi mallarından eda edeceklerinden, irtihâl-ı dâr-ı beka eylediklerinde, asl-ı mal-ı meblağ-ı mevkûf-i mezkûr, on bin kuruş başkaca istirbah ile hası olan neması mustakillen, medrese muderrisi vazifesi ola. Ve aslı mal-ı mezkûrun hazine-i mezkûrede terakum eden neması dahi her kaç kuruşa balığ olmuş ise, ol dahi, başkaca asıl mal ittihâz olunarak istirbah ile, nemasından câmi-i mezkûr hademesinin ber vech-i muharrer vezâifi, ruğan-i bezir iştirâsı için ta'yîn olunan meblağ-ı mezkûr yedi yüz kuruşu eda ve câmi-i şerîf-i mezkûrun tamir ve termimi ru'yet olunduktan sonra bakiyesi asl-ı mal ittihâz olunacak meblağa zam oluna. Ve zikr olunan imâmet ve hitabet cihetleri vazife-i mersumeleriyle medrese-i mezkûrede el-yevm muderris bulunan İbrahim Efendi'nin sulbu kebir mahdumları Mehmed Kâmil Efendi'ye ve müezzinlik ve kayyımlik cihetleri dahi muderris-i mûma ileyhın diğer oğlu Mehmed Tahir Efendi'ye meşrûta ola. Ve anların vefatları vuku'unda cihât-ı mezkûre ehl ve erbabına başka takviz oluna. Ve şurût-i sairesi kema hüve'l-mestûr icra oluna. Ve lâbise-i libâs-ı hayat oldukça, bi'l-cümle evkâf-ı şerîfenin tebdil ve tağyir ve teksir ve tevfiiri yed ve meşîyyetlerinde ola deyu, hatm-i kelâm eylediğini kâtib-i merkûm mahallinde ketb ve tahrir ve ma'an mürsel-i ümena-yı şer'le meclis-i şer'a gelüb, ala vukû'ihî inha ve takrir etmeğin ma veka'a bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi's-samin ve'l-işrin min Cemaziye'l-âhire li-seneti seb'a ve sittin ve meteyn ve elf.(1267)

ŞUHÛDÜ'L-HÂL:

-Tebe'adan Mustafa Ağa, Süleyman Ağa ibni Osmani Mehmed Ağa ibn Hasan, Mehmed Ağa ibn Veliyyüddin Ahmed Ağa ibn Hasan ve gayruhum.

2.Vakfiye Orijinal



2.Vakfiye Çeviri

NO: 153

747 numaralı defterin 193. sayfa 153. sırasında kayıtlı İstanbul'da "Hoşyar Kadın Efendi Vakfı"na aid 1268 tarihli vakfiyenin yeni harflere çevirisidir.

Uhbirtu bi ma fihi.

Kayıd şud. Zeyl-i vakfiye-i ma'mûlün biha be-kalem-i muhasebe-i evkâf Ba-arzuhâl ve ba-i'lâm-ı faziletlu es-Seyyid Mehmed Saadeddin Efendi Müfettiş ve Ahmed Davud Efendi Nâzır-ı Evkâf ve ba-Fermân-ı âli fi 19 Safer sene 1269.

Bâlâda fi 5 Receb sene 68 tarihiyle diğer vakfiyesi mukayyed olmağla şerh verildi.

İşbu vakfiye-i celileti's-şân ve ceride-i bedî'âtî'l-ünvân ve zeylinde, hilâl-ı sûtûrunda muharrer evkâf-ı şerifenin vâkıfesi ve bi'l-meşrûta mütevelliyesi seyyidetü'l-muhadderât, ikililetü'l-muhassenât, tâcü'l-mestûrât, safiyyetü's-sıfât, iffetlu ismetlu Hoşyar Kadın Efendi Hazretleri ibneti Abdullah bin Abdurrahman taraflarından, zikr-i âti husûsda vekil olduğu zât-ı müşarun ileyhaya bi'l-marifeti's-şer'iyye arifân el-Hac Mustafa Ağa ibn Süleyman ve Mehmed Ağa ibn Ahmed nâm kimesneler şehadetleriyle sabit olan ikâb-ı hümayun kapıcıbaşlarından, rif'atlu Ahmed Ağa ibn Mehmed, savb-i şer'-i enverden me'zunen bi'l-hükm irsâl olunan Kâtib Mehmed Salih Efendi'nin mahrusa-i Galata'ya muzafe, Kasaba-yı Beşiktaş'da Maçka nâm mahalde, müşarun ileyhanın sâkine oldukları sa'adethanelerinde zeyl-i kitâbda, muharrerü'l-esamî müslimin huzurlarında akd eyledi meclis-i şer'-i şerif-i enver ve mahfel-i dîn-i münîf-i ezherde zikr-i âti vakfını li-eclî't-tescili ve'l itmâmî emri'l-vakfi ve't-tekmîl müteveli nasb ve ta'yîn eyledikleri derûn-i vakfiyede muharrer, medresenin müderrisi faziletlu es-Seyyid İbrahim Efendi ibn el-Hac Ali mahzarında, ikrar-ı sahih-i şer'i ve i'tiraf-ı sarîh-i mer'î edüb, müvekkilem müşarun ileyha, işbu vakfiye-i ma'mûlün biha ve zeyli mantuklarınca tertib ve tesciline muvaffaka oldukları vakf-ı şeriflerinin tebdil ve tağyir ve teksir ve tevfirini merraten ba'de uhra yed ve meşiyetlerinde ibka eylediklerine binaen, vakf-ı mezkûrun irâd ve mesârifini teksir ve bazı şurûtunu tebdil murad etmeleriyle atyeb-i mal ve enfes-i menallerinden ifraz ve kemâl-ı imtiyaz ile mümtaz eyledikleri nakd-i râyicü'l-vakt on iki bin kuruşu ve otuz adet münkasım eczâ-yı şerife-i Kur'an-ı Azim ve Fûrkân-ı Kerimi ve vilâyet-i Anadolu'da Yozgad Kasabasındanâm mahalden nubû' eden mâ-i lezzin sülûsân hissesi mukaddemen ifraz olunarak, kanevâtına teba'iyyetle mâliklerinden şira'en yedlerinde mülk ve hakları olub, müvekkilem müşarun ileyhanın mu'takalarından Şemsiye Kalfanın medrese-i mezkûre derûnünde ve müderris-i mûma ileyhin hanesi nezdinde hasbeten lillâhi Te'âla inşa eylediği iki adet çeşmelere icra ettirdikleri mâ-i lezzin câriyi vakf ve habs ve vakf-ı evveline zam ve ilhâk edüb, vakfiye-i mezkûre ve zeyli mantuklarınca mukaddemen vakf ve tescil eyledikleri nukûd-i mevkûfeden hazine-i Evkâf-ı Hümayun'a teslim eyledikleri on bir kuruşun kendileri hayatda oldukça hazine-i mezkûrda istirbah olunub, neması asl-ı mala zamlı ma'an ale'd-devam istirbah oluna. Ve medrese-i mezkûre ittisalinde kâin câmi-i şeriflerinde, bir kimesne imâmet hizmetini eda edüb, senevî yüz elli kuruş verile. Ve bir kimesne hitabet hizmetini eda edüb, senevî elli kuruş verile. Ve bir kimesne müezzinlik ve kayyimlik hizmetlerini eda edüb, senevî yüzelli kuruş verile. Ve câmi-i mezkûrda ikâd olunmak için, senevî yüz elli kuruş ruğân-i bezir iştirâ oluna deyu, ta'yîn ve tahsis eyledikleri meblağ-ı mezkûra cem'an yedi yüz kuruş ve müderris-i mûma ileyhin vazifesini lâbis-i libâs-ı hayat oldukça kendi mallarından eda edeceklerinden irtihal-ı dârü'l-beka eylediklerinde asl-ı mal-ı merkûm, on bir kuruş başkaca istirbah ile hâsıl olan neması, müstekillen medrese-i mezkûre müderrisi vazifesi ola. Ve asl-ı mal-ı merkûmun hazine-i mezkûrede terâküm eden neması dahi her kaç kuruşa bâliğ olur ise, ol dahi, başkaca as-ı mal ittihaz olunarak istirbah ile nemasından câmi-i mezkûr hademesinin ber vech-i

muharrer vezâfi ve ruğan-i bezir iştirası için ta'yîn olunan meblağ-ı mecmû'-i mezkûr, yedi yüz kuruşu eda ve câmi-i mezkûrun tamir ve termimi ru'yet olunduktan sonra bakiyesi, asıl mal ittihâz olunacak meblağa zam oluna. Zikr olunan imâmet ve hitabet cihetleri müderris-i mûma ileyh es-Seyyid İbrahim Efendi'nin çelebi kebir mahdûmu, es-Seyyid Mehmed Kâmil Efendi'ye ve müezzinlik ve kayyımlik cihetleri dahi diğer mahdûmu es-Seyyid Mehmed Tahir Efendi'ye meşrûta ola. Ve anların vefatları vuku'unda ehl ve erbabına başka takviz oluna deyu, eylediği şartlarından ancak mal-ı merkûm on bin kuruşun hazine-i celile-i mezkûrede istirbah ve kendilerinin dâr-ı bekaya irtihallerinde teraküm eden nemasının başka asıl mal ittihâz olunarak istirbah ve nemasının câmi-i mezkûrun ber vech-i muharrer hademesi vezâfi ve ruğan-i bezir iştirası ve câmi-i mezkûrun tamir ve termimi ru'yet olunması ve cihât-ı mezkûrenin mûma ileyhima es-Seyyid Mehmed Tahir Efendilere tahsisi şartlarından rucû' edüb, müceddeden ŞÖYLE ŞART VE TA'YİN EYLEDİ Kİ;

Asl-ı mal-ı mezkûr on bin kuruşun hazine-i Evkâf-ı Hümayun'dan ahz ve bu def'a vakf eyledikleri meblağ-ı merkûm on bin kuruş ile vakfiye-i mezkûrede muharrer olub, kasaba-yı merkûmede ma'rifet-i şer'le istirbah olunmakda olan neması, medrese-i merkûmede ikâd olunmak üzere, ruğan-ı bezir iştirasına mahsus iki bin beş yüz kuruş ve kezâlike neması medrese-i merkûme tamirine mahsus olan bin kuruş ki, min haysu'l-mecmû' yirmi beş bin beş yüz kuruş, müderris-i mûma ileyh es-Seyyid İbrahim Efendi, bir sandık derûnuna vaz' ile kasaba-yı merkûmede me'men mahalde hıfz ederek müvekkilem müşarun ileyhannın kaimmakamı olub, ma'rifet-i şer'-i şerif ve meclis ma'rifetiyle onu on bir buçuk hesabı üzere rehn-i kavî ve kefil-i melî ve lede'l-iktiza ikisinden biri ile ala vechi'l-helal istirbah edüb, vâkife-i müşarun ileyha hayatda oldukları müddetçe, müderris-i mûma ileyhın vazifesini kendi mallarından eda edeceklerinden, meblağ-ı mecmû'-i murkumdan ahz olunan on bin kuruşun irtihallerine değin neması aslına zamlı, vâkife-i müşarun ileyha, dâr-ı bekâyâ irtihallerine değin, meblağ-ı mezkûr on bin kuruşun teraküm eden nemasıyla kaç kuruşa balığ olur ise, kezâlike istirbah ile hâsıl olan neması, müstakillen müderris vazifesi ola. Ve meblağ-ı mevkûf-i mezkûr on iki bin kuruşun nemasından câmi-i şerif-i mezkûrun imâmet vazifesi olan senevî yüz elli kuruşa elli kuruş dahi zamlı cem'an iki yüz kuruş verile. Ve hitabet vazifesi olan senevî yüz elli kuruşa kezâlike elli kuruş dahi zamlı cem'an, iki yüz kuruş verile. Ve müezzinlik ve kayyımlik birbirinden tefrik ile senevî iki yüz kuruş müezzin vazifesi ve senevî iki yüz kuruşun kayyım ve ferraş vazifesi verile. Ve bir kimesne cüzhân olub, eczâ-yı şerife-i mezkûrenin tertib üzere beher yevm birini kira'at ile mâhiye bir hatm-i şerifi itmam edüb, senevî iki yüz kuruş verile. Ve beher sene aşr-i Muharrem ve şehri-i Ramazani'l-Mubarek'in evvel cuması günlerinde ve leyle-i Kadir'de ve ideyn-i sa'ideynde câmi-i mezkûrda va'az ve nasihat olunmak üzere senevî elli kuruş va'ziye vazifesi verile. Ve câmi-i mezkûrda on üç aded kanâdilde ikad olunmak üzere şem'i ruğan ve ruğan-i bezir iştirası için senevî ikiyüz altmış kuruş verile. Ve câmi-i şerif ve tarîk-i mâ-i mezkûra cüz'i ve küllî zuhûr eden tamiri ve lede'l-iktiza tecdidi nema-yı mezkûrdan sarfla ru'yet oluna. Ve meblağ-ı mezkûr bin kuruşun neması medrese-i mezkûrenin tamiri ve lede'l-iktiza tecdid mesârifine vefa etmez ise, meblağ-ı merkûm on iki bin kuruşun nemasında sarfla, medrese-i merkûmenin tamir ve tecdidi ikmal oluna. Ve meblağ-ı mevkûf-i mezkûr on iki bin kuruşun nemasından ba'de ihraci'l-vezâif ve'l-mesârif, fazla kalur ise asl-ı mala zam oluna. Zikr olunan imâmet ve hitabet cihetleri vazife-i mersûmesiyle hayatda oldukça, müderris-i mûma ileyh es-Seyyid İbrahim Efendi'ye ve ba'dehu sulb-i kebir mahdûmu, mezbûr es-Seyyid Mehmed Kamil Efendiye ve mü'ezzinlik ve kayyımlik ve ferraşlık cihetleri kezâlike, vazife-i mersûmeleriyle diğer mahdûmu mezbûr es-Seyyid Mehmed Tahir Efendi'ye ve cüzhân ve va'ziyye cihetleri kezâlike vazife-i mersûmeleriyle âhar mahdûmu es-Seyyid Mehmed Şakir Efendi'ye, hayatda olduklarıncâ meşrûta olub, vefatlarından sonra evlâd-ı evlâdları cihât-ı mezkûreye ehil olur ise, mûma ileyhim misillu mutasarrıf olalar. ehil olmadıkları sûrette âhar ehil ve erbabına tefvîz ve ihale oluna. Ve şurût-i saireleri vakf-ı sabık ve lahıklarında kema hüve'l-mestûr icra oluna. Ve lâbis-i libâs-ı hayat olduklarıncâ evkâf-ı

şerîfelerinin tebdîl ve tağyîr ve takrîr ve tevfirî merraten bade uhra kema kân yed ve meşiyetlerinde ola deyu, ta'yîn-i şurût ve tebyîn-i kuyûd birle meblağ-ı mevkûf-i mezkûr on iki bin kuruş ile, ecza-yı şerîfe-i merkûme ve kanevât-ı mezbûreyi bundan akdem mütevellî-i mûma ileyhe teslim eylediklerinde ol dahi tesellüm ve ahz ve sair evkâf mutevellileri misillü tasarruf eyledi dedikde, ğibbe't-tasdîki, vekîl-i mûma ileyh vakf-ı mezkûru ihkam ve şurût ve kuyûdunu istihkam kasdiyle, vakf-ı mezkûrdan bi'l-vekâle rucu' ve mevkûf-i mezkûrleri müvekkile-i müşarun ileyhanın ke'l-evvel mülküne istirdad ve mütevellî-i mûma ileyh dahi teslimden iba ve imtina' ile kema hüve'l-meşhûr ve'l-mestûru fi'l-kütübî'l-fikhiyye müterâfî'ân ve her bir mübteğasıncı fasl u hasme talibân olduklarında, kâtib-i mezûn-i merkûm dahi tarafeynin kelâmına nazar ve mennâ'un li'l-hayr olmakdan hazer ile cânib-i vakfi evla ve ahra görüb âlimen bi'l-hilâfî'l-cari beyne'l-eimmeti'l-eslâf ve mura'iyen bi-cemi'i ma la bûdde lehu fi'l-hükmi bi'l-evkâf ala kavî-i men yarahu, vakf-ı mezkûrun sıhhatına evvelen ve sâniyen lüzûmuna hükmi-i sahîh-i şer'î ve kaza-yı sarîh-i mer'î eylediğini mahallinde ketb ve tahrîr ve ma'an meb'ûsi umenâ-yı şer'le meclis-i şer'a gelüb, ala vukû'ihî inha ve takrîri tenfiz olmağın, vakf-ı mezkûr sahîh ve lazım ve mutehattim olub, nakz ve nakizine mecâl muhâl ve tebdîl ve tağyîri müvekkile-i müşarun ileyhadan ğayra adiü'l-ihtimal oldu. Cera zâlike ve huraira kezalik fi'l-yevmi's-sabi' min Zilhiceti's-şerîfe li-seneti semane ve sittin ve mieteyn ve elf.(1268)

Ş U H Ū D Ū L-H Â L:

-Vişnezade Mahallesi İmâmı Hüseyin Efendi ibn İbrahim, es-Seyyid Ahmed Efendi ibn es-Seyyid Yusuf, Lale Mesrur Ağa ibn Abdurrahman, Ahmed Ağa ibn Hasan, Süleyman Ağa ibn Osman ve ğayruhum.

Ek 9. Nakipzade Eski Eser Fişi (1952)

Vilâyeti : <u>Yozgat</u>	Vakıf Eski Eser Fişi (Bu fiş tescile gidecek mîmarlar tarafından doldurulacaktır.)	Dosya No. : _____
Kazası : <u>Merkez</u>		Kitabe No. : _____
Nahiyesi : _____		Kütüphane ve Arşiv F.No. : _____
Eserin adı : <u>Natiroğlu Camii</u> (Türün ismi ve göhratları)		
Bulunduğu yer : <u>Köşeoğlu mahallesi, çamlık caddesi çay kenarında</u> (Mahalle, semt, sokak, köy, kapı No.)		
Yapıldığı tarih ve devri : <u>H. 1260 (1844)</u>		
Bânisi : <u>İkinci Mahmut'un ikinci kadını Hoşyar kadın</u>		
Vâkıfı : _____		
Mimarı ve ustası : _____		
Kitabesi : <u>0.63X0.74 m. lik açık gri. ince mesmeli, köfeki taşı üzerinde</u> (Yazı üslûbuna göre yazılacaktır)		
Mahallî teşkilâtteki vakfiyesi :	Defer No.	Sahife No. <u>türkçe sülûs 7 satır, 14 mısrağ (f)</u>
Eserin mimari vasıfları : <u>Plânı müstatil şeklindedir. Duvarlar kesme taş kârgirdir. Kapı ve pencereler dairevi kemerlidir. Üstü alaturka kiremitli örtülü 4 satırlı çatıdır.</u>		
Son cemaat mahalli ikisi yanlara yapışık 3 dairevi kemerlidir. Bu kemerlerin üstüne doğru kadınlar mahalli uzanmaktadır. Son cemaat mahallinin yanındaki iki kapıdan sağdaki minareye, soldaki kadınlar mahfiline çıkar. Kapı dairevi kemerlidir. Kemer koyu kurşuni-asrı taşlarla demzleri girintili olarak yapılmıştır. Söveler koyu gri taşlı üstleri özengilidir. Mihrabın alt tarafı geliş güzel düz mermer kaplıdır. Dairevi kemerlidir. Minber ahşap ve yağlı boyalıdır. Üstü tahta yağlı		
Eserin onarıldığı tarihler : _____		
Onartanlar : _____		
Onaranlar : <u>Camii hemen güneyden geçen çaydan gelen selin selin tahribi üzerine 1306</u>		
Eserin bugünkü durumu : <u>Faali, sağlam</u> da yeniden inşa		
Tapu ve kadastro kaydı : _____ (Mümkün olanların çapları da konacaktır.)		
Çevresi hakkında bilgiler : _____ (Etrafında istimlak konusu var mıdır ?)		
Bu eser için hazırlanan		
A - Fotoğraf adedi		
B - Plân, kesit, cephe adedi.		
Netice : <u>Korunacak</u>		
Tescili yapan	Gözden geçiren	
/ / 196	/ / 196	
13/IX/1952		
		Onanır. / / 196

Ek 10. Nakipzade Eski Eserler Bilgi Fişi (1983)

K VAKIF ESKİ ESERLER BİLGİ FİŞİ									
ESERİN ADI : NAKIP ZADE CAMİİ					İLİ : YOZGAT		İLCESİ : MERKEZ		MEVKİİ : Köseoğlu Mah.
SAHİBİ : VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ					VAKFEDEN : NAKIP ZADE				
YAPIM YILI :		MİMARİ CAĞI : OSMANLI			KADASTRO :		Pafta : 37		Ada : 547
							Parsel : 7		
DURUMU	A - İYİ	Taşıyıcı	Dış	Üst	İç	Süsleme	Rutubet	Yok :	
KORUMA	B - ORTA	Yapı	Yapı	Yapı	Yapı			İzi Var :	
	C - FENA							Önemli :	
Dikdörtgen planlı, kesme taştan yapılmıştır. Üzeri ve çatısı ahşaptır. giriş kısmı üç kemerlidir ve son cemaat olarak kullanılır Girişin üstü kadınlar Mahvelidir. Çatı örtüsü kiremit kaplıdır. Minaresi kesme taştan minare kûlahı kurşun kaplıdır.								Tanzim Tarihi : 10.12.1983	
								Tanzim Eden :	
								İMZA :	
					TESCİL Tescil eden : Kültür Bakanlığı GEYAY Tescil Tarihi : 22.9.1979 Tescil No. : A-1835				



ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı: Nurcan YARICI DEMİRDİŞER

Uyruğu: T.C

